

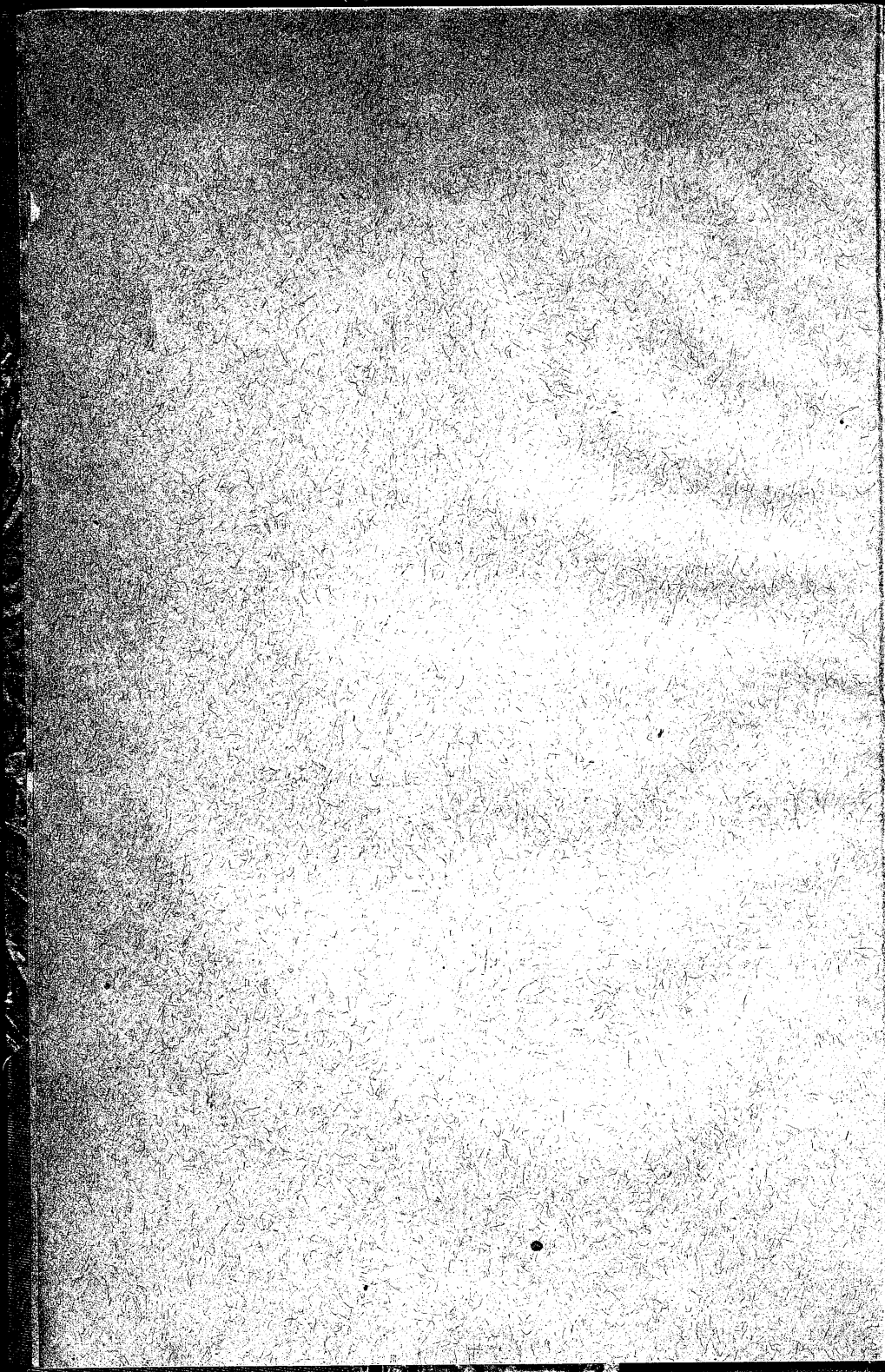
SDERCUNBERG

ST SV

Stockholms Universitet

30001 008769277

OM

HANDTVERKSSKRÅN,

NÄRINGSFRIHET

OCH

ARBETETS ORGANISATION.

AF

J. LUNDELL,

PROFESSOR I ADMINISTRATIV RÄTT OCH NATIONALEKONOMI.

LUND:

HOS FÖRLÄGGAREN, BOKHANDLAREN C. W. K. GLEERUP.

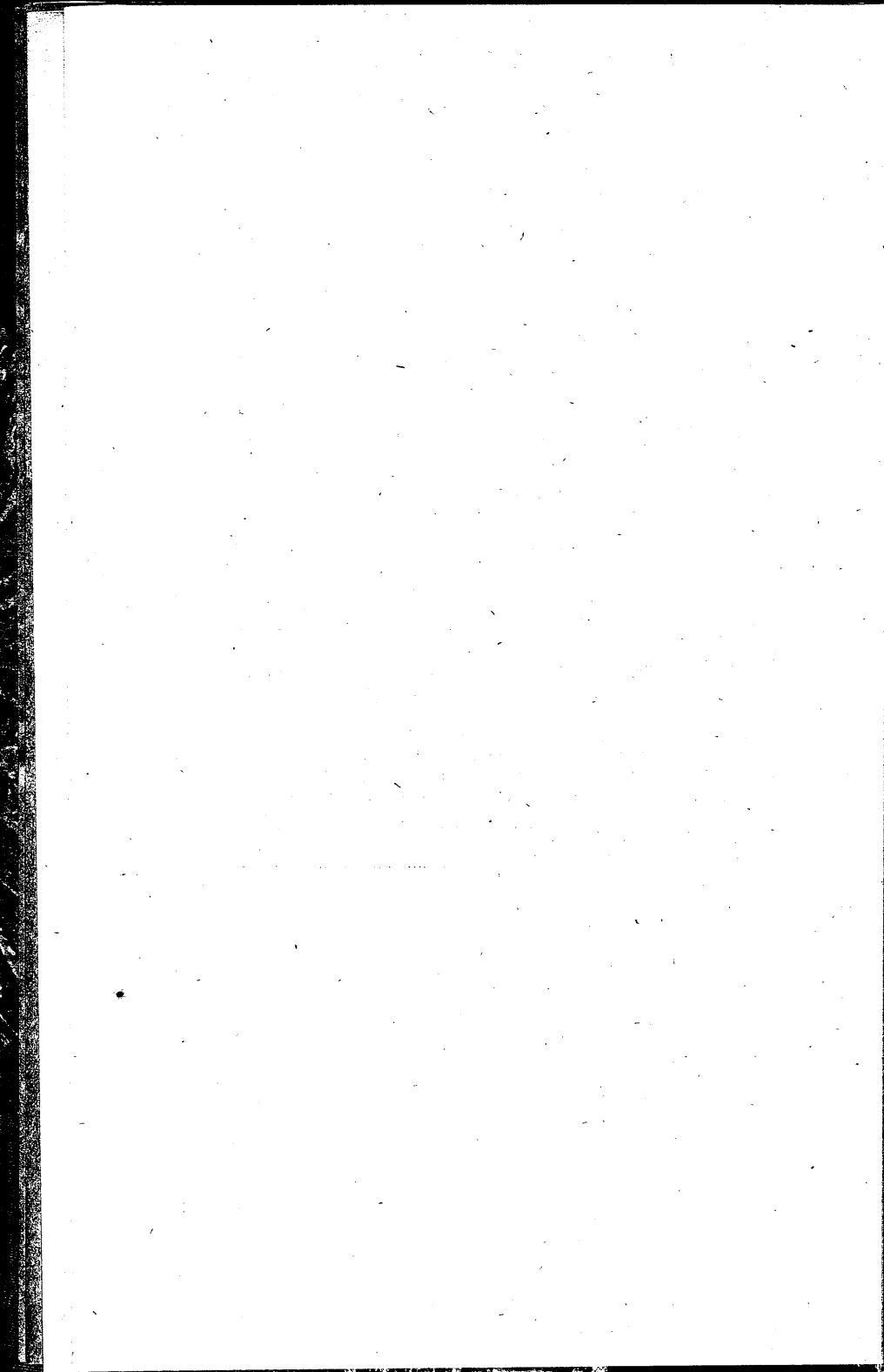
TRYCKT UTI BERLINGSKA BOKTRYCKERIET,

1846.

INNEHÅLL.

	Sidan
INLEDNING.....	4
1:STA KAP. Om handverksskrånas uppkomst och utbredande i det Germaniska Europa.....	47
2:DRÅ KAP. Om handverksskrånas organisation.....	64
3:DJE KAP. Om Sveriges handverkslagstiftning intill år 1809..	87
4:DE KAP. Om näringsfrihetens införande och närvarande or- ganisation i fremmande länder.....	134
5:TE KAP. Om Sveriges nu gällande handverkslagstiftning och om förberedelserna till näringsfrihetens införande	182
6:TE KAP. Om näringsfrihetens grundsatser och deras tillämp- ning i Sverige.....	218
7:DE KAP. Om arbetets organisation.....	255

INLEDNING.

För att kunna meddela en tydligare föreställning om den serskilda näringsgren, som i det följande kommer att afhandlas, vilja vi till en början söka bestämma begreppet af näring i allmänhet. Denna benämning tillkommer icke hvarje yttring af mensklig verksamhet, som afser tillfredsställandet af ett gifvet behof; utan så vida det menskliga arbetet skall få namn af näring, måste det alljemt fortsättas i en bestämd rigtning och derjemte måste det hafva timligt förvärf till ändamål. Emot denna förklaring torde måhända anmärkas, att enligt densamma äfven det ädlaste intellectuella sträfvannde, som så mycket som möjligt frigjort sig ur materiens tvång, icke skulle vara annat än en näring, emedan det nödvändigt måste bereda en timlig vinst, så vida den obemedlade talangen fortfarande skall kunna deråt egna sig; men deraf att inkomsten äfven i detta fall är oundgänglig följer likväl icke att hon utgör sjelfva ändamålet, utan hon är då endast ett villkor för uppnåendet af ett vida högre och ädlare mål. Så måste konstnären, då han framställer idéen i en yttre form, visserligen äfven vara betänkt på sin bergning; men ser han i blotta vinsten ett mål för sitt snilles skapel-

ser, så säges han med rätta förnedra den fria konsten till ett handverk. Icke heller för den offentlige embetsmannen, som af staten besoldas, kan tjensten sägas utgöra en näring. Det är sannt, att lönen är för honom nödvändig, såvida han odeladt skall kunna offra sin tid och sin förmåga åt allmänna värf; men det vore illa beställt med staten om dess tjenstemän betraktade inkomsterna såsom sina mödors mål, i stället för att af hedrens fordringar och en varm pligtkänsla manas till utöfning af sina ansvarsfulla åligganden.

Om derföre hvarken embetsmannen, vettenskapsidkaren eller konstnären kunna anses såsom näringsidkare, eftersom vinsten icke är deras verksamhets mål, och om således endast det så kallade lägre, materiella arbetet kan få namn af näring, så finnas likväl äfven af detta åtskilliga arter, som under detta begrepp icke kunna hänföras, emedan arbetet uti dem ej fortsättes i en bestämd riktning. Detta gäller isynnerhet om de lägsta yttringarna af kroppsligt arbete. Så räknas t. ex. tjenstehjonet icke till näringsidkarnes klass; ty långt ifrån att ständigt sysselsätta sig med ett visst föremål, måste det åtaga sig hvarjehanda obestämda och omvexlande förrättningar, dem husbonden kan finna för godt att anbefalla. På samma sätt förhåller det sig med dagakarlén, som för betalning fullgör än ett än ett annat arbete, som icke öfverstiger hans färdighet och krafter.

Efter afsöndrandet af både de högsta och de lägsta arterna af mänsklig verksamhet, skulle ännu för näringarna återstå ett nästan omätligt område. Men vi måste härvid ytterligare göra en åtskillnad, som högst väsendtligt inverkar på karakteren af en nations offent-

liga och husliga lif, nemligen en åtskillnad mellan det materiella arbete, som blott afser den egna förbrukningen, och det, som har till ändamål producternas afsättning till andra. Bland ociviliserade folk, hvilka icke hunnit samla några betydligare kapitaler och hvilka icke gjort något vidsträcktare bruk af arbetsfördelningens fördelar, måste hvarje familj sjelf omedelbart sörja för fyllandet af sina behof. Men med samhällets högre utveckling afsöndra sig flera serskilda verksamhetskretsar allt bestämdare från hvarandra, och det blir då möjligt att genom köp eller genom varors utbyte mot varor erhålla en mängd förnödenheter, emedan många finna sin räkning uti att uteslutande sysselsätta sig med arbete af ett visst slag, för att dermed betjena andra. Arbete för eget omedelbart behof kallas, enligt det allmänna och ganska riktiga språkbruket, icke näring, utan hushållning; men så snart den menskliga verksamheten går ut på att frambringa värden för att afyttra dem och dymedelst i stället förvärfva värden af annat slag, (hvarvid hon således närmast ser på andras och blott medelbart på eget behof) får hon namn af näring eller yrke i ordets egentliga betydelse. Denna gräns mellan hushållning och näring finnes dock så till vida i verkligheten mindre skarpt uppdragen, som näringsidkarne sjelfve merändels använda en del af sina producter till egen förbrukning, hvarigenom näringen äfven antager naturen af hushållning. Isynnerhet äger detta förhållande rum uti jordbruksnäringen, som också ofta benämnes landthushållning; ty den egna consumptionen af producterna är der så stor, att den icke sällan öfverstiger den andel deraf, som kan förnyttas.

De många serskilda näringsgrenarne, hvilka alla hos hvarje cultiverad nation förekomma i ett mer eller mindre utbildadt skick, kunna, enligt en häfdvunnen indelning, hänföras till trenne hufvudklasser: Urproduction, Förädling och Handel. Uti urproductsnärningen går den menskliga verksamheten ut på att upphemta och tillegna menniskan redan förhandenvarande naturalster, eller att med tillhjälp af naturens egen alstringsförmåga frambringa hvarjehanda råämnen. Uti förädlingsnärningen, som förutsätter den förra, gör människans uppfinningsförmåga och arbete de vunna råämnena genom en mångfaldig bearbetning och omskapning användbara för oräkneliga behof. Handelsnärningen åter gör först en uteslutande sysselsättning med ett visst yrke möjlig, i det hon genom utbyte och fördelning af alla slags producter åstadkommer en förmedling mellan producenternas och consumenternas ömsesidiga behof.

Hvad nu förädlingsnärningen serskildt beträffar, så företer hon i sina serskilda grenar en stor olikhet, allteftersom hon bedrifves fabriksmessigt eller handtverksmessigt. Fabriker äro sådane inrättningar, som i stort, och varligen utan afvaktan på beställningar, i första hand förarbeta råämnena till allmän brukbarhet. De fordra ofta högst betydliga kapitaler, som stundom af flera intressenter sammanskjutas, de medgifva användandet af en till den yttersta grad utsträckt arbetsfördelning, så att hvarje arbetare beständigt sysselsätter sig endast med en viss operation af de många som fordras till hela productens fulländande, de betjena sig merändels af konstrikt sammansatta machiner, hvilka

förrätta det mesta arbetet och drifvas af naturens rörelsekrafter, men de kunna det oaktadt sysselsätta till och med tusendets arbetare. I spetsen för dylika inrättningar fordras en man med stora insigter, hvilken ordnar och leder det hela utan att sjelf omedelbart lägga hand vid arbetet. Till följe af de mångfaldiga fördelar, som äro förenade med användandet af stora kapitaler uti industriföretag, blir concurrensen mellan entreprenurerna allt mindre, men dessas inkomster deremot allt större, i samma mån som fabriksnäringarna utvidgas och fullkomnas. Mellan de få fabriksherrarne och deras talrika arbetare är afståndet i hvarje hänseende stort; de senares betydligt underlägsna bildning, beroendefulla tillstånd och ringa inkomster kvarhålla dem på en låg ståndpunkt i samhället och beröfva dem nästan allt hopp om att en gång kunna för egen räkning drifva den näring, i hvilken de ofta från barndomen användt sina krafter och sin tid. — I motsats till fabriksnäringen förarbetar handtverksnäringen, som drifves i smått och mest på beställning, råämnen och ännu oftare redan till en viss grad förädlade ämnen för enskilda consumers behof, allt efter dessas olika önsknings. Då producterna till följe häraf ej få vara likformiga, så kan handtverkaren ej heller betjena sig af maskiner, som regelmessigt utföra ständigt enahanda operationer, utan han måste, såsom sjelfva benämningen antyder, med egen hand förrätta det mesta arbetet, endast med tillhjälp af enklare verktyg. Också kan icke arbetsfördelningen uti handverket med fördel användas i någon betydligare mån, utan hvarje arbetare behöfver känna alla till en varas förfärdigande erforderliga operationer,

för att af dem kunna verkställa den ena efter den andra. Handtverksmästaren har icke blott tillsyn öfver arbetet i alla dess serskilda delar, utan han deltagar vanligen själf i detsamma, och som täflan mellan idkarne är serdeles stor uti de yrken, som fordra ringa kapitaler, så drifver mången till och med ett handtverk för egen räkning utan allt fremmande biträde. I hvad fall som helst använder mästaren blott ett mindre antal arbetare, och dessa stå honom vanligtvis så nära att de likasom utgöra medlemmar af hans familj; de kunna också göra sig hopp om att framdeles genom flit och sparsamhet sjelfve blifva mästare, om än denna förhoppning icke för alla kan gå i fullbordan.

Oaktadt en allmän gränslinea på detta sätt kan uppdragas mellan fabriksnäringen och handtverksnäringen, så får man dock icke föreställa sig att hvarderas område är en gång för alla oföränderligt bestämdt. Tätta omvexlingar, föranledda af vettenskapernas och kapitalernas samverkan, höra tvertom till ordningen för dagen inom förädlingsnäringen, handarbetet uttränges alltmera af machinerna, och nya uppfinningar förberedas oupphörligt, hvilka hota flera af de gamla näringsfängerna med undergång. Men fastän sålunda åtskilliga näringsgrenar, hvilka för närvarande endast idkas såsom handtverk, möjligen kunna komma att framdeles öfvertagas af fabriker, så vore likväl den farhågan tvifvelsutan öfverdrifven, att handtverksnäringen med tiden skall helt och hållet duka under för ett i alla riktningar högt utbildadt fabriksväsende. Handtverkaren kan nemligen alltid vara förvissad om att ostörd få idka en mängd näringsgrenar, hvilka till följe af sin natur ej kunna

drifvas i stort, emedan producterna, så vida de skola tillfredsställa olika locala och individuella behof, ej få äga den likformighet, som är ett villkor för en fabriksmessig tillverkning.

Vi hafva i det föregående endast åtskiljt handverk och fabriker utan att taga i betraktande manufacturerna, hvilka annars gemenligen anses utgöra en serskild beståndsdel af förädlingsnäringen. Om det redan, i anseende till de fortgående rörelserna inom industrien, visar sig vara ett fåfängt försök att i detalj uppgöra en bestående gränsbestämning mellan de båda förstnämnda klasserna, så vore det af samma skäl ännu vanskligare att söka bestämdt utstaka området mellan dem och manufacturerna. Icke ens några allmänna kännemärken på de sistnämnda kunna med viss-het uppgifvas, emedan manufacturerna, så ofta de anses utgöra en klass för sig, i olika länder hafva ett så skiljaktigt omfång och en så vexlande betydelse, att om dem stundom gäller hvad som ofvan blifvit sagdt om fabriker och stundom återigen hvad som ofvan blifvit sagdt om handverk. I allmänhet torde dock manufacturerna kunna sägas bilda öfvergången från den ena af de sistnämnda näringsgrenarna till den andra. Uti länder, som hunnit längst i industriell utveckling, plägar man hänföra de stora fabrikationsanstalterna till fabriker eller till manufacturer, allteftersom tillverkningen är hufvudsakligen beroende af machiner eller af en långt drifven arbetsfördelning. Så betecknar man t. ex. i England med namnet fabriker (*factories*) stora byggnader, genom hvilkas serskilda våningar går ett sammanhängande machinsystem, likt ett ofantligt urverk,

som sättes i rörelse af en gemensam centralkraft eller mäktig ångmachin, och som i en oafbruten följd på en kort tid förarbetar råämnena genom en mängd processer eller förvandlingar till fulländade producter. Dylika anstalter finnas egentligen endast för tillverkningen af ylle-, bomulls-, linne- och sidenväfnader. De många arbetare, som i dessa fabriker sysselsättas, äro blott underordnade delar i systemet, emedan alla förrättningar, som af dem skulle fordra en frivillig kraftansträngning och arbetsskicklighet, äro oberoende af deras åtgärder och verkställas i stället af maskiner, hvilkas mekanism endast behöfver mensklig tillsyn och skötsel af en så lätt och enkel beskaffenhet, att barn i många fall kunna dertill användas. Uti de Engelska manufacturerna, hvilka ingalunda äro inskränkta till väfnaders tillverkande utan omfatta nästan oräkneliga slags varuförädlingar, utgör deremot arbetarnas skicklighet hufvudsaken, och det på mångfaldigt sätt mellan dem fördelade arbetet underlättas endast af maskinernas medverkan. — Jemnförer man härmed förhållandet i Sverige, så visar det sig genast att våra fabriker och manufacturer hafva en helt annan utsträckning och betydelse. Ett fabrikkssystem efter den nyssnämnda Engelska måttstocken är nemligen hos oss hitintills så godt som okänt; de Svenska fabriker kunna på sin höjd jemnföras med Englands och vissa andra länders manufacturer, enär de icke uteslutande sysselsätta sig med tygers tillverkande, och enär icke heller våra väfnadsfabriker hafva vunnit den mekaniska fulländning, att de serskilda operationerna från början till slut utföras af maskiner i fabrikanternas egna fabriksbyggnader.

der, utan tvertom till en stor del öfverlemnas åt den enskilda husslöjden. De Svenska manufacturerna åter äro till sin natur egentligen ingenting annat än handtverk, fastän de af vår näringslagstiftning blifvit strängt afsöndrade från skråhandtverken och i stället sammanförde med fabrikerna, — ett förhållande, som väl kan historiskt förklaras, men som ingalunda kan försvaras med några grunder, hemtade från yrkenas verkliga beskaffenhet. För att mildra och förekomma de ofta öfverklagade olägenheterna af skråtvånget, har lagstiftningen nemligen från längre tider tillbaka vidtagit den utvägen att, medelst serskilda manufactur- och handtverksprivilegier, i mån af förädlingsnäringens tillväxt skilja en mängd yrken, under namn af manufacturer, från de gamla under skrå lydande handtverkerierna, och att i stället, utan afseende på tillverkningarnas beskaffenhet, förlägga dem jemte de egentliga fabrikerna under Hallrätt *). Så uppräknade Hall-Ordningen af den 21 Maj 1739 såsom lydande under Hallrättens jurisdiction icke blott alla slags väfnadsmanufacturer, utan äfven under Skrå-Ordningen icke lydande handtverk samt "andra fabriker och konstnärer af hvad namn de vara måge, som sig derunder begifva vilja." Lika obestämd är föreskriften i nu gällande Hall-Ordning af den 2 April 1770 (2 Art. 1 §.), att under Hallrätt lyda alla väfverimanufacturer med dertill hörande tjenstverk, finare jern- och stålfabriker, samt flere in-

*) Så snart Kongl. Förordn. af d. 25 Febr. 1846, angående Hallrätternas upphörande, med 1847 års början träder i verksamhet, komma fabrikerna och manufacturerna allestädes att omedelbart lyda under Magistraternas jurisdiction.

rättningar, konster och handaslöjder, som under Skrå-Ordningen icke egentligen begripas. Som emellertid ingen allmän författning närmare bestämde hvilka yrken skulle anses såsom skråhandtverk eller såsom manufacturer, och som derföre ständiga tvister fördes mellan idkarne af dessa näringar om gränssorna för deras arbetsfrihet, så utfärdades omsider, för att så mycket som möjligt förekomma dylika stridigheter, Commerce-Collegii Kungörelse af den 6 November 1821, hvilken bland annat stadgar: det rättighet att under manufactur-privilegiernas skydd åstadkomma handtverksarbeten icke må af Collegium beviljas andra, än dels dem, hvilka behörigen styrka sig kunna tillverka antingen sådane arbeten, som ej förfärdigas inom embetena, eller ock sådane, som äro af bättre beskaffenhet, än de utaf skråmästare vanligen förfärdigade; dels ock dem, som hos någon manufacturist inhemtat fullkomlig känedom af slöjden samt, efter vederbörande Magistrats eller Hallrätts intygande, äro skicklige att arbeta för egen räkning. Derefter förklarades ännu ytterligare, genom Commerce-Collegii Kungörelse af den 22 Januari 1828, att någon skillnad i arbetsfrihet icke äger rum mellan så kallade manufacturister och skråmästare, hvadan de, som erhållit Commerce-Collegii (i enlighet med ofvannämnde grunder utfärdade) tillstånds-resolutioner att i egenskap af manufacturister utöfva ett yrke, äga en oinskränkt rätt att åstadkomma alla till samma yrke hörande tillverkningar af hvad beskaffenhet de vara må. Till följe af dessa stadganden kan möjligen numera rättighet vinnas att under manufactur-privilegiernas skydd nästan utan undantag förfärdiga alla slags handtverks-

varor. Också visar vår närings-statistik, att flera handtverk, hvilka tillförene lydt under skrä, numera helt och hållet öfvergått till manufacturer, äfvensom att många handtverk äro stadda på en sådan öfvergång, enär de för närvarande dels lyda under Hallrätt eller Magistrat och dels under skrå, oaktadt de i öfrigt äro af fullkomligt enahanda beskaffenhet.

Med afseende på det skick, hvori vår näringslagstiftning sig för närvarande befinner, är det för näringsidkaren ingalunda likgiltigt antingen han kan få anses såsom fabrikant, manufacturist eller handtverkare, emedan deraf väsendtligen beror huruvida han, för att komma i åtnjutande af rättigheten att utöfva ett yrke, måste underkasta sig större eller mindre hinder och inskränkningar. Så äro, enligt 1770 års Hall-Ordning, fabriksidkare eller "de, som med vederbörlige privilegier hafva inrättat ordentelige manufacturier," i allmänhet helt och hållet befriade från skyldigheten att lära sitt yrke och visa prof på sin skicklighet derutinnan. Likaledes få redan anlagda fabriker, genom alla slags laga fång, utan serskildt tillstånd förvärfvas af personer, som ej sjelfve förstå att drifva dem, och fabrikshandlingens förutsätter derföre ej heller, att idkaren ovillkorligen skall derå vinna burskap. Manufacturister deremot måste dels hafva lärt sitt handtverk, enligt Hall-Ordningens föreskrift, samt derå hafva vunnit burskap, för att få blifva mästare, (Hall-Ordn. 5 Art. 2 §.) och dels kunna de, enligt Commerce-Collegii ofvananförda Kungörelse af den 6 November 1821, utan att hafva genomgått några läroår, få idka handtverk under manufacturprivilegiernas skydd, alle-

nast de inför Commerce-Collegium behörigen styrka sin arbetsskicklighet, som antingen bör vara skråhandtverkarnes i allmänhet öfverlägsen eller också bör riktas på föremål, hvarmed dessa senare ej sysselsätta sig. Ännu flera villkor hafva blifvit förelagda de handtverkare, hvilka såsom skråmästare vilja förestå en verkstad, enär de, innan de kunna vinna burskap, enligt regeln skola genomgå den i skrå-författningarna fastställda läro- och gesäll-tid, samt derjemte, genom förfärdigandet af ett antagligt mästerstycke, bevisa sin personliga arbetsskicklighet i yrket.

Böra dylika skiljaktigheter uti lagstiftningen rörande förädlingsnäringens serskilda grenar bibehållas, eller bör man äfven till handtverksnäringen, hvilken i århundraden varit bunden af skråtvånget, utsträcka den frihet, som fabriksnäringen merändels alltid åtnjutit? Denna fråga har isynnerhet sedan slutet af det förflutna och början af det innevarande seklet varit en af de mest omtvistade, icke blott i Sverige utan i Europas flesta länder; och ännu i dag är striden oafgjord, så väl inom teorien, som ännu mera inom den positiva lagstiftningen. Man åtskiljer alltjemt skråtvång och näringsfrihet såsom hvarandra motsatta förhållanden, och alltefter olikheten i åsigter anser man det ena eller det andra af dessa förhållanden såsom det verksammaste befordringsmedlet eller såsom det förderfligaste hindret för utvecklingen af näringsflit och materielt välstånd. Vid betraktandet af denna motsats mellan näringsfrihet och skråtvång tager man naturligtvis näring i den in-skränkare betydelsen af förädlingsnäring, likasom man då också ej gör afseende på andra skrån, än handt-

verksskrån. Med näringsfrihet förstår man befogenheten för hvar och en att efter eget val, på hvad sätt som helst, drifva ett yrke, och dymedelst försörja sig, utan andra inskränkningar, än dem statens väl nödvändigt fordrar. Dess försvarare kunna icke rimligtvis gå så långt i sina påståenden, att de yrka en fullkomligt oinskränkt frihet eller ett gränslöst godtycke; utan de medgifva, att den enskildes så kallade naturliga rättighet att fritt använda sin arbetsförmåga måste i staten så till vida tåla en inskränkning och på ett förnuftigt sätt ordnas, att den icke blifver vådlig för det allmänna eller stridande mot statens ändamål. De bestrida endast att de i forna tider vidtagna och ännu mångenstädes bestående inskränkningar af en fri näringsutöfning numera kunna rättfärdigas på den grund att de äro nödvändiga för allmänt väl, och de anse derföre deras afskaffande ingalunda förorsaka en frihet, som på något sätt för det allmänna kan blifva skadlig. — Skråtvånget åter innefattar rättigheten för en corporation eller förening af näringsidkare, hvilka enligt vissa regler drifva ett och samma yrke, att förhindra hvarje annan, som icke är medlem af corporationen, från utöfningen af det samma. Då täflan således endast äger rum mellan skråmedlemmarne sjelfva, så innehafva de i förhållande till alla andra ett *monopolium*, hvars nödvändighet man bland annat söker försvara dermed, att näringsidkarne, så vida de skola vara förvissade om sin utkomst, måste skyddas mot intrång i sina väl förvärfvade rättigheter. Under det näringsfrihetens försvarare, hvilka hufvudsakligen afse det allmännas intresse, hafva till valspråk, att ingen skall förmenas att ärligt försörja sig, så drifva

deremot skråväsendets anhängare, som företrädesvis göra afseende på de enskilda handtverkarnes fördelar, den satsen, att arbetsfrihet för hvar och en blott kan tillåtas, så vida icke redan befintliga mästare derigenom beröfvas tillräcklig sysselsättning och arbetsförtjänst*).

*) Angående ämnets litteratur anmärkes, att nästan alla författare, hvilka afhandlat National-Ekonomien, de må bekänna sig till hvilket af de tre hufvudsystémerna som helst, hylla näringsfrihetens grundsatser, hvadan det vore öfverflödigt att här anföra deras skrifter. Men dessutom har förevarande fråga blifvit behandlad i en mängd monografier af hufvudsakligen praktiskt syfte, hvilka kunna fördelas i tvenne klasser, allteftersom de bekämpa eller försvara skråinrättningarna. Gränsen är dock stundom svår att bestämma, eftersom skråväsendets försvarare merändels medgifva nödvändigheten af större eller mindre reformer i detsamma, likasom dess motståndare ofta föreslå bibehållandet af hvad de kalla skråinrättningarnas goda sidor. Vi anföra endast några af de nyare skrifterna i ämnet:

Till skråväsendets anhängare höra:

K. H. Rau, Ueber das Zunftwesen und die Folgen seiner Aufhebung. Leipzig 1846. (*Rau* har likväl, såsom han också sjelf anmärker i *Lehrbuch der politischen Oekonomie* II. 270, sedermera ändrat sina åsigter). — *H. Albrecht*, Unsere ehemalige Zunft- und Innungs-Verfassung und die Gewerbe-Freiheit in Preussen. Danzig 1825. — *H. Beisler*, Betrachtungen über Gemeinde-Verfassung und Gewerbwesen mit besonderer Bezugnahme auf Bayern. Augsburg 1834. — *H. Gysi-Schinz*, Das Zunft- und Innungswesen gegenüber der Gewerbsfreiheit. Zürich 1834. — *L. Blesson*, Ueber Gewerks-Ordnungen und Gewerbe-Freiheit. Berlin 1832. — *F. Oesterley*, Ist es rathsam die Zunftverfassung aufzuheben? Göttingen 1833. — Die Innungen und die Gewerbefreiheit in ihren Beziehungen auf den Handwerksstand. Magdeburg 1834. — *E. F. Vogel*, Historisch-juristisches Gutachten über die Beybehaltung der Zunft- und Innungs-Verfassung beym deutschen Handwerksstande. Leipzig 1844. — *A. v. Chappuis*, Die unbedingte Gewerbefreiheit und die progressive Güterzerstückelung in ihren desorganisirenden Folgen. Berlin 1842. — *M. M.*, Ueber das Innungswesen und die Verhältnisse der städtischen Handwerke überhaupt. Giessen 1843. — *O. T. Risch*, Zünfte, Gewerbe-

Härvid kan dock erinras, att frågan om näringsväsendets ordnande i staten nödvändigt måste afgöras med afseende på alla medborgares gemensamma, och icke blott med afseende på vissa medborgares enskilda intresse, samt att det senare, så vida det skulle befinnas stå i strid med det förra, måste undergå de jemkningar och inskränkningar, som kunna vara nödvändiga för uppnåendet af statens ändamål. Den enskilde kan emot statens befogethet och pligt att undanrödja hvarje hinder för ett allmänt materielt välstånd icke förebära några välförvärfvade rättigheter i så sträng mening, att de, i likhet med privaträttens stadganden om individernas förhållande till hvarandra, måste lemnas oantastade och skyddas i och för sig sjelfva eller utan afseende på andra förhållanden. Endast i det fall, att skråtvånget verkligen visar sig vara det tjenligaste med-

freiheit, gewerbliche Vereine, im Allgemeinen betrachtet und vergleichsweise zusammengestellt. Berlin 1843. — *H. P. Giessing*, Om Laugsforfatningens Gavnlighed. Kjöbenhavn 1843.

Till skråväsendets motståndare höra:

J. B. Nibler, Ueber das Zunftwesen und über die Gewerbsfreyheit. Erlangen 1846. — *Chr. Bernoulli*, Ueber den nachtheiligen Einfluss der Zunftverfassung auf die Industrie. Basel 1822. — *J. C. Leuchs*, Gewerb- und Handelsfreiheit. 2:te Ausg. Nürnberg 1831. — *F. Bülow*, Der Staat und die Industrie. Leipzig 1834. — *F. A. Benedict*, Der Zunftzwang und die Bannrechte, gegenüber der Vernunft, dem Rechte und der Wissenschaft. Leipzig 1835. — *C. F. Michelsen*, Ueber Zunftzwang und Gewerbefreiheit. Güstrow 1837. — *J. W. Neumann*, Ueber Gewerbe-Freiheit und deren Gränzen im Staate. Berlin 1837. — *J. G. Hoffmann*, Die Befugniss zum Gewerbbetriebe zur Berichtigung der Urtheile über Gewerbefreiheit und Gewerbezwang. Berlin 1841. — *A. F. Bergsøe*, Om Laugsvæsen og Næringsfrihed. Kjöbenhavn 1840.

let att tillfredsställa allmänhetens behof af handtverksvaror, och att dess verkan äfven i öfrigt är allmänt nyttig eller åtminstone icke skadlig, kan det göra anspråk på att fortfarande bibehållas; men det bibehålles då, icke ensamt för handtverkarnes, utan för det allmännas skull. Några allmänna rättsgrunder äro således icke tillräckliga för bedömandet af tvistefrågan om skråtvångets eller näringsfrihetens företräde, utan den administrativa rätten måste, vid sina förfoganden om näringsväsendet, taga erfarenheten till råds och skärskåda hvad denna gifver vid handen om de olika systemernas natur och verkningar.

FÖRSTA KAPITLET.

Om handtverksskrånas uppkomst och utbredande i det Germaniska Europa.

DEN allmännare uppmärksamhet, skråväsendet i nyare tider uti ekonomiskt hänseende ådragit sig, har äfven föranledt historiska undersökningar om dess ursprung, hvilkas resultatet sins emellan äro föga mindre skiljaktiga, än de serskilda meningarna om dess nytta eller skada. Än har man velat härleda detsamma från Orientens kastinrättningar, än från Roms *collegia opificum*, hvarvid man för de tillfälliga och mindre väsentliga likheternas skull förbisett de ännu större olikheterna. Då det nödvändigt måste inträffa i hvarje land och i hvarje tid med en någorlunda framskriden odling, att handtverk idkas såsom en sjelfständig näringsgren, så kunna möjligen vissa öfverensstämmelser i handtverkens organisation hos äldre och nyare folk upptäckas, utan att derföre ett historiskt samband behöfver förutsättas för att förklara detta förhållande. Så, för att icke onödigtvis utsträcka jmförelsen ända till Orientens ärfiliga och på stamskillnader grundade kaster, fanns verkligen mer än en likhet mellan medeltidens handtverksskrån och de handtverkare-corporationer, hvilka, om man får sätta tro till *Plutarchi* berättelse, i Rom skola funnits

ända från Konung *Numas* tider, och hvilka sedan, under vexlande öden, till och med öfverlefde det Vest-Romerska rikets fall. Ty enligt de tolf taflornas lag hade medlemmarne af alla slags collegier eller föreningar, och således äfven af handtverkarnes, rätt att gifva sig egna stadgar, allenast dessa icke voro stridande mot allmän lag¹⁾; de hade äfvenledes gemensamma helgedomar och offer, samt församlade sig till gemensamma rådplägingar och måltider. Men emellan de Romerska handtverksföreningarna och medeltidens skrän rådde å andra sidan den väsendtliga olikhet, att de förra merändels sysselsatte sig med arbeten för det allmännas behof²⁾, enär i Rom slafvar förrättade handtverkssysslor för de enskilda, och att de ej heller hade några lärlingar med vissa grader och läroår, eftersom de fria medlemmarne i desamma endast använde slafvar till arbetare. Uti de ringare af forntidens skrän upptogos med tiden till och med slafvar bland medlemmarnes antal³⁾, medan deremot de nyare skråna från början endast kände fria mästare och arbetare. Spåren af de Romerska *collegia* förlora sig emellertid under folkvandringarnas stormar, och något omedelbart samband emellan dem och medeltidens skrän kan därför icke ådagaläggas.

Men äfven de författare, hvilka antaga att vår tids skränrättningar hafva uppstått antingen helt och hållet eller åtminstone hufvudsakligen på Germanisk grund, afvika högst betydligt från hvarandra i sina åsigter.

¹⁾ L. 4. D. de collegiis et corporibus (XLVII, 22).

²⁾ L. 5. §. 12. D. de jure immunitatis (L. 6).

³⁾ L. 3. §. 2. D. de collegiis et corp. (XLVII, 22).

Hüllmann, som tillagt handtverksskrån och köpmansgillen ett olika ursprung, och som i ett äldre arbete ⁴⁾ antagit, att de senare uppkommit af köpmännens sedvana att på sina handelsresor, under tider af allmän osäkerhet, sluta sig tillsammans i större beväpnade följen med en gemensam reskassa, har väl i ett nyare arbete ⁵⁾ på annat sätt, nemligen från behovet af sakkunniga skiljedomare i handelstvister, förklarar köpmansgillenas ursprung, men deremot har han bibehållit följande, redan i det äldre arbetet framställda, förklaring af handtverksskrånas uppkomst. Det var temligen vanligt i medeltidens städer, att varor af samma slag skulle, för köparnes och uppsyningsmännens bekvämlighet, försäljas på en och samma offentliga plats eller i täckta gångar och byggnader, hvilka kallades bänkar, emedan varorna derpå lågo utbredda. Handverkare, som erhöilo tillstånd att försälja sina tillverkningar i sina egna boningar, måste åtminstone bo på samma gata. Som hvarje handverkare på de nyssnämnda gemensamma försäljningsställena måste hafva sin serskilda bod eller sitt stånd, så blef mästarnes antal beroende af bodarnes antal. Delaktigheten i dessa s. k. bänkar förvandlades genom häfd till en ärftlig rättighet, och handverkarnes sträfvande att genom bestämmandet af de serskilda lägenheternas antal utestänga all täflan, gaf anledning till skråväsendets uppkomst. Ifrån att ursprungligen vara egenmäktiga bestämmelser af handverkare, dem egennyttan förenat, blefvo skråordningarne

⁴⁾ Geschichte des Ursprungs der Stände in Deutschland. Frankfurt an der Oder 1806—1808. I: 224.

⁵⁾ Städtewesen des Mittelalters. Bonn. 1826—1829. I: 322.

med tiden, genom köpta privilegier, fastställda såsom handtverkarnes välförvärfvade rättigheter. Ett sådant ursprung hade isynnerhet de äldsta handtverkareföreningarne, eller de som försålde de förnämsta lifsförnödenheterna, och de öfriga hafva sedan, af åtskilliga anledningar, i likhet med dem utbildat sig ⁶⁾).

Enligt detta förklaringsätt skulle således det ojemnförligt största antalet af skrån endast vara en efterbildning af de få, som på det ofvannämnda sättet voro inrättade, ehuru några af dessa icke egentligen kunna hänföras till handtverken. Detta förefaller dock på förhand mindre troligt. För öfrigt är det visserligen obestridligt, att gemensamma försäljningsställen för vissa yrken tidigt funnos så väl i Tysklands som i flera andra länders städer, äfvensom att dessa inrättningar utöfvade ett visst inflytande på skrånas organisation; men deraf följer icke att skråväsendet ifrån dem härleder sig. Med ännu större skäl kan man omvända påståendet; ty dessa salulägenheter och den vid dem fästade monopoliandan hafva utan tvifvel varit en följd af redan bestående skrån, och ingalunda en orsak till desamma.

Eichhorn härleder handtverkscorporationerna dels från Germaniska, dels från Romerska institutioner. I förra afseendet anser han att handtverkarnes ofrihet eller hörighet föranledt skråväsendet, emedan de handtverkare, som idkade samma yrke voro förpligtade att bevisa stadens verldslige eller andlige öfverherre ge-

⁶⁾ Gesch. des Ursprungs der Stände. III: 132 ff. — Stædtewesep. I: 294 ff.

mensamma tjänstebesvär, och till den ändan efter hof-rätten underordnades serskilda föreståndare samt indelades i skrän. I senare afseendet skola dessa corporationer uppkommit till följe af den politiuppsigt, hvilken handtverkarne voro underkastade i sådana städer, som voro inrättade efter Romerskt mönster; ty enligt det Romerska politiväsendet voro, för uppsigtens skull, vissa platser anvisade för likartade varors försäljning, och dermed sammanhängde de handtverkares förening i skrän, som på dessa platser fingo föryttra sina tillverkningar. För det förre förklaringsättet har Strasburg, för det senare Cöln tjänat honom till mönster ⁷⁾.

Försöket att från förhållandet i dessa tvenne städer ensamt förklara en inrättning, som med samma grunddrag utbredd sig öfver nästan hela Europa, måste redan i och för sig anses vågadt; och ännu osannolikare blir detta förklaringsätt derigenom att skråna, enligt detsamma, skulle på olika orter ägt ett ganska skiljaktigt ursprung, oaktadt de allestädes ordnat sig på ungefär samma sätt ⁸⁾. Emot *Eichhorns* åsigt hafva dessutom directa invändningar blifvit gjorda, hvilka betaga den dess giltighet. Angående skrånas härled-

⁷⁾ Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft. Bd. I. S. 240. Bd. II. S. 243. Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte. 3:te Ausg. II: 398.

⁸⁾ *Gaupp*, som uti sitt arbete Ueber deutsche Städtegründung, Stadtverfassung und Weichbild im Mittelalter, Jena 1824. S. 372 ff. vidare utvecklat *Eichhorns* åsigt om skrånas uppkomst ur Romerska institutioner, och som förklarat de i Cöln förekommande och först i 13:de århundradet omtalade *fraternitates* för blotta fortsättningar af de Romerska *collegia* eller *ordines*, söker undgå ofvannämnda svårighet, i det han härleder äfven skråna i Strasburg från de gamla Romerska *ordines*.

ning ur hofrätten och tjänstebesvären anmärker *Hüllmann*⁹⁾, att skråföfattningen befinnes vara tidigast utbildad äfven i åtskilliga sådana städer, hvarest ingen hofhållning fanns; och äfven der en sådan fanns, såsom i den biskopliga residensstaden Strasburg, kunna skråna icke derifrån härledas. *Eichhorn* medgifver sjelf, att äfven fria skråhandverkare ursprungligen funnos; men fastän så väl dessa som de ofria, till följe af sin fattigdom, i början stodo i ett underordnad förhållande till stadens herrar eller till det förmögnare borgerskapet, och äfven nödgades åtaga sig vissa bördor och tjänstebesvär, såsom erkänsla för rättigheten att utöfva ett yrke och begagna de allmänna försäljnings-ställena, så voro dock dessa tjänstebesvär, så vida de ålågo alla till ett yrke hörande handverkare, endast tillfälliga och föranledde ingen närmare förening mellan de personer, som idkade samma näring. Snarare kan man taga för afgjort, att de handverkare, som voro förbundna till dylika gemensamma prestationer, redan dessförinnan förenat sig i ett skrå. — Härledningen af skråinrättningarna ur Romerska förhållanden, på grund af politiuppsigten öfver vissa handverkare och försäljare af lifsförnödenheter samt på grund af gemensamma salulägenheter för desamma, är så mycket osäkrare, som dylika inrättningar af sig sjelfva lätteligen kunde uppstå hos de Germaniska folken utan någon Romersk förebild, och att de verkligen så uppstått visa de talrika exempel *Hüllmann* derpå anfört från de flesta länder på olika tider¹⁰⁾. Väl bidrog nödvändigheten att

⁹⁾ Städtewesen, I: 329.

¹⁰⁾ Städtewesen IV: 75 ff.

öfver vissa handtverkare hafva en närmare uppsigt så till vida till dessas inbördes förening, att de till följe deraf erhöllo en gemensam uppsyningsman eller mästare; men denna åtgärd stod hvarken i sammanhang med de ofvannämnda arbetsprestationerna, ej heller slöto sig handtverkarne först derigenom tillsammans i skrän, eftersom dessa i allmänhet voro äldre.

Då således de ofvanförda meningarna, enligt hvilka skråna af flera olika anledningar uppkommit, icke kunna antagas, så vända vi oss till en annan institution, som genom sin allmänlighet visar sig vara en gemensam rot till skråinrättningarna. Nordiska skriftställare hafva längesedan anmärkt, att dessa inrättningar nära sammanhänga med de under medeltiden förekommande gillena ¹⁾, och *Wilda* har sedermera så utbildat denna åsigt, att den numera kan anses vara upphöjd öfver allt tvifvel. Långt ifrån att skråväsendet upprunnit ur ofrihet och beroende, har det tvertom, enligt *Wilda*, framgått ur handtverksståndets frihet; ty vid ett stigande välstånd måste handtverkarne naturligen önska att på ett sjelfständigt sätt ordna sina egna angelägenheter, och de förenade sig därför i fria brödraskap eller gillena ²⁾. Men handtverksgillena voro ingenting annat än en tillämpning på ett serskildt före-

¹⁾ *Kofod Ancher*, Om Gamle danske Gilder, i *Anchers* samlede juridiske Skrifter, Kjöbenhavn 1811, 3:dje D. p. 216. (Denna skrift utkom redan 1780). — *E. M. Fant*, De conviviis sacris, svet. Gilden, in Svecia. Ups. 1782, 1785. p. 33. — *J. Murberg*, Historisk Afhandling om Helge Lekamens Gille i Stockholm, i Vitt., Hist. och Ant. Academiens Handlingar, 2:dra D. Stockholm 1794. p. 223.

²⁾ *W. E. Wilda*, Das Gildenwesen im Mittelalter. Halle 1834. S. 307.

mål af en inrättning, som sträcker sig långt tillbaka i tiden, och som under flera former varit ganska allmänt utbredd; ty fastän gillena icke förekomma fullt utbildade såsom slutna brödraskap förr än under den Christna medeltiden, så härstamma de dock från den Germaniska hedendomens seder, nemligen från de med religiösa bruk och offer förenade dryckeslag, dem de Nordiska folken, enligt *Taciti* vittnesbörd ³⁾, hvilket ytterligare bekräftas af våra gamla sagor och lagar, vid flera högtidliga tillfällen plögade anställa ⁴⁾. Till följe af den skonsamhet, som vid Christendomens införande i Norden iaktogs mot folkets gamla plägseder, forforo de forna offerfästerna, fastän under förändrade former, långt efter hedendomens undergång; de hedniska offren afskaffades väl, men till den nya trons befastande bibehöllos och påbjödos gemensamma måltider, hvarvid man numera drack till helgonens, likasom förut till afgudarnes, ära. Jemte en sådan öfverensstämmelse i yttre bruk, fanns likväl den väsendtliga olikhet mellan de hedniska dryckesgillena och de Christna gillena, att de förra ej kände den nära förening mellan mindre samfund till inbördes bistånd och hjälp, som utgjorde de senares egentliga väsende. Gillen af denna sistnämnda beskaffenhet förekomma kort efter Christendomens införande, under åtskilliga benämningar, i hela det Germaniska Europa, och de första hafva sannolikt bildats af andliga, som förenat sig, för att öfva fromhet och välgörenhet, i samfund med en gemensam Gudstjenst och årliga måltider. Efterhand upptogo de

³⁾ *De moribus German.* Cap. 22.

⁴⁾ Se *A. M. Strinnholm*, Skandinavien under Hedna-åldern. II: 590.

andliga äfven lekmän, som önskade blifva delaktiga af deras goda verk och gerningar, i sina fromma brödraskap (*fraternitates*), och gilleväsendet erhöll en ny betydelsefull utvidgning, så snart lekmännen efter det gifna föredömet började att, med afseende på sina egna behof, stifta egna världsliga gillen, hvilka hufvudsakligen antogo en politisk i stället för en blott och bart religiös karakter. Derigenom förlorade de andliga mer och mer sitt förra inflytande på dessa inrättningar, dem de derfore, i samråd med den världsliga makten, mångstädes sökte förqväfva; men behofvet af dylika föreningar var allt för känbart under en våldsam och laglös tid, för att genom några förbud låta nedtysta sig. Ehuru alla slags gillen vid sina sammankomster firade åtankan af de Christnas Gud och af något helgon, som gillet valt till sin skyddspatron och efter hvilket det vanligen benämndes, så får man derfore icke föreställa sig att helgondyrkan var gillenas hufvudsakliga ändamål; ty uti de gillen, der det världsliga elementet var det rådande och der det andliga och ursprungliga elementet till största delen förlorat sin betydelse, bibehölls denna helgondyrkan endast såsom en gammal oväsendtlig form. Af dessa världsliga gillen var det de så kallade skyddsgillena, — en benämning, som *Wilda* infört — hvilka först utbildade sig ur de andliga, för bevarandet af den med undergång hotade folkfriheten och för skyddandet af lif och egendom. Men utur och bredvid skyddsgillena utvecklade sig sedan ett annat slags världsliga gillen, nemligen köpmans- och handtverksgillena ⁵⁾; ty näringsidkarne erhöillo, så

⁵⁾ *Wilda*, l. c. p. 53.

snart de börjat blifva ett talrikt och ansedt stånd, öfvervigten i många skyddsgillen, och då de innan kort måste inse fördelarne för sitt yrke af en närmare inbördes förening, så var det naturligt att de skulle göra näringsangelägenheterna till samfundets hufvudsakliga föremål. Ett ovedersägligt bevis för näringskrånas sammanhang med gillena i allmänhet, och isynnerhet med skyddsgillena, lemna de senares författning, hvarom ännu befintliga statuter upplysa.

Enligt dessa statuter upptogos till medlemmar i gillena, med hela samfundets bifall, så väl qvinnor som män, emot en stadgad inträdesafgift, allenast de voro af ett obefläckadt rykte och med ed förbundo sig att iakttaga sällskapets stadgar. Gillesysterne, som gemensamt voro gillebrödernas hustrur eller döttrar, blefvo delaktiga af alla med inrättningen förenade förmåner, men deltog icke i andra sammankomster och förrättningar, än de gemensamma måltiderna och religionsöfningarna. Hvarje gille förestods af en ålderman, hvilken alla medlemmarne borde visa heder och lydnad. Till biträde i förvaltningen, för hvilken han var skyldig att redovisa, hade han tvenne stolbröder eller bisittare, hvarförutan tvenne tjänande bröder, kallade skaffare eller gärdemän, skulle ombesörja vissa gilletts ekonomiska angelägenheter samt dryckeslagen, om hvilka senare gillestatuterna vanligen innehålla talrika föreskrifter med afseende på ordningens upprätthållande, äfvensom straffbestämmelser för dessas öfverträdande. Till Christliga kärleksverk, som ledamöterna borde bevisa hvarandra, hörde att på allt sätt hjälpa och understödja vanföra, fattiga och nödställda bröder, att vaka

hos dem då de insjuknade, beledsaga dem till grafven då de dogo, bestrida begrafningskostnaden om så erfordrades, samt offra och hålla messor för de aflidnas själar. Uti skyddsgillenas författning framstår dessutom tydligen det bestämda ändamålet att upprätthålla lag och rätt samt afvärja alla våldsamheter så väl emellan medlemmarne inbördes som emellan dem och andra personer. Till den ändan voro alla, eller åtminstone vissa dertill utsedda medlemmar, vid vite förpligtade att, i egenskap af edgärdsmän och förespråkare, införa rätta bistå en broder, som med någon utom gillet låg i delo, så vida han hade en rättvis sak. Såväl tvistesom brottmål emellan medlemmarne inbördes afdömdes deremot allraförst af samfundet efter dess egna, af samfundet sjelft stiftade, lagar; ty alla gillen hade en egen, mer eller mindre begränsad, domsrätt, och att med förbigående af gillerätten i första hand instämman en sak till de allmänna domstolarna var hvarje medlem strängeligen förbjudet. De straff, som gillet ådömde och utkräde, inskränkte sig dock till böter, skadeersättning och uteslutande från samfundet såsom niding⁶⁾.

Yrkes- eller näringsgillena, hvilkas författning, såsom längre fram skall visas, uti grunddragen fullkomligt öfverensstämmer med denna de äldre gillenas organisation, voro från början öfverallt bundna vid städerna; emedan näringsidkarne endast på dessa orter, hvilka i jämförelse med landsbygden inom ett ringa område inneslöt en stor befolkning, kunde hinna till så stort antal och välstånd, att de förmådde sluta sig tillsam-

⁶⁾ *Kofod Ancher*, l. c. III: 184 ff. *Fant*, l. c. p. 30. *Wilda*, l. c. p. 116—117.

mans i egna oberoende corporationer. De ursprungliga gillena och äfven skyddsgillena voro deremot äldre än det under medeltiden begynnande Germaniska stads- väsendet, men efterhand drogo sig äfven dessa, dels frivilligt dels nödtvunget, till största delen till städerna, hvilka blefvo folklifvets och rörelsens medelpunkter, och de erhöilo der, såsom i sig innefattande de förnämsta stadsinnevånarne, ett så stort inflytande, att de blefvo grundvalarne till städernas fria kommunalförfattningar, hvadan också gille och stadsmenighet, gillerätt och stadsrätt stundom förekomma såsom liktydiga benämningar ⁷⁾. Som nu skyddsgillena, efter hvad förut är nämnt, till en stor del bestodo af hvarjehanda näringsidkare, så ägde dessa derigenom redan tidigt en politisk betydelse, och när de sedan afsöndrade sig från skyddsgillena och slöto sig tillsammans i serskilda yrkesgillen, så öfverflyttade de på dessa sitt redan vunna politiska anseende, hvarigenom skråväsendet allestädes blef en nödvändig och hufvudsaklig beståndsdel af stadsförfattningen. Att upptagas såsom medlem i ett skrå blef nemligen det förnämsta medlet till vinnande af borgarerätt, och då skråmedlemmarne såsom borgare afgjorde stadens angelägenheter, så kunde de så mycket lättare af egen makt och myndighet öfverenskomma om serskilda stadgar, icke blott för ordnandet af det inbördes förhållandet mellan dem sjelfva, utan äfven

⁷⁾ Om gillenas politiska vikt och deras medverkan till stadsförfattningens utbildande i de serskilda Europeiska länderna, se *Berg-falk*, Om Svenska Städernas Författning och Förvaltning. Upsala 1838 s. 22. ff. samt *Nordström*, Bidrag till den Svenska Samhälls-författningens Historia. Helsingfors 1839—1840. I: s. 274 ff.

för bestämmandet af skrånas rättigheter i förhållande till andra. De hade härvid föga motstånd att befara af medtäflare, som kunde önska att, oförhindrade af skråtvånget, fritt använda sin arbetskraft; ty dels voro näringsidkarne i äldre tider fåtaliga och dels måste de allmänt, af omtanka för sin egen säkerhet och bergning, sluta sig till skrånrättningarna, som erbjödo dem så många fördelar. Ett allvarsammare motstånd rönte de till en början i åtskilliga länder af regeringarna, hvilka af fruktan för skråna såsom politiska föreningar mer än en gång sökte upphäffa dem, fastän utan framgång, och när skråna sedermera såsom näringsidkande corporationer handlade alltför egennyttigt och godtyckligt, så förorsakade de äfven missnöje och klagomål å de öfriga medborgarnes sida. Den fara, som härigenom hotade skrånas bestånd, visste de dock afvärja, i det de nu vände sig till regenterna med anhållan om stadfästelse å de af dem sjelfva författade skråordningarna; hvad de önskade beviljades dem, ehuru merändels icke för intet, och derigenom förklarades skrånas ursprungligen sjelftagna makt för lag. Sådan var den vanliga gången af skråförfattningens, utaf tidsomständigheternas kraf föranledda, utbildning.

Af yrkesgillena kunna köpmans- eller handelsgillena i allmänhet antagas hafva varit de äldsta; ty som städernas första uppkomst hufvudsakligen grundades på handel, så vann det handlande borgerskapet tidigast den makt och rikedom, att det förmådde genomdrifva sina enskilda intressen. Handtverkarne deremot innehade länge nog en underordnad ställning och tillkämpade sig först småningom det välstånd och

den betydhet att de, i likhet med det förmögnare köpmansståndet, genom egna sjelfständiga föreningar kunde ordna sina näringsangelägenheter. Handtverkskråna hafva naturligtvis en olika ålder uti olika länder, men i det 12:te århundradet förekomma de redan i en stor del af det Germaniska Europa, såsom skall visas då vi nu gå att betrakta skråväsendets serskilda utvecklingsmomenter i åtskilliga länder.

England, hvarest Christendomen tidigt infördes bland en Germanisk befolkning, kan med skäl anses för de egentliga gillenas fädernesland. Frivilliga föreningar mellan både andliga och världsliga personer, till inbördes bistånd och hjälp samt till försvar mot oförrätter, förekomma der bestämdt, så väl i städerna som på landet, redan i den Anglosachsiska tiden eller i 9:de och 10:de seklet, under namn af gillien, en benämning, som just anses härleda sig från det Anglosachsiska ordet *gildan*, erlægga en afgift. Skyddsgillena eller fridsgillena, såsom de här kallades, blefvo under de Normanniska konungarna talrikare, och de började nu företrädesvis rigta sin omtanka på handel och näringar, i mån af dessas tillväxt. Monopoliandan bidrog till dessa inrättningsars ytterligare utbildning, i det hvarje klass af näringsidkare slöt sig tillsammans i ett gille för att utestänga medtäflan. De sålunda bildade yrkesgillena ställde sig fredligt under konungamaktens hägn, och konungarna, som insågo att deras egna fördelar voro förenade med borgarnes välstånd, beviljade dem beredvilligt fribref och privilegier emot en årlig afgift ⁸⁾.

⁸⁾ *Hallam*, View of the State of Europe during the middle ages. Paris 1835. II: 70.

Redan i 12:te århundradet ansågs konungens sanction nödvändig för bildandet af ett skrå, såsom man finner deraf att i London 15 gillen, och bland dem flera handverksskrån, år 1180 pliktfälldes, emedan de bildat sig utan regeringens vettskap och samtycke. Väfvaregillet i London, det äldsta handverksskrå man i England känner, stadfästades redan af Henric I. (1100—1135)⁹⁾. — Närings-corporationerna voro i England af ålder på det närmaste förenade med municipal-corporationerna; ty de fribref, hvilka åtskilliga städer alltifrån den Normanniska tiden af konungarna erhöilo, utverkades just genom gillena och isynnerhet genom köpmansgillena, som voro de mest ansedda och märkliga. Också var rättigheten att hafva ett köpmansgille en af de förnämsta friheter, som corporations-städernas inneväanare genom dessa privilegier erhöilo, och sjelfva staden, som förvärfvat sig en sådan gillerätt, sammanmälte så fullkomligt med gillet, att båda dessa corporationer, ända till Henric VI:s regering (1422—1461), ansågos såsom en enda. I flera städer omfattade köpmansgillet samtliga näringsidkarne utan åtskillnad eller åtminstone de förnämsta bland dem, då deremot i andra städer, t. ex. London, serskilda af köpmansgillet oberoende handverksskrån förvärfvade sig enahanda politiska rättigheter. För att blifva *freeman* eller borgare i en corporations-stad fordrades, under sådana förhållanden, att vara medlem i ett skrå, och inträde i ett sådant kunde åter vinnas genom arf och giftermål, genom köp samt genom sju års lärotid i ett yrke hos

⁹⁾ *Hüllman*, Stædtewesen I: 349. *Wilda*, l. c. 344.

en borgare i staden ¹⁰⁾. Inga andra än de, som på en gång voro borgare och skråmedlemmar, fingo drifva en näring inom stadens område. — Den nämnda föreskriften om en viss lärotid för näringsidkarne har utöfvat ett stort inflytande på den Engelska industrien. Lärlingarnas förhållande till mästarne bestämdes i början af de serskilda skråstatuterna ensamt, men alltifrån Edvard II:s regering (1307—1327) utfärdade konungarna rörande detta ämne flera statuter, hvilka omsider bragtes till enhet och sammanhang genom Drottning Elisabeths *Statute of apprenticeship* af år 1562, som ända till nyare tider gällde såsom en allmän lag för Englands städer. Denna lag innehöll flera inskränknin- gar med afseende på lärlingarnas härkomst. Närings- idkande borgare i en corporationsstad fingo t. ex. till lärlingar antaga söner af borgare i en annan corporations- stad; men grosshandlare och krämare i dylika städer fingo ej hafva andra lärlingar än sina egna söner eller söner af vissa jordbrukare, som af sin egendom hade en bestämd årlig inkomst. Uti de öfriga städerna skulle handtverkarne till lärlingar antaga andra handtverkares barn; men dervarande köpmän förbjödos hafva andra lärlingar än söner af vissa jordegare. Endast några lägre handverk hade rätt att välja lärlingar utan af- seende på föräldrarnas stånd. Lärotiden bestämdes, utan undantag, till minst sju år, och endast de, som genomgått densamma, förklarades berättigade att utöf- va ett på den tiden i England känt yrke ¹⁾. Till följe

¹⁰⁾ *Mc Culloch*, A Statistical Account of the British Empire. London 1839. II: 497. — *Hallam*, l. c. II: 74.

¹⁾ *C. Th. Kleinschrod*, Grossbritanniens Gesetzgebung über Ge-

af en ordagrann tolkning af detta sistnämnda stadgande tillämpades det likväl endast på de yrken, som år 1562 idkades i England, och utsträcktes aldrig till dem, hvilka efter den tiden tillkommo²⁾. Manufacturerna blefvo derigenom i allmänhet fria från detta slags tvång, men deremot hade de i sin uppkomst att kämpa med ett ännu större, nemligen med de monopolier å serskilda industrigrenar, hvilka isynnerhet under Elisabeths och Jacob I:s regeringar till ett utomordentligt antal beviljades enskilda personer, oaktadt dylika exklusiva privilegier ansågos oförenliga med Englands *common law* och *magna charta*. Parlamentets flera gånger förnyade besvär och petitioner mot dessa missbruk föranledde omsider deras undanrödjande genom ett statut af år 1624, som förklarade alla slags näringsmonopolier för olagliga och kraftlösa. Men från denna förkastelse-dom undantogs uttryckligen icke blott uppfinningspatenter, som på högst 14 år kunde beviljas, utan äfven alla lagligen privilegierade köpmans- och handtverkskrån³⁾. Emellertid förlorade äfven dessa, genom den frigjorda industriens kraftiga tillvext, alltmer sin ekonomiska betydelse och bibehöllo hufvudsakligen en blott politisk. —

I Frankiska väldet var gilleväsendet redan i 8:de seklet så utbildadt, att det för statens lugn ansågs vådligt. Från den tiden sökte därför den världsliga makten att undertrycka det, såsom man finner af Carl

werbe, Handel und innere Communicationsmittel. Stuttgart und Tübingen 1836. S. 77 ff.

²⁾ *Smith*, Wealth of Nations. London 1838. p. 55.

³⁾ *Kleinschrod*, l. c. p. 58.

den Stores flera gånger förnyade förbud emot samfund, hvilkas medlemmar med ed förpliktat sig till ett inbördes bistånd. I 9:de århundradet började äfven kyrkan att ifra emot gillena och att klaga öfver dessa ursprungligen andliga institutioners sedliga förfall ⁴⁾. Gillena, som länge funnos äfven på landet, hade isynnerhet ett afgörande inflytande på städernas uppkomst och utbildande i de Frankiska länderna; ty de namnkunniga *conjuraciones* och de ännu namnkunnigare *communice* eller *communiones*, hvilka från det 11:te till det 13:de århundradet bildade sig i en mängd Franska städer, för att befria dem från de tyranniska feodalherrarnes välde, voro i sjelfva verket ingenting annat än skyddsgillen eller med ed helgade förbund mellan innevånarne till försvar för person och egendom ⁵⁾. Då Frankerna eröfrade Gallien fanns i landets gamla Romerska städer en befolkning, som lifnärde sig af en föga utbildad industri, och som lättare än den landtliga befolkningen kunde undandraga sig lifegenskap och trälldom. Men feodalväldet utbredde sig efterhand äfven till städerna, förlamade näringsfliten och utsatte de fredliga innebyggarna för otaliga våldsamerheter och plundringar. Då ingingo de brödraskap och förbund, svuro på reliquierna att försvara hvarandra, grepo till vapen och förklarade sig fria. Uti det södra Frankrike kröntes dessa bemödanden tidigast med framgång; ty der fanns redan mot slutet af 11:te seklet ett stort antal fria städer. I det norra Frankrike deremot var frihetskampen långvarigare

⁴⁾ *Wilda*, l. c. p. 40.

⁵⁾ *Wilda*, l. c. p. 152.

och häftigare samt fördes med omväxlande lycka. En oemotståndlig rörelse fattade der äfven de mindre städernas och till och med landsbygdens befolkning, de lifegna bönderna rymde undan förtrycket och samman-svuro sig med stadsboarna till städernas befrielse. Feodalherrarne satte sig till motvärn, men fejderna slutades vanligen med en förlikning, som innehöll att städerna skulle åtaga sig en afgift för erkännandet af deras redan vunna oberoende. Konungarna uppträdde härvid endast såsom medlare för att hämma det inbördes kriget, och städerna hade från början ingalunda dem att tacka för sin frihet⁶⁾. — Genom dessa sammansvärjningar och strider bildade sig, förnämligast under loppet af det 12:te seklet, det nordliga Frankrikes communal-författningar. Emedan i dessa rörelser både tankan och utförandet var ett verk af köpmännen och handtverkarne, som utgjorde städernas talrikaste befolkning, så öfvergick äfven, efter vinnnen seger, makten omedelbart från feodaltherrarna till samtliga näringsidkarne, och de nybildade kommunernas författning antog derföre i dessa trakter genast en demokratisk karakter. Till följe af denna jemnlighet uti näringsidkarnes rättigheter kan man här icke alltid urskilja deras fördelning i flera särskilda näringsskrån, utan dessa tyckas ofta hafva försvunnit uti det för dem alla gemensamma skyddsgillet⁷⁾. Uppkomsten af yrkesgillena sammanfaller på detta sätt med uppkomsten af de kommunala institutionerna och var resultatet af samma politiska rörelser. I början

⁶⁾ *Augustin Thierry*, *Lettres sur l'histoire de France*. Bruxelles 1839. p. 150 ff. — *Hüllmann*, *Städtewesen*. III: 4—46.

⁷⁾ *Bergfalk*, l. c. p. 39. — *Hüllmann*, l. c. III: 54.

gåfvo de sig sjelfva statuter blott för att ordna sina inre angelägenheter; men snart fikade de efter privilegier och monopolier, dem de i nödfall köpte af feodalherrarna och konungarna. Uti de städer, som omedelbart lydde under konungen, kunde borgarne icke så lätt med vapen i hand genomdrifva sina fordringar; men industrien förskaffade dem här, på fredlig väg, först rikedom och sedan makt. I Paris t. ex. hade köpmännen i början af 12:te århundradet genom en liflig handel vunnit ett stort välstånd och bildat ett gille (*confraternitas*), som sedan af konungarna flera gånger erhöill privilegier, enligt hvilka inga andra än dess medlemmar, hvilka i urkunderna benämndes *burgenses* eller *mercatores hansati*, skulle äga rätt att föra varor på en viss sträckä af Seinen. Från detta köpmansgilles friheter utbildade sig efterhand stadens, visserligen icke särdeles sjelfständiga, kommunalförfattning, och gillet's hus blef, likasom i London, stadshus ⁸⁾). Till följe deraf att de städer, hvilka lydde under grefvarnas och biskoparnas länshöghet, gemenligen sökte och erhöillo konungens bekräftelse på de friheter, dem de tillkämpat sig, började regenterna från begynnelsen af 13:de seklet att anse äfven dessa med chartor försedda städer för kronans omedelbara ⁹⁾). Feodalaristokratiens förlust blef konungamaktens vinst, och likasom konungarna genomdrefvo den grundsatsen, att kommunalförfattningars beviljande var ett kungligt prerogatif ¹⁰⁾, så tilleg-

⁸⁾ Wilda, l. c. p. 239. — Hüllmann, l. c. I: 467. III: 34.

⁹⁾ Hallam, l. c. I: 148.

¹⁰⁾ Hüllmann, l. c. III: 38.

nade de sig äfven rättigheten att i alla städer stadfästa och bevilja skråförfattningar. Hvad man känner om skråna i den kungliga staden Paris, gäller derföre i det närmaste äfven om dem, som funnos på andra orter. Philip August, som vågade taga de första af de nämnda stegen till försvagande af läns herrarnas anseende, var äfven den, som först befinnes hafva gjort skråna i allmänhet beroende af konungens myndighet. Under Ludvig den Helige lät Etienne Boileau, *prévot de Paris*, (hvilken, såsom konungens embetsman, ej får förväxlas med köpmansgilletts föreståndare, *prévot des marchands*) år 1258 uti ett serskildt register uppteckna etthundra olika, i lika många skrån fördelade, yrkens gamla statuter och plägseder, hvilka sålunda erhöilo kunglig stadfästelse, och hans efterträdare i embetet fortforo på samma sätt att inregistrera flera statuter, som öfverlemnades af nybildade eller förut icke stadfästade skrån ¹⁾. Tre århundraden förflöto innan någon allmän författning ordnade skråväsendet. Henric III påböd i ett edict af år 1584 att alla köpmän och handverkare i alla konungarikets städer skulle ingå i skrån, och en mängd föreskrifter meddelades om läroår, gesälltid och prof, som fordrades för att blifva mästare, hvarigenom skrånas organisation erhöil likformighet och fulländning ²⁾. Samme konung förklarade att rättigheten att arbeta var en kunglig rättighet, hvilken borde köpas

¹⁾ *Costaz*, Histoire de l'administration en France. 3:e ed. Paris 1843. I: 79, 469. — *Cassagnac*, Geschichte der arbeitenden und der bürgerlichen Classen. Braunschweig 1839. S. 304 ff.

²⁾ *Félix de la Farelle*, Plan d'une réorganisation disciplinaire des classes industrielles en France. Paris 1842. p. 43.

af monarken, näringsväsendets ordnande betraktades från den tiden endast såsom en finansåtgärd, skråna erhöilo, till ersättning för de bördor, som de måste åtaga sig, privilegier och monopolier, otaliga och otroliga missbruk, hvilka förorsakade missnöje och klagomål, blefvo allmänt rådande, och skråväsendet i detta land måste således gå sin undergång till mötes ³⁾. —

Jemte de städer, som voro af Romerskt ursprung, förekomma i Tyskland redan i det 9:de århundradet andra fasta orter, under namn af *civitates* och *urbes*, som ingalunda voro blotta slott och borgar med vexlande besättningar, utan snarare verkliga städer i den mening, att de till det yttre voro skiljda medelst grafvar och murar från den kringliggande landsbygden, ehuru de ännu icke hade någon egen författning och förvaltning ⁴⁾. Deras antal tilltog under det följande seklet, till en del genom Henric I:s bemödanden, hvilken på allt sätt sökte förmå den landtliga befolkningen att anlägga städer till skydd mot öfvervåld och fiendliga härjningar. För att befolka dessa orter och göra dem till medelpunkter för nejdens rörelse, förordnade han bland annat att alla gillan skulle i städerna hålla sina sammankomster ⁵⁾. Från den tiden utföfade dessa

³⁾ *Chaptal*, de l'industrie Française. Paris 1819. II: 330. — *Kleinschrod*, Ueber die Beförderungsmittel der Agrikultur und des Gewerbwesens in Frankreich. München 1829. S. 45 ff.

⁴⁾ *Gaupp*, l. c. p. 30.

⁵⁾ "*Concilia et omnes conventus atque convivia in urbibus voluit celebrari, in quibus extruendis die noctuque operam dabat, quatenus in pace discerent, quid contra hostes in necessitate facere debuissent.*" *Witichindus Corvej.*, cit. af *Gaupp*, l. c. p. 47. Jfr. *Wilda*, l. c. p. 24.

inrättningar på stadsväsendets utveckling ett stort inflytande. De andliga och världsliga feodalherrarne lyckades under det 10:de seklet att göra sina förlänningar till slutna områden, inom hvilka såväl städernas som landets befolkning, antingen den var fri eller ofri, genom immuniteter undantogs från den allmänna jurisdictionen och i stället bragtes under länsherrarnas domsrätt⁶⁾. Dessa eftertraktade nu ett oinskränkt herrevälde öfver städerna och tillfogade innevånarne mångfaldiga oförrätter; men skyddsgillena eller de så kallade *conjuraciones* blefvo äfven här det medel, hvarigenom stadsboarne försvarade sin frihet och gäfvö en ny utveckling åt stadsförfattningen⁷⁾. Det 12:te århundradet blef isynnerhet vittne till de numera talrika och välmående borgarnes vaknande sjelfständighetsanda och till de rörelser, som förvandlade städerna från blotta immuniteter till oberoende, efter egna lagar styrda, corporationer⁸⁾. Förgäfvos sökte länsinnehafvarne att genom kejsarnes flera gånger upprepade förbud mot alla slags gillen, *conjuraciones* och *communiones* bibehålla städerna under sin lydnad⁹⁾. Från de ofvannämnda likartade företeelserna i norra Frankrike skiljde sig de Tyska kommunernas befrielseförsök dels derutinnan att fejderna här voro mindre häftiga och dels derutinnan att författningen, efter vunnen sjelfständighet, till en början antog en aristokratisk form, hvartill anledningen bör sökas i den omständigheten, att de

6) *Eichhorn*, Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte. II: 32, 43.

7) *Wilda*, l. c. p. 168.

8) *Eichhorn*, l. c. II: 442.

9) *Wilda*, l. c. p. 169—175.

förnämsta stadsinneväranne, hvilka i Tyskland ställde sig i spetsen för rörelserna, väl förenade sig med de öfriga borgarne, som icke hörde till deras brödraskap, så länge en sådan förening var nödvändig för uppnåendet af det gemensamma ändamålet, feodalväldets inskränkning, men att de sedan, i känslan af sin öfvervigt, ej ville tillstödja det ringare borgerskapet att skörda frukterna af segren och deltaga i städernas styrelse. Då de från makten uteslutna borgarne snart funno detta förfarande obilligt, så föranleddes deraf under det 13:de och 14:de seklet inom städerna sjelfva nya inre strider, hvilka på mångfaldigt sätt förändrade stadsförfattningarna, i det dessa nu erhöilo en mer eller mindre demokratisk form¹⁰⁾. Trenne klasser af borgare hade på denna tid bestämdt afsöndrat sig från hvarandra och förekomma i olika städer under skiftande benämningar, hvaraf riddare eller ädlingar, köpmän eller borgare samt handtverkare dock voro de vanligaste¹⁾. De ädla släkterna, hvilka till en del framgått ur det rika köpmansståndet, bildade i början tillika med detta, såsom fastighetsegare, den fria med politiska rättigheter försedda menigheten. Det fattigare handverksståndet var deremot, på få undantag när, länge uteslutet från det egentliga borgerskapet och förvärfvade sig först under det 14:de seklet delaktighet i stadsstyrelsen och rådet²⁾. Handverkarnes underordnade ställning bevisas tillräckligt deraf att de sjelfve kallade sig de arma och att en handtverkare, som

¹⁰⁾ *Gaupp*, l. c. p. 148. — *Bergfalk*, l. c. p. 66.

¹⁾ *Hüllmann*, *Städtewesen* II: 225 ff.

²⁾ *Wilda*, l. c. p. 232.

förvärfvat förmögenhet och önskade upptagas i ett köpmansgille eller i något annat af de egentliga borgarnes gillen, dessförinnan måste afstå från utöfningen af sitt handverk³⁾. Om än handtverkarne voro de förnämsta stadsboarne behjelpiga att befria städerna från det feodala förtrycket och bilda oberoende communer, så kan man dock icke taga för afgjort att de, i likhet med storborgarne, från hvilka rörelsen utgick, långt innan striderna togo sin början förenat sig i serskilda gillen. Det är snarare troligt att de, först sedan de genom städernas befrielse blifvit mera talrika och välstående, började ingå dylika föreningar efter de högre ståndens förebild, dels för att ordna sina näringsangelägenheter, och dels för att med förenade krafter emot patricierna genomdrifva sina anspråk på politiska rättigheter. Handtverksskråna räkna sålunda sin uppkomst från samma tid då de båda högre klasserna bemäktigade sig städernas styrelse eller från förra hälften af 12:te seklet⁴⁾. Emedan den vaknande associationsandan bland de lägre näringsidkarne äfven kunde anses såsom ett uttryck af städernas allmänna frihetsanda, så rigtades stundom kejsarnes, af feodalherrarna utverkade, förbud ej mindre mot handtverksskråna, än emot de gillen, som hufvudsakligen hade ett politiskt syfte, såsom då Fredric II år 1232, till upprätthållande af biskoparnas anseende, förböd alla slags gillen i de biskopliga städerna⁵⁾. Vid andra tillfällen åter sågo länsherrarne i handtverkareföreningarna ett medel till uppnående af

³⁾ *Wilda*, l. c. p. 300.

⁴⁾ *Wilda*, l. c. p. 343.

⁵⁾ *Eichhorn*, l. c. II: 432.

sina egna politiska afsigter, emedan de af dem hoppades få hjälp i striden mot det mäktigare borgerskapet, och de voro derföre icke obenägna att stadfästa handverksskråna, isynnerhet som de derigenom äfven kunde förskaffa sig inkomster. Så finner man att Tysklands äldsta handverksskrån, äfvensom flera yngre, af städernas bisköpar erhållit privilegier och bekräftelse på sina statuter, emot en viss årlig afgift ⁶⁾. Då skomakarnes skrå i Magdeburg år 1157 af Erkebiskopen stadfästades, hade det redan af egen myndighet tillvällat sig rättigheter, som utvisa en ännu högre ålder ⁷⁾. De Tyska handverksskrånas ursprung ur gillena bevisas tydligt af flera urkunder, enligt hvilka handverkarne, för att göra slut på sitt beroende, först upprättat gillen eller brödraskap och sedan begagnat sig af dessa föreningar till att ordna yrkenas angelägenheter ⁸⁾. Sedan skråna, som utbildade sig i bredd med städernas fria författningar, så sammansmält med stadsväsendet, att de ansågos såsom en nödvändig beståndsdel af detsamma,

⁶⁾ *Archiepiscopus Wichmannus (1152—1193) primo uniones institorum, pannicidarum fecit.* Magdeb. chron. cit. af *Fr. v. Raumer*, Geschichte der Hohenstaufen. Leipzig 1825. V: 281.

⁷⁾ — — — *constituimus ne alienigene opus suum operatum ad forum deferant, nisi cum omnium eorum voluntate qui jure illo, quod Inninge appellatur participes existunt.* cit. af *Wilda*, l. c. p. 316.

⁸⁾ I biskopens stadfästelse på slagtareskrået i Basel af år 1248 heter det t. ex. "*ad petitionem lanistarum Basileensium conditum super operibus eorum per ipsos noviter factum approbamus,*" och i det följande omtalas *confraternia eorum, quæ vulgariter dicitur Zunft quam in honore b. Mariæ virginis constituerunt.* I en stadfästelse-urkund af år 1276 säger rådet i staden Höxter: "*Sartoribus nostræ civitatis dedimus unam fraternitatem quæ vulgari nomine Gilde nuncupatur.*" *Wilda*, l. c. p. 309, 340.

stadfästades icke blott enskilda gillen, utan en stads samtliga handverkare erhöilo nu ofta rätt att bilda skrån under rådets uppsigt⁹⁾. Skråna urartade snart äfven i detta land till näringsmonopolier och inskränkte egenmäktigt mästarne antal. De här af förorsakade olägenheterna alstrade väl oupphörliga klagomål, men skråna förstodo det oaktadt att trotsigt försvara sina fördelar, hvarvid de gynnades af furstarnes svaghet, inconsequens och penningeförlägenhet. Oaktadt kejsar Carl IV öfverlemnade åt riksfurstarne såsom en höghetsrättighet att förfoga om skråväsendet, så blefvo dock handverksmissbruken ett ofta återkommande öfverläggningsämne på de Tyska riksdagarna, hvilka under flera sekler härom utfärdade en mängd allmänna påbud¹⁰⁾. —

Till Danmark har det Christna gilleväsendet sannolikt blifvit fortplantadt från England. Sedan de Danska konungarna blifvit det christnade Englands herrar, bemödade de sig att införa christendomen i sitt fädernesland och att derigenom förena de båda folken till ett. Knut den Store, som isynnerhet verkade i denna riktning, begagnade sig till den ändan af Engelska andliga, af hvilka ett stort antal beledsagade honom då han 1019 besökte Danmark, och som gemenskapen mellan de båda länderna äfven sedermera fortfor, så hafva gillena troligen vid medlet af 11:te århundradet på denna väg hunnit till Danmark. Detta gäller icke blott om de andliga gillena, utan äfven om skyddsgillena, dem Danskarne lärde känna på sina eröfrings-

⁹⁾ *Wilda*, l. c. p. 342.

¹⁰⁾ *Kleinschrod*, Beiträge zu einer deutschen Gewerbeordnung. Augsburg 1840. S. 24.

tåg, ehuru historiska underrättelser om de sistnämnda gillenas tillvaro i Danmark icke förr än i början af 12:te seklet förekomma¹⁾. Äfven skyddsgillena voro i början gynnande för de andligas afsigter, men så snart dessa började eftersträfva en oinskränkt verldslig makt, blefvo de dem till hindern, och derföre träffar man med tiden i Danmark, liksom i andra länder, spår till en politisk strid å det högre clereciets sida mot gillena. Deremot trädde de Danska skyddsgillena, i likhet med de Engelska, i förbindelse med regenterna, och de gynnades af dem såsom föreningar till upprätthållande af rätt, trygghet och ordning. Till sina skyddspatroner hade de vanligen ett af de trenne helgon, som voro af kunglig börd, nemligen den helige konung Knut, den helige hertig Knut och den helige konung Eric, hvarföre *Kofod Ancher* också kallat dem kungliga gillen²⁾. Äfven de Danska skyddsgillena, som endast i städerna tyckas hafva funnits, utöfvade ett stort inflytande på stadsförfattningen. Deras medlemmar, hvilka i stadsrätterna ofta kallas *conjurati*, utgjordes af städernas borgerskap. Ursprungligen omfattade ett enda skyddsgille alla en stads egentliga borgare, men med tiden uppkommo flera sådane gillen i samma stad. Det äldsta ansågs då, i förhållande till de öfriga, såsom det högsta och förnämsta, hvars medlemmar mångenstädes ägde rätt att till- och afsätta stadens Råd, under det de andra gillena, som omfattade det lägre borgerskapet, måste åtnöja sig med en vida mindre

¹⁾ *Wilda*, l. c. p. 63—70.

²⁾ *Kofod Ancher*, Samlede juridiske Skrifter. III: 447.

andel i stadsförvaltningen³⁾. De ringa aktade handtverkarne började först under loppet af det 13:de seklet i de Danska städerna intaga en mera oberoende ställning och förena sig i egna gillen. Slesvigs äldsta stadsrätt, hvilken anses tillhöra början af nämnda århundrade⁴⁾, innehåller väl några föreskrifter i afseende på åtskilliga handtverkare, men deraf kan man ej med visshet sluta till att de då redan bildat skrän⁵⁾. Roskilds år 1268 stadfästade stadsrätt visar att bagarne i denna stad egenmäktigt upprättat ett gille och att de, under åberopande af gammal häfd, sökte tvinga hvar och en, som ville idka yrket, att emot en viss inträdesafgift ingå i skräet. Konungen förböd likväl detta oskick och befalldes att tillåtelse till denna närings utöfvande skulle, såsom tillföre, sökas af konungens fogde⁶⁾. Sedan Roskilds Biskop i den af honom år 1294 för Köpenhamn utfärdade stadsrätt strängeligen förbjudit alla slags gillen⁷⁾, stadgade han ytterligare att hvar och en i staden född skulle äga rätt att idka ett handverk utan andra afgifter än ett öre till fogden och ett till staden⁸⁾. Dessa båda stadganden tyckas således utvisa att handtverksskrån funnos, hvilka af de deri

³⁾ *Bergfalk*, l. c. 29, 64—65.

⁴⁾ *Kolderup Rosenvinge*, Grundrids af den danske Retshistorie. Kiöbenhavn 1832. I: 35.

⁵⁾ Slesvigs äldste Stadsret. 32—36, i *Kolderup Rosenvinges* Samling af gamle danske Love, 5:te D. Jfr. *Wilda*, l. c. p. 74, 346.

⁶⁾ *Statuta civitatis roskildensis*, 45.

⁷⁾ Kjöbenhavns Stadsret 1. (4.) *Cum non solum a malo, sed ab occasione mali est abstinendum, statuitur, ne aliqua convivia seu sodaticia, que vulgariter gilde vel hwirwingh dicuntur, Hafnis habeantur a quibuscumque, clam vel aperte. etc.*

⁸⁾ *Ibid.* 48. Cfr. 54, 52.

inträdande fordrade afgifter. De skrån, som i det 13:de århundradet börjat bilda sig, voro emellertid icke ens tolererade och ännu mindre lagligen erkända. Först under det 14:de och 15:de seklet lyckades det skråna att förvärfva sig en tryggare existens. Drottning Margarethas allmänna stadsrätt förutsätter handverksskråna såsom häfdvunna inrättningar ⁹⁾, ehuru den förbjuder bildandet af nya gillen utan vederbörligt tillstånd ¹⁰⁾. Till förekommande af tvister mellan de näringsidkande föreskref Eric af Pomern, att hvar och en skulle samsätta sig med ett visst yrke ¹⁾, och genom flera af honom och hans närmaste efterträdare utfärdade förordningar ställdes skråna under allmän uppsigt. De äldsta bibehållna, af städernas Råd eller af konungarna stadfästade, skråstatuter tillhöra det 15:de århundradet ²⁾, under hvilket det Danska skråväsendet, till följe af gemenskapen med Tyskland och många Tyska handverkares bosättning i Danmark, ungefärligen uppnådde den grad af utbildning, som det Tyska tidigare vunnit. Ännu var handverksnäringen likväl icke uteslutande fästad vid städerna. Den blef det först under det

⁹⁾ C. 48: "Huo som fød er i nogen Kiøbsted, och kand Embede, som han will blifve ved at bierre sig med, saasom er Smedegierning, Skoegierning, Skreder, Snedicher och deslige etc., hand gifve ey mere end I öre, da hand kommer i embedet; er hand fød udenbyes, hand gifve saa meget till indgang i embedet, som deris Embedsschraa derom udviser."

¹⁰⁾ C. 8: "Ingen skal eller maa begynde ny gilder eller selschab udi nogen stad, uden Fougdens, Borgemester och Raadmens willie, och med deris fuldbyrd dertil om det kand were Staden och Almuen till gafn."

¹⁾ Kong Erik af Pommerns förste privilegium for Kjöbenhavn 1422. C. 4.

²⁾ *Wilda*, l. c. 320.

följande seklet genom Christian II, som nitälskade för städernas förkofran³⁾, och genom Christian III, på några undantag när⁴⁾. Stora missbruk måste innan kort hafva tagit öfverhand, eftersom Christian IV fann sig föranlåten att genom Förordningen af den 19 Juni 1613 helt och hållet afskaffa och förbjuda alla handtverkskrån, för den inom dem herrskande monopoliindan och för deras tillverkningars dyrhet⁵⁾. Magistraterne skulle frångå alla embeten deras skråordningar, och hvar man förklarades oförhindrad att idka ett handtverk, allenast han svor borgareed och utgjorde borgerlig tunga. Den sålunda medgifna näringsfriheten tyckes hafva förorsakat brist på dugliga arbetare, emedan fremmande handtverksgesäller, som på den tiden voro eftersökta, måste befara att i sitt eget land föraktas såsom fuskare, så vida de antogo arbete hos de Danska näringsidkarne, sedan dessa upphört att lyda under skrå. Denna omständighet, i förening med omtanken för fattiga handtverkares understöd och ordningens upprätthållande bland de näringsidkande klasserna, förmådde Christian IV att återigen införa skråna, under namn af Laug, genom Förordningarne af den 10 Dec. 1621 och d. 26 Aug. 1622. De gamla missbruken förbödos likväl

³⁾ "Item skulle inge Embidtzmendt, Skomagere, Skredere eller Skyndere, effter denne Dag bruge theris Embede paa Landzbyerne och fare fran en By til en anden." Privil. cit. af *Kolderup-Rosenvinge*, Retshistorie I: 409.

⁴⁾ "Item skulle alle Embitzmend, som ere paa Landsbyerne, drage ind udi Kiøbstederne, oc ther bygge oc bo," etc. — Gold. Reces, cit. af *Bergsøe*, l. c., p. 27.

⁵⁾ *G. L. Baden*, Udkast til en Historie af Danmarks og Norges Handel og Næringsveje. Kjöbenhavn 1806. S. 287.

äfven nu, och någon väsendtlig inskränkning i näringsfriheten skedde icke, enär hvarken viss lärotid eller mästestycke eller omkostnader fordrades för att blifva skråmedlem, utan hvarje välfrejdad person, som ville blifva mästare, borde blott anmäla sig hos Magistraten till vinnande af burskap och låta inskrifva sig för det handtverk, han önskade utöfva. Hvarje skrå skulle hafva sin ålderman, och de serskilda skråartiklarne borde noga bestämma mästarnes, gesällernas och lärlingarnes ömsesidiga skyldigheter och rättigheter. Dessa grundsatser följdes väl i det närmaste af lagstiftningen intill det 17:de seklets slut, men sedermera har skråtvånget, dels egenmäktigt, dels till följe af lagliga föreskrifter, återigen gjort icke obetydliga framsteg i Danmark ⁶). —

De med religiösa bruk förenade dryckeslag eller gillen, hvilka i Norge under den hedniska tiden förekomma, erhöilo genom Christna konungars bemödanden en Christlig betydelse och blefvo ett medel till Christendomens befastande. De Christna högtiderna firades medelst gillen uti mindre kretsar öfverallt i landet, till dess Olof Kyrre (1066—1093) förordnade, i likhet med hvad Henric I halftannat århundrade tidigare gjort i Tyskland, att de förut på landsbygden öfliga kretsdryckeslagen skulle upphöra och att stora allmänna dryckeslag i stället skulle hållas endast i städerna. Denne konung, som grundlade och upphjelpste flera städer, lät i dem uppföra gillehus, såsom ett medel till deras förkofran ⁷). Af detta förhållande och af föreskrifterna

⁶) *Bergsøe*, l. c. p. 30 ff. — *Baden*, l. c. p. 289.

⁷) *Wilda*, l. c. p. 44—46, 23. *Bergfalk*, l. c. p. 23.

i Throndhiems och Bergens stadsrätter, att dervarande gillehus skulle vara städernas rätta tingsställen⁸⁾, ådagaläggdes det nära samband, som äfven i Norge ägde rum mellan gillena och stadsväsendets utbildning. Norges handtverksskrån räkna mindre sin upprinnelse från landets egna handtverkare, hvilka i de äldre tiderna voro ganska fåtaliga, än från inflyttande fremlingar, som dit medförde hemlandets seder och inrättningar. Bergens grundläggare, Olof Kyrre, förunnade redan många Engländerne och Skottar att bosätta sig i denna stad för att idka handel och näringar⁹⁾, och i 13:de århundradet inkallades dit Tyska handtverkare, hvilka snart aldeles undanträngde de förra¹⁰⁾. Dessa nya gäster kallades gemenligen skomakare, ehuru flere andra handtverkare bland dem funnos, och de bebodde en egen gata, den så kallade skomakaregatan, hvilken Engländarne förut innehafte. De fem embetena, såsom de äfven kallades, betalte i början skatt till konungen och voro honom underdåniga; men med tiden gjorde de sig oberoende af landets öfverhet med tillhjelp af hansestäderna, hvilka, sedan de vid medlet af 14:de århundradet erhållit tillstånd att öfvervintra i Norge¹⁾, der med våld och list förskaffade sig ett oinskränkt handelsvälde samt upprättade ett hufvudcontor i Bergen. De Tyska köpmännen, hvilka med sina svenner och lärlingar der nedsatte sig till ett antal af flere tusende

⁸⁾ *Baden*, l. c. p. 400. *Wilda*, l. c. p. 47.

⁹⁾ *Holberg*, Bergens Beskrivelse. Kjöbenh. 1757. S. 3, 434.

¹⁰⁾ *G. Sartorius*, Geschichte des Hanseatischen Bundes. Göttingen 1802—1808. II: 334.

¹⁾ *Sartorius*, l. c. I: 237.

personer, gjorde sig till egare af den förnämsta delen af staden, den så kallade bryggan, och gäfvö sig en egen skråförfattning eller rättare en egen stadsförfattning. De upptogo i staden en mängd Tyska handverkare, hvilka icke endast arbetade för dem personligen, utan tillverkade varor, som omsattes i hela landet²⁾. Enär dessa handverkare ägde större kapital och konstfärdighet än de inhemska samt dessutom ej erlade några afgifter, så vunno de lätt öfvervigten öfver de fattiga Norska skråmästarne. De fem embetena hade sina egna skråordningar, stodo under de Tyska köpmännens uppsigt och beskydd samt gjorde med dem gemensam sak i de ofta förefallande striderna mot de inhemska borgarne³⁾. För att äntligen göra slut på Tyskarnes herravälde befallde Christian III i Odense Recess af år 1560, att de fem embetena antingen skulle begifva sig ur landet eller svärja konungen trohet, underkasta sig stadens rätt och utgöra skatt såsom de öfriga borgarne. Befallningen verkställdes kort derefter af Fredric II:s länsherre i Bergen Christoffer Walkendorf, hvars stränga åtgärder förmådde de flesta Tyska handverkare att begifva sig till Tyskland⁴⁾. Derefter tillämpades utan hinder den Danska lagstiftningen rörande skråväsendet äfven i Norge, fastän det aldrig fullkomligt lyckades att i detta land göra handverk till en uteslutande stadsmannanäring⁵⁾. —

2) *Holberg*, l. c. p. 220.

3) *Sartorius*, l. c. II: 370.

4) *Holberg*, l. c. 99—405, 268. — *Sartorius*, l. c. III: 438.

5) *Baden*, l. c. p. 54.

I Sverige fanns under den hedniska tiden ingen bestämd gräns mellan serskilda näringsgrenar, utan befolkningen sysselsatte sig, så vidt den egnade sig åt fredliga yrken, dels med åkerbruk och dess binäringar, dels med handel och handtverk utan åtskillnad. Städer eller handelsplatser funnos visserligen, såsom bekant är, redan då till ett icke obetydligt antal, men deras innevånare utgjorde hvarken någon egen, med serskilda rättigheter försedd, menighet, ej heller voro de de enda, som idkade köpenskap. Ännu mindre var handtverk på den tiden en stadsmannanäring; ty med tillhjälp af sina huskarlar och trälar tillverkade bonden sjelf hvad han af hvarjehanda sløjdealster behöfde. Likasom Svenska köpingar ännu i dag ej sällan uppstå vid marknadsplatser och tingsställen, så uppkommo de äldsta köpstäderna, hvilka i landskapslagarna kallas köpingar äfven sedan de erhållit serskild stadsrätt, af gamla offer-, tings- och marknadsplatser samt äfven, efter Christendomens införande, af biskopsäten ⁶⁾. Egentliga städer med egen lag och egen

⁶⁾ Köping blef med tiden, till skillnad från verkliga städer med egen jurisdiction och förvaltning, en uteslutande benämning för de tid efter annan på landet anlagda och privilegierade handelsplatser, hvilka dels äro fria eller af stad oberoende, och dels af stad, stundom till och med af tvenne städer, beroende. Båda dessa klasser af köpingar skilja sig, såsom flera för dem utfärdade privilegier och reglementen visa, derutinnan från städerna, att de i administratift hänseende lyda under Konungens Befallningshafvande och Kronobetjening samt i judicielt hänseende under Häradsrätt. Inneväanarne i de köpingar, som äro af städer beroende, böra i stad vinna bürskap på handel och handtverk, och borgare i de städer, som hafva köpingar under sig, äro i allmänhet berättigade att i köpingarna bosätta sig för att idka borgerlig rörelse, äfvensom att der idka handel genom antagna betjente eller kommissionärer.

styrelse började deremot i allmänhet först under det 13:de och 14:de seklet här i landet uppkomma till följe af utländskt, förnämligast Tyskt och Danskt, inflytande, hvaraf också deras lagar visa omisskänneliga spår. Wisby och några af de Skånska städerna, hvilka tidigast kommo i beröring med Tyskland, äro likväl äldre. Den förstnämnda staden var redan i 11:te århundradet, om ej förr, medelpunkten för Östersjöhandeln, och i det följande seklet började köpmän från det norra Tysklands då uppblomstrande sjöstäder, isynnerhet från Lübeck och Bremen, att besöka denna stad och der bosätta sig ⁷⁾. Då fremlingarna snart utgjorde en ansenlig del af stadens befolkning och fingo andel i dess styrelse, så måste de nödvändigt i flera riktningar inverka på stadslifvets utveckling. På Skånes kuster idkade flera Tyska städer sillfiske i början af 13:de århundradet. Deras fiskelägen eller fiskarebodas vid Skanör och Falsterbo uppvexte till sjelfständiga städer med egna Tyska embetsmän och egen nästan oinskränkt jurisdiction ⁸⁾. De handelsfriheter, Lübeckarne i slutet af 12:te och början af 13:de århundradet vunno i Sverige, delades snart af flera Tyska städer och utvidgades under det 14:de seklet derhän att fremlingarne fingo bosätta sig i de Svenska städerna, der de nu blefvo så talrika och mäktiga att hälften af rådsplatserna af dem bekläddes ⁹⁾. Ett bland de förnämsta medlen, hvarigenom de utländska köpmännen i Sverige,

⁷⁾ *Sartorius*, l. c. I: 489.

⁸⁾ *Reuterdaahl*, Svenska kyrkans historia II: 437. — *Sartorius*, l. c. I: 245.

⁹⁾ *Geijer*, Svenska Folkets Historia I: 345, 325.

så väl som annorstädes, befastade sitt herravälde och sitt inflytande i öfrigt, var gilleväsendet. De måste lifligt känna behovet af en närmare förening till inbördes bistånd i ett fremmande land med våldsamma seder, och dit öfverförde de derföre sådana gillen, som förut i deras hemland funnos. Regenterna gånvo dem tillstånd att hafva egna gillehus, der samfundets sjelfvalda föreståndare afgjorde medlemmarnes inbördes tvister efter deras eget lands lagar och plägseder, och gillehuset blef medelpunkten för många andra gårdar och förrådshus, dem fremlingarne förvärfvade, hvarefter de såsom fastighetsegare deltog i städernas styrelse. I Wisby hade Tyska köpmän från de serskilda städerna hvar för sig sitt gille och gillehus, sitt contor och sin compagnigård, hvaraf stadens hus och gator ända till nyare tider bibehållit namn ¹⁰⁾. Ett år 1329 af Lübeck stadfastadt gillestatut för Tyska köpmän, som besökte staden Malmö, är ännu i behåll ¹⁾, och man kan taga för afgjort att utlänningarne allestädes i Sverige, der de i större mängd infunno sig, genom dylika samfund grundlagt sitt välde. Ett bevis derpå finnes vid Stora Kopparberget. Lübeckarne, som der bosatt sig, erhöilo år 1344 af konung Magnus Ericsson bekräftelse på sina gamla rättigheter ²⁾, och af samme

¹⁰⁾ J. Wallin, Gothländska Samlingar. Stockholm 1747, 1776. I: 425. I dessa samlingar finnas tvenne Tyska gillens sigiller aftecknade, det ena med omskrift: *Sigillum. Teuthunicorum. In. Wisbi. De. Guilda. Sancti. Kanuli*, det andra med omskrift: *Sigillum. Theuthonicorum. Gutlandiam. Frequentantium.*

¹⁾ Wilda, l. c. p. 287.

²⁾ Sartorius, Urkundliche Geschichte des Ursprunges der deutschen Hanse. Herausgegeben von Lappenberg. Hamburg 1830. II: 378.

konungs privilegier för kopparbergsmännen i Fahlun af år 1347 finner man att mästermännen och svennerna der bildade ett skrå, som hade rätt att sjelft tillsätta fjorton rådmän, af hvilka tvenne skulle vara bergmästare och domare i alla der förefallande mål ³⁾. Ännu finnes bevaradt ett statut för S:t Georgs gillet vid Stora Kopparberget ⁴⁾, hvilket statut, ehuru det i dess nuvarande skick troligen först i 15:de seklet blifvit affattadt på Svenska språket, utan tvifvel ursprungligen härleder sig från de utlänningar, som vid berget uppehölo sig. Gillet, som hade en ålderman och tolf föreståndare, är märkvärdigt derföre, att det, enligt hvad dess statuter gifva vid handen, var ett verkligt skyddsgille och det enda af detta slag, man med visshet vet hafva funnits i Sveriges gamla provinser. Sverige ägde annars en verklig rikedom på gillen, men endast några få af deras stadgar äro bibehållna eller utgifna. De som finnas hafva tillhört andliga eller blandade andliga och världsliga gillen, hvilkas ledamöter förenat sig för Christliga kärleksverk och religionsöfningar. De öfriga känner man nästan endast till namnet, men de torftiga underrättelser, man om dem äger, visa emellertid att mer än hundrade gillen funnits, så väl på landet som i städerna ⁵⁾. Dessa underrättelser förlägga dem samtligen, om man undantager de Skånska, till 14:de och 15:de seklerna ⁶⁾; men några, såsom de

³⁾ Se Bergs-Ordningarne I: 4.

⁴⁾ *Statuta Conviviū a S. Georgio dicti ad magnum Cuprimontem Dalekarliæ*. Ed. J. H. Schröder. Ups. MDCCCXXXIII.

⁵⁾ De äro uppräknade hos Fant, *De conviviis sacris*.

⁶⁾ *Convivium B. Olavi* i Linköping omtalas t. ex. år 1303, *Conv. Gloriosæ Virginis* i Thorshälla år 1322. Fant, l. c.

Gottländska, voro säkerligen äldre. Om än skyddsgillien i de Svenska städerna funnits, så hafva de likväl icke här utöfvat ett så stort och omedelbart inflytande på stadsväsendets uppkomst som i andra länder. Något feodalvälde, som för städerna kändes tryckande, fanns nemligen icke i Sverige, och följaktligen voro sammansvärjningar och förbund till städernas befrielse icke heller af behovet påkallade. Det af adeln öfvade förtrycket drabbade den landtliga befolkningen, och det var också denna, som sjelf genomdref sin befrielse. De Svenska städerna lydde deremot omedelbart under konungen och den af honom tillsatte fogden, men ett försök att undandraga sig detta herravälde vågades icke af de i allmänhet fattiga och fåtaliga stadsboarna. Som dessa icke voro skarpt åtskiljda i flera olika klasser och som de ringare för öfrigt ganska långsamt höjde sig till ett välstånd, som alstrade åtrå efter politiskt inflytande, så fördes ej heller några inre partistrider mellan aristokrater och demokrater. I stället funno de inhemska borgarne sig föranlättna att lefva i inbördes endragt för att med förenade krafter motstå de öfverdådiga fremlingarna. De anledningar, som annorstädes gjorde skyddsgillena till viktiga politiska förbund, saknades således här från första början, och på våra städers uppkomst och utbildning såsom sjelfständiga från landet skiljda menigheter hafva återigen yrkesgillena utöfvat det förnämsta inflytandet. De fromma brödraskapen, hvilka äfven här, sedan Christendomen kommit till stadga, af de andliga på allt sätt befrämjades, erhöllo väl aldrig omedelbart någon politisk betydighet, ehuru de blefvo af vikt såsom förebilder för yrkes-

gillena, emedan näringsidkarne i dessa brödraskap, som upptogo medlemmar af alla stånd, funno föreningspunkter långt förr än de efter yrken äfven afsöndrade sig i egna gillen ⁷⁾. Under det yrkesgillena i de flesta Europeiska länder till en del af politiska orsaker utvecklade sig utur och bredvid skyddsgillena, så tyckas de Svenska hafva omedelbart uppstått dels ur de andliga gillena dels ur andra länders yrkesgillen, hvilka hit öfverfördes sedan de redan i hemlandet genomgått sina utvecklingsmomenter. Vi hafva redan sett att de Tyska köpmännen i Sverige hade sina egna gillen, och då en betydlig del af våra städers handtverkare under medeltiden utgjordes af Tyskar, så var det naturligt att äfven dessa fremlingar skulle äga behof och interesse af att här införa de skräinrättningar, som skänkte deras likar i Tyskland anseliga förmåner. Så snart Hansestädernas köpmän nedsatte sig i Sverige, underläto de icke att, likasom i Norge, inkalla handtverkare från sitt fädernesland. År 1370 beviljades dem att vid sina fiskelägen i Skåne hafva Tyska handtverkare ⁸⁾, och att dessa verkligen der infunno sig synes af Erics af Pomern och Drottning Margarethas "Stadga om fiskeri och köpenkap för köpmännen i Skåne" ⁹⁾. Gottlands Stadslag

⁷⁾ Bland välgörenhetsgillenas medlemmar nämnas ofta handtverkare både före och efter handtverksskrånas allmännare tillvaro. År 1436 förenade sig inför Magistraten i Stockholm 2:ne gillens bröder och systrar genom sina fullmäktige att blifva ett gille. Bland de fullmäktige uppräknas Tunnbindare, Bagare, Öfverskärare, Guldsmeder, Skräddare m. fl. *Fant*, l. c. p. 15. n. x. Jfr. *Murberg*, l. c. p. 233—35, hvarest flere handtverkare förekomma såsom medlemmar af Helge Lekamens Gillet i 15:de och 16:de seklerna.

⁸⁾ *Sartorius*, *Gesch. des Hanseat. Bundes* I: 248.

⁹⁾ "Item, biude wij alle Kremare, Wanthsnidere, Skomaghere

uppräknar öfver 20 serskilda handtverk, och det lider intet tvifvel att ju många, måhända de flesta, idkades af Tyskar. Denna lag är det äldsta säkra beviset för tillvaron af handtverksskrån i Sverige. Den stadgar att hvårt och ett skrå eller "Ammet" skulle hafva två för- män och bisittare, hvarförutan verkmästare funnos, som skulle pröfva tillverkningarnas godhet ¹⁰⁾. Tidpunkten för handtverksskrånas uppkomst i de öfriga delarna af riket är svårare att bestämma; ty dessa inrättningar omtalas hvarken i Bjærköa-Rätten eller i den nyare allmänna Stadslagen. Den sistnämnda lagens stadgande, att ingen handtverkare skulle äga rätt att idka flera yrken än ett ¹⁾, går blott ut på att förekomma tvister mellan näringsidkarne. Enär icke en gång 1736 års Lag innehåller något uttryckligt stadgande om handtverksskrån, så kan man likaså litet af stadslagens tystnad draga den slutsatsen, att de i 14:de seklet icke funnos. Uti en af Stockholms stads Politie- Embets- och Byggnings-Collegium d. 20 Oct. 1835-afgifven förteckning på samtliga i Stockholm under skrå lydande

och Kötmanghere och alle hande handwerkes folk, ath the sta ther som thom böör medh thera köpmanskap" etc. — Stadgan är tryckt i *Hadorphs* edition af Skåne-Lagen.

¹⁰⁾ Gottlands Stadslag, 2:dra B. 34:de Cap. — — "were Meistere, de syllen er Ammet pröuen dat se rechtverdich sin, unde wröghen vor deme Rade, so wat he unrechtverdich vindet." Vi våga icke med *Nordström* (Svenska Samhällsförfattningens Hist. I: 323) antaga att detta lagrum har afseende på burskapssökandes mästerprof; ty de här nämnda verkmästare motsvarade utan tvifvel de skådemästare, som inom skråna hade uppsigt öfver sjelfva embetsbrödernas verkstäder.

¹⁾ Stads-Lagen. Kon. B. Cap. 24: "Engin Giärningisman må eller skal flere Embete uppeholda eller idhka än ennehanda Giärning ock enga andra köpslagan."

handtverks-embeten, hvilken äfven innehåller uppgift om de stadganden, som tjena dem till efterrättelse i afseende på gränssorna för deras arbetsrättighet, nämnes ett af konung Magnus Ericsson år 1356 utfärdadt bref såsom grunden för skräddare-embetets rätt att betjena allmänheten med nya klädespersedlars förfärdigande och gamlas lagande²⁾); men som innehållet af detta bref ej närmare anföres, så våga vi icke, på grund deraf, antaga att skrädarna redan då ägt ett eget skrå. Att dessa handtverkare åtminstone i det 15:de seklet varit förenade i skrå bevisas dock af Gustaf I:s år 1536 för dem utfärdade skrå-ordning, hvarest konungen säger sig hafva "stadfästade de friheter och privilegier, som skräddare-embetet i Stockholm uti våre framledne förfäders Rikens Herrars och Konungars tider nådeligen förunnade och gifne äro"³⁾. Från det 15:de århundradet äger man flera ovedersägliga bevis att handtverkskrån funnits i Sverige. Carl IX bekräftade den 7 Aug. 1602 den skrå-ordning, som murmästare-embetet i Stockholm "af förmännen samt Borgmästare och Råd för etthundra femton år sedan undfätt." Denna skrå-ordning hade således första gången blifvit stadfästad år 1487; men sjelfva skrået, som redan då hade sina förmän, var troligen ännu äldre. I den kungliga stadfästelsen säges att konungen gillat den gamla ordningen till dess bokstafliga innehåll, endast

²⁾ Se Commerce-Collegii underdåniga förslag till förnyad förordning angående rättighet att i städerna och på landet åstadkomma slöjde- och handtverks-arbeten m. m. Stockholm 1836. s. 161.

³⁾ *Stiernman*, Samling af Commerce- Politie- och Oeconomie-Förordningar I: s. 36.

med det undantag att han till penningböter förvandlat de böter, som förut utgått i vax, "emedan samma vax hafver varit uti den papistiska tiden till deras afguder brukadt." Documentet förråder skråets Tyska ursprung och visar äfven, så vida stadfästelsen i denna punkt får antagas vara bokstaflig, att murinästarne redan år 1487 bildade ett slutet skrå ⁴⁾. Då enligt Calmare Recess af år 1474 och Sten Stures samt Riksens Råds Förordning af år 1485 guldsmedslärlingar borde tjena vissa läroår och göra mästerstycken inför verkmästarne i Stockholm innan de fingo nedsätta sig såsom mestare i Rikets städer, så lydde äfven dessa handtverkare på den tiden under skrå ⁵⁾. Stockholms skomakare och garfvare utgjorde tillsammans ett skrå, hvars stadgar före medlet af 15:de seklet sammanfattades i 66 Cap., hvilka jemte några senare tillägg år 1474 stadfästades af stadens Borgmästare och Råd ⁶⁾. Skrå-ordningen innehåller icke blott talrika föreskrifter med afseende på sjelfva yrket, utan äfven gilleförfattningens vanliga bestämmelser om messor till skyddshelgonens ära, om ledamöternas samqväm och inbördes bistånd. — Sverige ägde således i det 15:de århundradet en fullt utbildad skråförfattning, åtminstone för några yrken. Allt flera

⁴⁾ "Och skole icke flere mestare uthi samma Embete vara änn Tolf, Otta Swenske och Fyra Tydske, och hwarje tu år ware Swenske Äldermän och thet tridie Tydske, efter såsom uthi för:de deras skrå uthtryckeligen förmäles." *Stiernman*, l. c. I: 468.

⁵⁾ Föreskrifterna finnas i de af *Hadorph* efter Bjærköa-Rätten utgifna "Gambla Stadgar." S. 59, 64.

⁶⁾ Originallet, som ännu finnes, är från trycket utgifvet med titel: Skomakara-Skra. Skomakare-Skrå-Ordning af Stockholms Stads Magistrat-gillad och stadfäst år 1474. Stockholm 1833.

handtverk erhöillo serskilda ordningar under de tvenne följande seklerna, i mån af den inhemska handtverksnäringsens långsamma tillvext. Åren 1621 och 1622 lät Gustaf Adolph öfverse de äldre skråordningarna för alla handtverkare i Upland, hvarjemte ett "General Embets-Skrå" för dem uppsattes ⁷⁾; men icke förr än den 4 Mars 1669 utfärdades en allmän skråordning för handtverkarne i hela riket, efter hvilken de serskilda ordningarne för hvart och ett handtverk skulle lämpas och rättas. —

⁷⁾ *Stiernman*, l. c. I: 784. 807.

ANDRA KAPITLET.

Om handverksskrånas organisation.

EN samhällsinrättning, som under flera århundraden haft den förnämsta värden om en viktig del af den fysiska culturen, kan väl förtjena en fullständigare uppmärksamhet, än den som endast röjer sig i det vanliga tadlet af de missbruk och oarter, hvilka numera, till följe af förändrade tidsförhållanden, så lätt falla i ögonen, att man för deras skull tror sig vara berättigad att förbise och förakta hela institutionens verkliga betydelse. Den förtjenar fast mer att fördomsfritt betraktas äfven under den tidigare perioden af dess tillvaro, eller innan en inre domning och ett yttre tvång i förening hunnit nedstämman det kraftfulla lif, som ursprungligen genomträngde de fritt och sjelfständigt utbildade formerna.

Ett handverk måste inhämtas genom undervisning och öfning, så vida ett framskridande, genom begagnandet af en redan uppnådd konstfärdighet, skall blifva möjligt. Detta gäller icke blott om så kallade skråhandtverk, utan om all handverksdrift, vare sig före skrånas uppkomst eller efter deras undergång. Men i handverksskråna stodo de begagnade arbetsbiträdena,

ehuru icke egentliga medlemmar deraf, i ett så egendomligt rättsförhållande till hela samfundet, och ej endast till husbonden, att dessa corporationer, som tillika med köpmansgillena just derigenom skiljde sig från andra slags gillen, äfven i det hänseendet förtjena en särskild uppmärksamhet.

Handtverkareståndet hade, likasom medeltidens munkordnar och ridderskap, sina grader. Lärlingarne bildade den första, och som dessa, sedan de en gång blifvit inskrifna, ägde anspråk på att framdeles i sin ordning blifva Mästare, så gjorde skrået, till betryggande af sina medlemmars personliga anseende och politiska inflytande, redan vid lärlingarnas antagande ett noggrant urval. Framför allt fordrades att lärlingen genom det så kallade bördsbrevet skulle bevisa sig vara af fri och äkta börd¹⁾, och till och med äkta barn af föräldrar, hvilka enligt skråets åsigt lefde af ett ringa aktadt yrke, utestängdes mångenstädes från lärandet af ett skråhandverk. Bördsbref för lärlingar fordrades ännu i 1669 års Svenska skråordning; men i den senaste af d. 27 Juni 1720 omnämnes icke mera detta villkor, hvilket i Tyskland uttryckligen aflystes genom den för hela riket utfärdade lagen af d. 16 Augusti 1731, som i så många hänseenden förändrade skrånas äldre organisation²⁾. Vår tid måste finna det orättvist att för härkomstens skull förskjuta den oskyldige

¹⁾ Skomakara-Skra i Stockholm 1474. Cap. 13: Huilkin nokon pilth til gerningh säther ok är ey äktha böthe I pundh wax ok giffwi pilthenom orloff.

²⁾ *Mittermaier*, Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts. 4:te Ausg. Landshut 1830. S. 928.

afkomlingen; men hvem kan väl förtänka handtverkarne att äfven de under ståndsfördomarnes tid sökte genom ett strängare urval bevara sitt stånds merändels ärftiga ära? — Som gossen gemenligen icke förr än vid 14 års ålder trädde i lära, så förutsattes det att han dessförinnan slutat sin schol-tid. Hans målsman träffade då å hans vägnar en öfverenskommelse med mästaren, som icke blott åtog sig att undervisa honom i yrket utan äfven att vara honom i faders ställe och fullborda hans uppfostran. Sedan mästaren en månad eller två pröfvat hans fallenhet, skedde inskrifningen inför det församlade embetet, hvilket derigenom lemnade lärlingen en borgen för det ingångna aftalets helgd, liksom mästaren å sin sida af honom kunde fordra löftesmän för contractets uppfyllande. Om mästaren afled innan gossen blifvit utlärd, så ombesörjde skräet, att denne likafullt för den återstående tiden erhöll vård och undervisning. Lärotiden bestämdes vanligen till 3 eller 5 år. Man har anmärkt att denna tid var alltför lång, enär handgreppen lätt kunde inöfvas på lika många månader; men man har härvid lemnat ur sigte, att den långa lärotiden ej allenast berodde på sjelfva yrkets beskaffenhet, utan ännu mera på åtskilliga andra väsendtliga omständigheter. Konstfärdigheten ensamt var icke tillräcklig att gifva lärlingen den sjelfständighet och stadga, som kunde skydda honom mot gesäll-lifvets vådor. Mästaren borde äfven sörja för hans moraliska uppfostran, behandla honom såsom en medlem af familjen och gifva honom kost, kläder och husrum. Om än undervisningen i yrket stundom med en läropenning vedergäldes, så var denna i alla fall icke

en tillräcklig ersättning för de öfriga förmånerna. Dessa måste derfore betalas med en längre lärotid, under hvars senare hälft mästaren kunde draga någon nytta af lärlingens arbete. Att denne derjemte måste "löpa mästarens ärender" och deltaga i hussysslorna har man äfven funnit tadelvärdt; men huru skulle lärjungen, såsom en medlem af familjen, hafva kunnat undandraga sig hvad mästaren utan gensägelse kunde fordra af sina egna söner? Det icke sällsynta missbruk, som gjorde dylika förrättningar till hufvudsak och undervisningen till bisak, då förhållandet alltid bordt vara omvändt, har deremot med rätta blifvit tadladt, och skråordningarne hafva också genom förbud sökt motarbeta det. Lärögossen var för öfrigt skyldig sin mästare, husmodren och gesällerna en sträng lydriad; hvilken äldre medlem af skrået som helst måste han vid alla tillfällen visa vördnad; hvarje förseelse ådrog honom en aga, som ofta var så omild, att äldre skråstatuter innehöllo föreskrifter för det icke sällsynta fall att gossen fördenskull rymde ur läran³⁾ och att nyare skråordningar aktat nödigt förbjuda mästare och gesäller att i dryckenskap eller af blott ondska slå och oskäligen handtera en lärling⁴⁾.

Det är ovedersägligt, att denna en arm lärlings vanliga belägenhet hvarken var lockande eller passande för förmögnare och mera bildade ynglingar, som kunde önska att lära ett handtverk. Som dessas anhöriga sjelfve voro i tillfälle att både uppfostra dem och betala

³⁾ General Embetes Skrå af d. 23 Sept. 1624. Art 7. Smede Embetes Skrå af d. 12 Mars 1622 Art. 4 § 5.

⁴⁾ Skrå-Ordningarne 1669 och 1720 Art. 9 § 3.

undervisningen, så borde ett längre vistande i verkstaden, än yrkets inlärande verkligen fordrade, icke heller åläggas dem. Men skråordningarne iakttago i sjelfva verket af gammalt denna naturliga åtskillnad, i det de dels medgäfvos undantag från den vanliga lärotidens längd för dem, som i stället vedergällde mästaren med penningar ⁵⁾, och dels tilläto skråmästare att för egna söner, som valde fadrens handverk, förkorta och till och med skenbart helt och hållet borttaga läroåren medelst inskrifning och utskrifning på en och samma dag inför embetet ⁶⁾. Denna sista företrädesrätt för mästars söner har en nyare lagstiftning merändels såsom ett missbruk förbjudit. Utsträcktes den äfven till sådana, hvilka ingingo i ett annat yrke än fadrens, så hade den visserligen ingen giltig grund; men så länge den endast förekom i den nämnda ursprungliga inskränkningen, gaf den handverksnäringen en försäkran om en ärfelig besittning af det en gång samlade kapitalet, hvaremot förbudet hade till följd, att handverkareklassen nästan endast förstärktes af obemedlade nykomlingar, som hvarje gång måste börja samla ånyo.

Efter genomgångna läroår framställdes lärlingen återigen af sin mästare för det församlade embetet, för att högtidligen utskrifvas. Antingen detta åtnöjde sig med mästarens blotta försäkran om ynglingens arbets-

⁵⁾ General Embetes Skrå 1624 Art. 7: "Wilja the Penningar gifwa med, thet han icke skal gå uthi ett annat arbete hos Mästaren, uthan stadigt blifwe wedh ett Läre-Embete, tå må the samsättia sig therom," etc. Jfr. 1720 års Skrå-Ordning Art. 4 §§ 3, 5.

⁶⁾ J. G. Hoffmann, Die Befugniss zum Gewerbbetriebe. Berlin 1844 S. 402.

skicklighet, eller denne, såsom ofta fordrades, derpå aflade ett nöjaktigt prof, så förklarades han nu fri och lös från sitt förra beroende samt erkändes af skrået såsom Gesäll, till bevis hvarpå han erhöll ett så kalladt Lärobref. Det egna rättsförhållande, som förefanns mellan en sådan arbetare å ena sidan och mästarren samt hela skrået å den andra, skiljde sig förnämligast derutinnan från vanliga tjenstehjons och daglönares ställning till husbonden, att en gesäll enligt reglen hvarken ägde arbeta för sin egen räkning eller för lön hos någon annan, än en till skrået hörande mästare; hvaremot denne också var förpligtad att i sin verkstad icke löna andra arbetare, än de som voro erkända gesäller i handtverket. Gesällen, som fordom alltid bodde i sin mästars hus och åt vid hans bord, — ett familjeförhållande som numera isynnerhet i större städer börjat blifva sällsynt — stod visserligen under dennes husbondevälde; men andra förrättningar, än de som till sjelfva handtverket hörde, kunde icke åläggas honom, och likaså litet var han husaga underkastad. För så väl olydnad mot mästarren, som för andra öfverträdelser af de skyldigheter, hvilka enligt statuterna honom ålago, straffades han antingen af sitt eget brödraskap eller af embetet, och straffet bestod merändels i böter till lådan. Var lärlingen i flera år bunden vid mästarrens verkstad, så var deremot gesällen i detta hänseende så mycket friare. Väl var det fordom sedvanligt, att en utlärd gesäll ännu ett år qvarstannade hos sin läromästare och vissa yrkens statuter föreskrefvo, att en gesäll icke heller sedermera skulle antaga arbete hos andra mästare på kortare tid än ett helt eller

åtminstone ett halft år ⁷⁾; men i de flesta yrken hade mästare och gesäller en ömsesidig uppsägningsrätt efter 14 dagar ⁸⁾, ja till och med, sedan det inbördes bandet alltmera lossnat, vid slutet af hvarje vecka. Äfven om gesällen önskade tillbringa hela sin gesälltid i sin förre läromästares tjänst eller hos en annan mästare i samma stad, kunde det icke beviljas honom enligt de äldre skråstatuterna, hvilka ovillkorligen fordrade, såsom ett villkor för vinnande af mästerskap, att gesällen skulle vandra vissa år, merändels trenne, för att söka sig arbete annorstädes ⁹⁾. Gesällvandringen, i början blott en sedvana, som härledde sig från gesällernas egen omtanka att fullkomna sig i sitt yrke, torde hafva blifvit en allmän föreskrift genom mästarnes önskan att i det längsta tillbakahålla nya medtäflare. I sjelfva verket voro gesäll-åren nödvändiga såsom en öfvergång från den omyndige lärlingens till den sjelfständige mästarens ställning; men utan den föreskrifna vandringen hade de i allmänhet ej varit tillräckliga att gifva gesällen den stadga i karakteren och de insigter i yrket, som fordrades för att för egen räkning öppna en verkstad. Vandringens åren deremot voro ej endast för gesällerna af en stor nytta, i det de fulländade deras bildning och

⁷⁾ Skomakara-Skra i Stockholm 1474 p. 68: Ingen halde swena i embitteno wtan til halfuom arum eller helom.

⁸⁾ Smede Embetes Skrå 1622 Art. 3, § 5: En Mesterswen skal hålla uth 14 dagar hoos en Mästare, sedan må han alla Söndagar orlof begiära, och Mästaren honom sin tjänst upsäija.

⁹⁾ General Embetes Skrå 1624 Art. 8, 9. Redan i 1669 års Skrå-Ordning Art. 4 § 5, Art. 5 § 1, hvarmed 1720 års Skrå-Ordning i dessa såsom i de flesta andra punkter öfverensstämmer, afskaffades tvånget för gesällerna att vandra.

beredde dem tillfälle att välja den ort der de med fördel kunde nedsätta sig såsom mästare, utan på en tid då andra förbindelsemedel saknades befrämjades och utbreddes derigenom från stad till stad och från det ena landet till det andra industriens nya upptäckter och framsteg. Ännu i dag kan nyttan för flera yrken af arbetarnes omedelbara åskådning och öfning på industriens förnämsta orter svårligen genom några andra medel tillfyllest ersättas; men sedan missbruket af ett planlöst kringvandrande, som för industrien och sedligheten medfört mera skada än vinst, alltmer tagit öfverhand, har man dels genom borttagandet af den förra tvångspligten att vandra och dels genom en strängare uppsigt på samma gång sökt undanrödja olägenheterna och bibehålla de verkliga fördelarna af denna inrättning.

Så snart vandrigen blifvit en skyldighet ej mindre för de obemedlade än för de bemedlade, ehuru vissheten att allestädes finna arbete deremot ej var gifven, blef det nödvändigt, på det gesällerna ej måtte tigga allmosor af andra, att skråna åtogo sig förbindelsen att underlätta resorna genom ett visst understöd, som kallades en skänk eller tärepennig. Man tager vanligen för afgjort, att benämningen "skänke-embeten" härleder sig från en sådan förbindelse å mästarnes sida att understödja vandrande gesäller; men af äldre skråstatuter kan man finna, att namnet äger ett annat ursprung. Likasom gillena i allmänhet, hade äfven hvarje handverksgille, som ville åtnjuta heder och anseende, sina dryckeslag uti gillestugan. Ägde ett skrå ej tillräcklig förmögenhet att inköpa ett eget gillehus, kunde det hyra ett sådant gemensamt med flera

andra skrån, för att der skiftesvis hålla sina sammankomster. Mästarna sammansköto penningar, för hvilka åldermannen uppköpte drycker, hvilka i gillehuset åter uttappades eller utsåldes. Inkomsten af denna skänkrörelse användes till en del till embetets dryckeslag¹⁰⁾, vid hvilka bågaren iskänktes¹⁾). Sjelfva sammankomsten kallades deraf skänk och det till stämma församlade embetet sades hålla skänk eller beskänka sig. Gästfrihet mot likar var för skråna en hederssak, och fremmande mästare, som anlände till en stad, der deras skrå höll gille, kunde derföre alltid påräkna en hedersdryck. Äfven andra, som voro godt gille värda, inbjödos till gäster; till och med en inskrifven lärogosse ägde, då han på embetets dryckesstämma skulle iskänka sin öltunna, medtaga en gäst, och alldenstund gesällerna i början deltog i mästarne dryckeslag var det naturligt att de till gäster kunde inbjuda och beskänka sina vandrande bröder. Men sedan mästarne

¹⁰⁾ Smede Embetes Skrå 4622 börjas sålunda: Alla thessa Skäncke Embeter efterlåthes hafwa sin gille och sammankompst hoos Skäncke Embeter på the rum som ther til förordnat äre til thess the kunna sig sjelf ett förskaffa, och uppå then tijd och dag tijt komma, som the med the andre Skäncke Embeter äro samsatte och förljkte. — Vidare, heter det, måge the och hafwa sina inlagu til at få honom penningar, som uthi huuset bor, til att inkiöpa Tyskt, Swenskt Öl och Brennewijn, men icke annat Wijn, och låta honom uthsällia innan huus och uthan.... Sedan förtiensten som fallen är af theras Capital eller Inlaga, thet tage föreskrefne Embetz Ålderman til sigh.. och halffparten af förtiensten kommer uthi theres Embetz-Låda, then andre halffpart bekommer heela Embetet tilhopa til at låta beskänckia sigh i theres gille när them lyster.

¹⁾ Skomakara-Skrå 4474 Cap. 59: Huilkin some ey wil skänckia mynne tha honom är mynnis byghare fanghin böthe ena mark wax. kastar han byghara ok wil inghaledz skänckia böthe fäm mark wax.

från sina sammankomster uteslutit gesällerna ²⁾ och dessa i stället börjat bilda egna gillen, förvandlade mästarne den förra hedersdrycken till ett understöd för vandrande gesäller, hvilket, till erinran om den ursprungliga seden, alltjemt bibehöll benämningen skänk ³⁾.

Detta understöd gafs för öfrigt på åtskilliga sätt. Länge var det brukligt, att mästarne i sina egna hus turvis undfägnade ankommande gesäller med en måltid, ett nattläger och en tärepennning; men som denna sed i längden blef dem besvärlig, föranstaltade de att gesällerna, för mästarens räkning, i stället undfägnades på allmänna gesällherbergen. Isynnerhet i mindre städer, hvarest inga herbergen funnos, fortforo gesällerna att sjelfve gå från verkstad till verkstad för att efterfråga arbete eller mottaga understöd. Uti de embeten åter, hvilka ej räknades till skänke embetena, var det icke mästarne, utan gesällerna sjelfva, som understödde sina vandrande kamrater, då arbete i staden ej var att tillgå. Då en gesäll kom vandrandes var det honom enligt reglen icke tillåtet att efter eget val söka arbete hos hvilken mästare som helst, utan han måste begifva sig till herberget, anmäla sig hos åldermannen och låta sig nöja med det arbete honom anvisades, så vida han ej ville vandra vidare. Dervid ägde antingen det förfarande rum, att mästarne fingo gesäller sig

²⁾ *Ibid.* Cap. 45, 64: Hvilkin som skomakara swenom byudhr thil gästh här j kompanith böthe ena thunno öll.

³⁾ Ännu i 1720 års Skrå-Ordning 4 Art. 6 § förekommer ordet skänkande såsom liktydigt med dryckeslag: Utlärd Läro-Poike förplüctes ej til någon Tractering eller annan omkostnad; utan ware den som något skiänkande begiär eller påstår förfallen till 40 Dal. S:mts Böter.

tillskickade i den ordning de anmält sin önskan derom på herberget; eller att gesällerna utdelades till mästarne efter omskådning, hvilken förrättades af en gesäll eller mästare sålunda, att först den mästare, hos hvilken ordningen var att gifva resande gesäller arbete, och sedan de öfriga mästarne hvar efter annan tillfrågades om den till staden anlände gesällen kunde få arbete ⁴⁾). Det berodde således af slumpen huruvida gesällen, åtminstone till en början, kunde finna arbete på en verkstad, der någonting för honom var att lära. Men om än detta bruk närmast gick ut på att förekomma tvister mellan mästarne om valet af gesäller, i hvilket afseende det äfven var föreskrivet, att mästarne ej fingo tubba eller göra hvarandras gesäller afspänniga, så var det dock uti större städer i allmänhet förmånligare äfven för gesällerna att arbetstillfälle på detta sätt bereddes dem, än att de sjelfve nödgades gå omkring under flera dagar för att ofta förgäfvos söka arbetsförtjenst. Också har man der skråna upphört funnit sig föranlåten att på visst sätt återupplifva den gamla seden, i det adresscontor uti större städer blifvit inrättade, der vandrande gesäller få underrättelse om det arbete, som på orten erbjudes dem ⁵⁾). Anländ till en främmande ort bevisade gesällen sin behörighet

⁴⁾ Den ännu i 1720 års Skrå-Ordning 5 Art. 2 § anbefallda omskådningen förbjöds, till förmån för frimästerskapet, genom Res. på Ståd. Besv. d. 28 Aug. 1727, som lemnade gesällerna frihet att arbeta hos hvilken mästare de kunde komma öfverens med. Jfr. Res. på Ståd. Besv. d. 17 Aug. 1762 §§ 4, 40. Men det oaktadt har denna sed ej i verkligheten hos oss upphört, ehuru omskådningen numera ofta, för tidsbesparingens skull, förrättas af lärogoossar.

⁵⁾ *Chaptal*, l. c. II: 345.

att såsom sådan söka arbete eller understöd dels genom sitt lärobref och embetets pass samt dels genom en i hvarje handverk antagen helsningsformel, hvarmed stundom en utförlig examen efter en gång för alla bestämda frågor och svar var förenad. På inlärandet af dessa egendomliga talesätt, hvilka borde obrottsligen bevaras såsom en ordenshemlighet — hvadan de också efter århundradens förlopp, ehuru endast genom traditionen fortplantade, återfinnas oförändrade — lades länge en större vikt, än på efterlefnaden af sjelfva skråstatuterna ⁶⁾).

Hvarest antalet af gesäller var tillräckligt stort inrättade de snart egna brödraskap eller gillen efter handverksskrånas förebild. Af gesäll-artiklarna ⁷⁾ synes att äfven dessa gillen hade sina föreståndare och tjänstemän, såsom låde- och oldgesäller, omskådningsgesäller m. fl., sitt sigill, sin låda, sin välkomst

⁶⁾ Det Tyska Riks-patentet af d. 31 Aug. 1734 Art. 9 beskriver detta pedanteri sålunda: "Ingleichen so halten sie auch auf ihren Handwerksgrüssen, läppische Redensart und andere dergleichen unge-reimte Dinge so scharf, dass Derjenige, welcher etwa in Ablegung oder Erzählung derselben nur ein Wort oder Jota fehlet, sich also-bald einer gewissen Geldstrafe untergeben, weiter wandern oder wohl öfters den Weg zurück laufen und von dem Ort, wo er her-gekommen, den Gruss anders holen muss." — Så väl de ofvannämnda formulärerna, som flera andra vid Gesällernas sammankomster öfliga talesätt och ceremonier, hvilka alla hafva en ålderdomlig, stundom poetisk, prägel, finnas för åtskilliga handverk ordagrant uppteck-nade hos *Ch. L. Stock*, Grundzüge der Verfassung des Gesellen-wesens der deutschen Handwerker in alter und neuer Zeit. Magde-burg 1844.

⁷⁾ Bagaregesällerna i Köpenhamn stiftade år 1403 ett eget gille, hvars statuter äro tryckta hos *Pontoppidan*, *Annales. Ecclesiae Dani-cae diplomatici* II: 499—503.

eller pokal samt andra utmärkande symboler. Föreskriften, att tyenne af embetets mästare skulle vara närvarande vid gesällernas sammankomster⁸⁾, erinrade alltjemt om de i förstone gemensamma samqvämena mellan mästare och gesäller samt om de senares hörsamhetspligt mot de förra. För öfrigt voro gesällernas corporationer ganska oberoende. De hade ej blott en egen kassa, hvarmed de bestredo omkostnaderna vid dryckesstämmorna, understödde sjuka och vandrande bröder, bekostade aflidna kamraters begrafning o. s. v., utan de utöfvade äfven en egen domsrätt i första instansen öfver sina likar. Jemte de skrifna statuterna iakttago de, såsom redan är nämndt, vissa häfdvunna plägseder och bruk, hvilka voro olika för olika tillfällen. Då en utlörd lärogosse upptogs i gesällernas samfund, måste han i flera handtverk underkasta sig en temligen barbarisk behandling, såsom hyfling, deposition m. m., för att likasom renas från de oarter, som ännu ansågos vidlåda honom⁹⁾. Framför allt utmärkte sig gesällernas sammankomster eller qvartaler, hvarvid deras flesta angelägenheter afgjordes, för en vidlyftig och besynnerlig ritual¹⁰⁾. Det var vid sådana tillfällen som den nämnda domsrätten utöfvades till bevarande af brödraskapets oförvitlighet och ära, hvilken af den stränga sededomstolen ansågs vara kränkt, ej allenast när en

⁸⁾ Skomakara-Skra 1474 p. 72: Naar skomakarawena skulu halda theras drycke stempno ther skulu ouer wara twa mestermän af embeteno til skickkadhe. Skrå-Ordningen 1720, Art. 5 § 4.

⁹⁾ Se t. ex. *Holberg*, Bergens Beskrivelse II: 258 ff.

¹⁰⁾ *Onkel Adam* har i en af sina genremålningar, "Får gå!", påtagligen efter naturen tecknat ett Svenskt gesällqvartal.

medlem begått en verklig och inför den allmänna lagen straffbar förbrytelse, utan ock då någon fördristat sig att öfverträda skråets och brödraskapets statuter eller blotta plägseder. Förseelsen måtte hafva varit huru ringa som helst, så blef dock den, som vandrade ur staden innan han medelst böter förlikt sig med samfundet, af sådan orsak skymfad eller ansedd för vanfrejdad, hvilket hade den påföljd, att hans namn inskrefs i den s. k. svarta boken, att skrivelser afsändes till andra städers brödraskap om hans vanfrejd, hvilken dessutom af vandrande gesäller allestädes förkunnades, och att ingen ärlig gesäll vågade arbeta tillsammans med den skymfadede, förr än denne på detta sätt tvingats att godtgöra sin förseelse och återigen upptagits i samfundet.

Öfverdriften åsidosatt, var denna inbördes sedepolis i allmänhet det bästa och verksammaste medlet till bibehållande af ordning och skick inom gesällernas vidt utgrenade brödraskap; men så mycket vådligare och tadelvärdare var det missbruket, att gesällerna derjemte fingo egenmäktigt utöfva en dylik myndighet öfver mästarne, hvarigenom dessa blefvo i hög grad beroende af sina arbetare. Då t. ex. en gesäll med eller utan skäl blef missnöjd med sin mästare och denne ej genast ställde honoin tillfreds, så skymfades mästarens verkstad, d. v. s. alla gesällerna och således äfven de, som ej personligen hade någon del i tvisten, lemnade verkstaden och förbjödo alla andra gesäller i staden att arbeta hos den sålunda skymfadede mästaren till dess saken blifvit inför skrået undersökt och förlikt. Den gesäll, som icke hörsammade ett sådant förbud,

blef i sin ordning skymfad ¹⁾. Stundom fick miss-
hälligheten en vida större och betänkligare utsträckning,
ja till och med en politisk betydelse, i det ett helt
embete eller en hel stad på samma sätt skymfades
om t. ex. alla embetsmästarne gemensamt eller ock
magistraten angående gesällerna fattat ett för dessa
missshagligt beslut. Kunde man ej i godo förlikas, så
öfvergäfvö gesällerna verkstäderna, tågade i massa ur
staden och skrefvo till sina brödraskap i andra städer,
att ingen gesäll finge antaga arbete i den öfvergifna
staden. Mästarne tvingades härigenom ofta att i när-
belägna städer underhandla med de utvandrade gesäl-
lerna om deras återvändande och om upphäfvandet af
interdictet ²⁾.

Vid sådant förhållande kunde mästarne svårligen
handhafva senare skråordningars inskränkande föreskrifter
angående gesällerna och deribland förbudet för dessa
att hålla fri måndag ³⁾. Bruket, som härstammar
från den katholska tiden, hade ett kyrkligt ursprung
och afsåg firandet af den s. k. blåa måndagen före
fastan; men efter reformationen ersattes denna fest
med flera fria måndagar om året, hvarförutan benäm-
ningen blef gemensam för alla sådana dagar, på hvilka
gesällerna ej ville arbeta. Så länge äfven mästarne
regelbundet firade vissa fester, församlade sig gesäl-
lerna samtidigt till egna samskväm ⁴⁾; men den frihet,

¹⁾ Sådana tilldragelser tima någon gång än i dag uti de Svenska
handtverkerierna, ehuru allmänheten ej får någon kunskap derom.

²⁾ *Stock*, l. c. 405—409. — *Chaptal*, l. c. II: 343.

³⁾ Skrå-Ordningen 1720. Art. 8. § 2.

⁴⁾ Skomakara-Skra 1474 p. 70: Inghe swena i embeteno
maghen drikka flere samdryke wm arith än theres husböndher...

som en gång för dem blifvit en vana, ville de sedan ej efterskänka utan en motsvarande ersättning. Större än den egentliga arbetsförsummelsen, som efter hvilat kunde med förökad flit godtgöras, var härvid det missbruket, att äfven de gesäller, som önskade blifva hemma, måste lämpa sig efter de öfrigas beslut, hvarigenom den frihet, hvarom corporationen var så ömtålig, af medlemmarna sjelfva förvandlades till ett tryckande tvång.

Nitälskan för gesäll-lifvets frihet och sjelfständighet, som ej borde lida något intrång utifrån, var äfven en orsak till den allmänna ofördragsamhet, som inom brödrskapet visades gifva gesäller. Äktenskapet ansågs nemligen icke blott såsom den sannolika följden af ett brott mot skrånas kyskhetsreglor⁵⁾, utan äfven såsom ett hinder för en gesälls sjelfständiga utkomst, enär den gifte gesällen, som svårligen var i tillfälle att ombyta vistelseort, ej vågade göra gemensam sak med de vandrande bröderna i upprätthållandet af gesällernas oberoende ställning till mästarne. Derföre betraktades en gift gesäll knappast såsom medlem af brödrskapet. Han var ej liden i verkstaden, än mindre på herberget, samfundets gemensamma kassa, till hvilken han ej vidare lemnade några bidrag, öppnades ej till lindrande af hans nöd och ingången till mästarries skrå var för

oc tha som swena drikka thera samdrykke swa manga wm arit som thera husböndher tha drikken the ey flere dagha j hwarie drykkio än husböndherne.

⁵⁾ *Ibid.* Cap. 30: Nw kan nokor swen j wara kompani dara aller fölska nokars brodher j wara kompani dotther, sither mödhro aller maghd tha skal inghin tolkom swen äruodhe gifwa för än han sik förlikth hafwer meth malsägiandum.

honom tillspärrad. Ehuru 1720 års skråordning (Art. 5. § 5.) onskier uttryckligen förbjöd det dittills äfven i Sverige rådande bruket att icke erkänna gifta personer för verkliga gesäller, och ehuru Kongl. Rescriptet af d. 1 Febr. 1773, i afsigt af befrämja folkmängdens tillväxt, till och med sökte uppmuntra gesällerna till tidiga giftermål genom det förmånliga löftet om ett eller tvenne års eftergift på den vanliga gesälltiden då de önskade vinna mästerskap, så har dock vanans och sedens makt bevisat sig vara större än lagens, eftersom gifta gesäller merändels frivilligt uppgifva anspråket på att blifva skråmästare och antingen arbeta hela sin lifstid såsom gesäller eller ock helt och hållet utträda ur skråförbundet om de företaga sig att för egen räkning såsom så kallade bönhasar idka ett handtverk. —

Den som ville blifva Mästare eller fullt berättigad medlem af ett handtverksskrå, borde först och främst uppfylla de villkor, som gillena i allmänhet fordrade af sina medlemmar. Han borde således äga en obefläckad ära och dertill, såsom redan är anmärkt, äkta börd; men flera nya fordringar, hvilka omedelbart afsågo näringsangelägenheter, gjorde sig efterhand gällande inom yrkesgillena, så snart de hunnit åtskilja sig från andra gillen och bilda serskilda corporationer. Föreskrifterna om läro- och gesäll-åren hafva vi redan omtalat; men med deras utgång var pröfningstiden icke fulländad. En gesäll, som i flera år arbetat hos åtskilliga mästare, måste ytterligare, då han äskade embetet, stadigt arbeta under en viss tid, vanligen ett år, hos en enda mästare i samma embete. Detta var det så kallade årsarbetet, hvilket 1720 års skråordning

(Art. 6 § 2) väl icke ovillkorligen påbjuder, men under vissa omständigheter ännu tillstädjer. Dess lätt insedda dubbla ändamål var att tillförlitligt pröfva den sökandes stadga och egenskaper samt att utestänga för många medtäflare. Den allmänna nytta, inrättningen i det förra hänseendet onekligen medförde, förvandlades lätt till en ännu större skada derigenom att mästarne ensidigt sökte vinna det senare ändamålet och i fullt mått begagnade sig af denna motvigt för att låta gesällerna umgälla en allt för stor själfrådighet. Hade embetet i allmänhet ingenting att erinra emot en sökande, som stått vid års-arbetet, så ålades honom, såsom det sista profvet, att bevisa sin färdighet och insigt i yrket genom ett mästerstycke, till hvars förfärdigande en viss tid stundom anslogs. Alldenstund det fordom var vanligt, att flera närbeslägtade handverk förenade sig i ett gemensamt skrå, hvars medlemmar i allmänhet ansågo sig berättigade att utan åtskillnad befatta sig med alla de tillverkningar, som till skrået hörde, så gaf denna arbetsfrihet anledning till mångfaldiga inbördes tvister, dem man genom en närmare gränsbestämning trodde sig böra förekomma. Bestämda mästerstycken för hvarje yrke infördes därför icke blott för att i allmänhet afhålla oskickliga arbetare från mästerskap, utan äfven på det hvarje skråmästare dymedelst måtte blifva förvissad om ett fredlyst område. Utförliga föreskrifter angående dessa prof, som borde förfärdigas under vissa skådemästares tillsyn och utan biträde, förekomma redan vid slutet af 15:de seklet uti inhemska skråordningar ⁶⁾. Hvarjehanda missbruk

⁶⁾ *Ibid.* Cap. 4. Om guldsmeders mästerstycken se ofvan, s. 59.

och underslef, såsom valet af dyra och otjenliga mästerstycken, tillsyningsmännens kostsamma förplägning, hemliga biträden, ett godt arbetes ratande och tvertom godkännande af ett odugligt allenast bristerna afhjelpes med penningar, uteblefvo lika litet här som annorstädes, och att äfven den sista skråordningens (Art. 6 § 4) bemödande att undanrödja dylika missbruk var föga verksamt, synes af förnyade förordningar i samma ämne ⁷⁾. Också har man i detta fall, såsom i så många andra, för missbrukets skull yrkat upphäfvandet af sjelfva bruket och förklarat att ett mästerprof, om det än väljes med den största urskilning, endast utgör ett onyttigt hinder för den sökande, men att det ingalunda för allmänheten innefattar en borgen att den, som en gång bestått ett sådant prof, äfven framgent vill och förstår förfärdiga både goda och billiga varor för alla afnämare utan undantag. Blott för de yrken, hvilkas felaktiga bedrivande kunde förorsaka större vådor, har man ansett vissa prof böra bibehållas; men i alla andra fall antages mästarnes skicklighet kunna tillförlitligast pröfvas af dem, som betjena sig af deras tillverkningar. En okunnig arbetare, skall nemligen innan kort förlora allmänhetens förtroende och hans missöde skall följaktligen afskräcka andra ifrån att lika obetänksamt inlåta sig i företag, som öfvergå deras krafter. Man kan villigt medgifva detta utan att derföre anse det rådligt att under alla omständigheter fritaga blifvande handtverksmästare från alla föregående prof på insigter i

⁷⁾ Comm. Coll. Br. d. 49 Nov. 1770 och d. 16 Febr. 1773. —
Comm. Coll. Kung. d. 29 Jan. 1783 och d. 4 Febr. 1803.

yrket. Meningen med ett mästerstycke har aldrig varit att det osvikligen skulle ådagalägga innehafvandet af alla de egenskaper, som fordras för att med framgång idka ett handtverk; men onekligen kan derigenon bevisas, att arbetaren icke är helt och hållet okunnig, utan att han åtminstone besitter flera ganska väsendtliga insigter. Huruvida skrånas ursprungliga och mångenstädes ännu bibehållna föreskrifter om hvad som borde iakttagas vid ett mästerstyckes förfärdigande och undersökning numera äro lika tjenliga som på en tid, då alla mästare i ett embete ansågo sig äga en gemensam ansvarighet för tillverkningarnas godhet och då hela corporationens ära på visst sätt förnärmades af den medlem, som vårdslösade sitt yrke, eller om ändamålet nu säkrare kan vinnas genom annorlunda inrättade prof, är återigen en annan fråga, till hvilken vi längre fram torde återkomma.

Gillades mästerstycket af embetet, så vann den sökande mästerskap, emot erläggande af stadgade afgifter till lådan, hvarförutan stundom fordrades, att han skulle bevisa sig äga, utan lån, en viss förmögenhet eller förlagsstyrka. Likväl kunde en ny mästare, som fullgjort alla fordringar, förmenas att nedsätta sig på en ort, der skrået var slutet eller bestående af endast ett visst antal medlemmar, till dess en ledighet genom någon äldre mästars bortgång för honom yppades. Men för öfrigt borde ett mästerbref, som af ett embete blifvit utfärdadt, enligt regeln äfven erkännas af alla andra till samma skrå hörande embeten. Ett lika oeffrigt villkor som mästerskap var vinnandet af burskap för befogenheten att i stad idka ett handtverk

eller en borgerlig näring; ty likasom enligt den äldre stadsförfattningen hvarje borgare, antingen han var näringsidkare eller icke, måste vara medlem i något af de gillen, hvaraf stadsmenigheten bestod, så måste äfven hvarje skråmästare vara borgare. Både äldre och nyare Svenska skråordningar fordrade uttryckligen att mästerskapet skulle föregå burskapet, samt att ingen mästare skulle få utöfva sitt yrke innan han aflagt sin borgareed⁸⁾. Enligt Tyska skråstatuter var förhållandet merändels omvänt, så att burskapet skulle vinnas före mästerskapet. Detta villkor blef, tvertemot den ursprungliga afsigten, ganska brydsamt för skråna sjelfva, så snart de börjat fordra mästerstycken af blifvande embetsbröder; ty Rådet i de Tyska städerna beviljade den sökande burskap innan han inför embetet förfärdigat sitt mästerstycke, och om profvet sedan underkändes, gaf Rådet honom likväl tillstånd att under tiden sjelfständigt utöfva yrket i egenskap af borgare, hvarigenom embetet förr eller senare nödgades erkänna honom för mästare⁹⁾. De långvariga tvister, som häraf föranleddes, har man i nyare tider sökt förekomma genom stadgandet, att mästerstycket skall vara behörigen godkändt innan burskap beviljas, hvarefter skrået å sin sida icke kan förvägra den nye borgaren mästerskap¹⁰⁾.

⁸⁾ Skomakara-Skra Cap. 5, 6, 8. General Embetes Skrå 1624 Art. 6, 11. Skråordningen 1720 Art. 6, § 6.

⁹⁾ *Stock*, Die Gewerbsgilden, Innungen und Handwerksvereine vom Mittelalter ab bis 1734. I *Bülau's* Neue Jahrbücher der Geschichte und Politik. 1844. 2:ter B. s. 104.

¹⁰⁾ *Herold*, Die Rechte der Handwerker und ihrer Innungen, 2:te Aufl. Leipz. 1844. S. 26.

De mästare, som, efter att hafva uppfyllt alla ofvannämnda villkor, blifvit upptagna i ett embete, voro, enligt skråförfattningens anda, uteslutande berättigade att inom embetets område idka sin näring för egen räkning med tillhjälp af gesäller och lärlingar samt att deltaga i embetets sammankomster och öfverläggningar såsom röstägande medlemmar. Handverksskråna erkändes efterhand af regeringarna såsom privilegierade corporationer, och från början hade de, i likhet med de äldre gillena, för förvaltningen af de gemensamma angelägenheterna sina egna embetsmän. Dessa tillsattes på flera olika sätt allteftersom skråna i större eller mindre mån voro beroende af öfverheten. Väl sträfvade de alltjemt efter fullkomligt oberoende, men dess ostörda åtnjutande försvårades äfven för de ursprungligen fria handverksföreningarna genom deras behof af ett yttre skydd för sjelftagna rättigheter, och ännu flera hinder rönste de handverkare, som från början stodo under högre myndigheters politiuppsigt. I afseende på föreståndarnes tillsättning, som angifver graden af den sjelfständighet, ett skrå vid en viss tidpunkt vunnit, måste handverkare af det sistnämnda slaget länge fördraga, att stadens andlige eller verldslige öfverherre utnämnde till deras öfvermästare eller föreståndare antingen någon bland sina tjenstemän eller, i bästa fallet, någon bland skråets egna medlemmar. Då det sedermera lyckades dem att sjelfve ibland sig få välja en älderman, så måste denne i början erlagga en afgift till en erinran om sitt fortfarande beroende ¹⁾).

¹⁾ Wilda, l. c. S. 322.

Fria föreningar af sådana handtverkare, som ej stodo under fremmande uppsigt, valde sjelfva en embetsbroder till sin föreståndare; likväl hade stadens Magistrat ett visst inflytande på valet, isynnerhet om regenterna funno för godt att på detta sätt inskränka den af skråna alltid högt värderade valfriheten. I Sverige tyckas skråna från början haft fria händer vid valet af tjänstemän. Stockholms skomakare-skrå från 15:de seklet valde tvenne verkmästare eller förmän, förmodligen emedan skrået bestod af både skomakare och garfvare, utan annan inskränkning, än att valet förrättades på en af de tvenne årliga stämmor, vid hvilka två af Rådet borde vara närvarande. Denna valfrihet lemnades oantastad²⁾ till år 1621, då den förändring, åtminstone för skråna i Upland, vidtogs, att hela embetet skulle sätta tvenne af de dugligaste mästarna i valet, af hvilka konungens befallningsman eller fogde samt borgmästare och råd ägde taga en till ålderman³⁾. Samma valsätt anbefalldes i de allmänna skråordningarna af år 1669 och 1720, endast med den skillnad att konungens fogde ej längre deltog i utnämningen. Men omsider återfingo skråembetena genom K. Förordningen af d. 9 Januari 1772 sin ursprungliga frihet att sjelfve och utan magistratens inblandning till ålderman utnämna den, som vid valet erhöll de flesta rösterna. Bisittarne, hvilkas antal lämpades efter talrikheten af embetets

²⁾ Se t. ex. Ordning för Skräddare Embetet i Nyköping d. 30 Juni 1587 och Kopparsmeders skrå i Stockholm d. 7 Aug. 1602 § 4.

³⁾ General Embetes Skrå 1621 Art. 2. Smede Embetes Skrå 1622 Art. 2 § 3.

medlemmar, tillsattes alltid på enahanda sätt som åldermannen. Serskilda skådemästare, som skulle besöka verkstäderna och granska arbetets beskaffenhet, valdes likaledes ⁴⁾, på det att hela embetets anseende och förtroende ej af en enskild medlem måtte föringas; men med tiden öfverflyttades befattningen på åldermannen och bisittarne, hvarförutan det stod hvar och en medlem fritt att döma om en annans arbete ⁵⁾. Den yngste mästaren eller ungbrodren var skyldig att på åldermannens befallning gå embetets ärender och sammankalla bröderna till stämma.

Den förnämsta sammankomsten hölls under den katholska tiden vanligen på den årsdag, som var helgad gilletts skyddspatron; sedermera utmärkte sig de bestämda quartals-sammankomsterna framför de öfriga genom rådsläpningarnas och ärendernas vigt. Då erlade man de fastställda afgifterna till lådan, granskade räkenskaperna, valde ålderman och bisittare, upptog nya medlemmar och firade slutligen ett gemensamt dryckeslag, hvarvid ingen fick ostraffadt öfverträda de många samfundsreglorna för ordning och skick. Äfven de tvister och oförrätter, som utom stämma föreföllo bröderna emellan, hörde i första hand under föreståndarnes eller hela samfundets domsrätt. Den missnöjde eller oförsonlige ägde visserligen rätt att sedermera instämma saken till rådstugan; men om han der blef fälld, så måste han ofta erlägga serskilda böter till samfundet för den sidvördnad och ohörsamhet han dymedelst

⁴⁾ Gottlands Stads lag 2:dra B. 34:de Cap. Skomakara-Skra Cap. 23, 32, 38.

⁵⁾ Skråordningen 1720 Art. 7 § 2.

visat detsamma⁶⁾. Till och med brödernas handlings-sätt emot personer utom skrået bevakades och bestraf-fades af denna sededomstol. Den broder, som ej på utsatt dag betalte en skuld, varnades och pliktfälldes för sin oordentlighet. Den, som vid yrkets utöfning ådagalade oskicklighet försummelse och oredlighet, be-straffades fortfarande af skrået äfven sedan dylika för-seelser börjat beläggas med ett offentligt straff, hvilket i skråstatuterna blott antyddes med det vanliga tillägget "stadens rätt oförkränkt." Dessa statuter hotade aldrig med fängelse eller kroppsplikt, utan endast med böter, hvilka i äldre tider oftast bestodo i öl och vax. Likväl blef den, som begått ett svårare och ärekränkande brott, för alltid utesluten ur skrået och derigenom äfven beröfvad rättigheten att vidare utöfva yrket. Den, som vägrade hörsamma skråets beslut, blef icke sällan skymfad eller för en tid utstött, och som gesällerna i sådant fall öfvergåfvo hans verkstad, så tvingades han förr eller senare att söka förlikning. De missbruk, den obevakade corporationsandan tillät sig, föranledde med tiden det stadgande å öfverhetens sida, att en magistrats-person skulle vara närvarande vid alla skråsamman-komster för att deltaga i målens afdömande och för-hindra hvarje egenmäktigt och olagligt förfarande.

Skråmedlemmarne borde dock icke allenast afhålla sig ifrån att tillfoga hvarandra oförrätter i samman-lefnaden samt hinder och intrång i yrket; de voro också, enligt gillenas allmänna grundsatser, förpligtade att broderligt bistå hvarandra i all påkommande nöd.

⁶⁾ Skomakara-Skra Cap. 37.

Den allmänna välgörenhetspligten mot behöfyande likar erhöill för dem en serskild religiös helgd genom gemensamma altaren, messor och offer 7). Hela samfundet borde bevista en broders likbegängelse, och efter denna sista hedersbevisning mot honom sjelf sträckte det äfven sin omvårdnad till hans efterlemnade familj. Enkan erkändes fortfarande för gillesyster och var i sådan egenkap berättigad att med vissa inskränkningar fortsätta sin mans yrke. För sönerna underlättades inträdet i skrået såsom sjelfständiga idkare, och de som gifte sig med döttrarne åtnjöto samma förmåner som en mästaress söner.

7) *Ibid.* p. 82: Ok efter tet at vart radh os vnt ok giffuit til ewijgh tijdh eth altara rum pa norra hwallfuit i wara bykyrkio som vij nu vara messor vppehollandis äre vider, Vppa thet at the gudz tienista skäll ewiget bestandendes bliffue Tha haffue wij kompanis bröder samdrehtelica meth eth sinne alle oss tilplictet met alla vara Epterkomanda brödra Årliga ok ewige utgiffue X örtigher peningher til vara messa vppähelle gudj til loff jomfru maria sancto marche ewangelista ok sanctis crispini ok crispiniani til ära ock verduchet.

TREDJE KAPITLET.

Om Sveriges handverkslagstiftning intill år 1809.

SÅ snart utländska och infödda handverkare under medeltiden inflyttat till de Svenska städerna och der börjat bilda egna yrkesgillen, hvilka ansågo sig äga samma rätt som gillena i allmänhet att efter omständigheterna emottaga eller tillbakavisa dem, som deri önskade vinna inträde, sökte de genomdrifva den grundsatsen, att hvar och en vore oberättigad att i staden idka ett handverk, med mindre han der var bosatt borgare och derjemte verklig medlem i något yrkesgille. Endast det förra villkoret intogs i Stads-Lagen¹⁾; för det senares uppfyllande sörjde skråstatuterna sjelfva. En gesäll, som företog sig att arbeta för egen räkning blef ej allenast sjelf pliktfäld af skrået, utan det var äfven hvarje mästare vid vite ålagdt att ej inom ett år derefter gifva en sådan gesäll arbete. I slutet af 15:de seklet hade de Svenska skråna redan lärt sig att jaga fuskare och bönhasar samt att borttaga de handverksvaror, som från landet infördes till städerna²⁾. Men på landet fanns ännu från fordom för

¹⁾ Konungs-B. Cap. 45 § 2: Ock wari then Gärningisman som ther fore winner Burskap.

²⁾ Skomåkara-Skra 1474, jemte några sedan tillagda stad-

handtverkare en fullkomlig näringsfrihet, af Christophers Landslag uttryckligen erkänd ³⁾. Endast guldsmeder, hvilkas yrke kräfde en strängare uppsigt, borde, enligt Sten Stures och Rådets Förordning af år 1485, ovillkorligen bo i städerna. Skråtvånget var alltså under medeltiden härstädes föga utbildadt. Dess ofvan angifna grundsatser hade icke ens i städerna vunnit en allmän tillämpning, utan de gällde endast i rikets förnämsta städer för några yrken, hvilka förenat sig i skrån efter utländska förebilder. Då medeltidens stadsväsende uti andra länder merändels fritt uppblomstrade ur egna politiska förhållanden och genast utöfvade en oemotståndlig dragningskraft på näringar och handel, så fordrades det deremot ännu länge efter medeltidens slut många stränga och till och med våldsamma regeringsåtgärder till att hos Sveriges landtliga befolkning, för hvilken dessa politiska förhållanden voro fremmande, åtminstone till en del utplåna den urgamla obenägenheten för stadslifvet. För att skapa detta tvingade man oupphörligt först handels- och sedermera äfven handtverksnäringen att draga sig från landet till städerna; men det oaktadt har företrädesvis hos oss det förra ännu i dag en mycket stor öfvervigt öfver de senare. Vore det sannt, att höjden af ett folks kultur kan tillförlitligt mätas efter städernas mängd och storlek, så

ganden. s. 78: Hvelken som Aff landit komber hiit jnvti staden eller stadzsens fryhether medh skoo till seliende Antinge i seckiom eller appinbarlicha i handom Haffue thaa verchmestara i scomagara companij fulle makt the skoo meth vitnom borththaga ock ey i gen fanga vtan lösn Vtan han nyther serdelis Companit aat huad nadher the medh hanom göre vylie.

³⁾ Köpm. B. Cap. 7 § 4.

skulle Sverige derföre, jemfördt med de flesta andra Europeiska länder, ännu vara försänkt i råhet och barbari. Ehuru förhållandet nu lyckligtvis icke är sådant, så kan det likväl icke bestridas, att äfven Sveriges både andliga och fysiska cultur blifvit af städerna i väsendtlig mån påskyndad och befrämjad.

Väl hade gerningsmännen under medeltiden rätt att på landet idka alla slags handtverk; men i sjelfva verket inskränkte de sig mest till gröfre tillverkningar för allmänhetens nödvändigaste behof. Deras konstfärdighet var i allmänhet lika ringa som deras uti yrket använda kapital. Ej sällan egnade de mera tid åt jordbruket än åt handtverket, hvadan de också icke beskattades för det senare, utan blött för det förra ⁴⁾). Uti städerna åter förmådde endast ett ringa antal inhemska handtverkare täfla med de här bosatta fremlingarna uti de yrken, som afsågo locala behof, och för de infödda var det ännu svårare att åstadkomma sådana handtverksproducter, som ständigt infördes utifrån. För att under sådana förhållanden uppväcka den inhemska handtverksnäringen ur dess dvala och frigöra henne från ett långvarigt utländskt förtryck var det tvifvelsutant nödvändigt att inskränka utlänningarnas handelsprivilegier och att derjemte förflytta ett större antal af landsbygdens handtverkare till städerna, hvilka icke blott erbjödo dem flera naturliga förmåner utan äfven delaktighet i de företrädesrättigheter, som härvarande fremlingar redan tillvällat sig. På en tid då fäderneslandet var utblottadt på kapitaler och då den vanliga räntan

⁴⁾ Chr. LL. Köpm. B. Cap. 7 § 4. Calmare Recens 1474. § 14.

utgjorde minst 10 $\frac{0}{0}$ ⁵⁾) kunde för öfrigt en betydligare kapital- och arbetskraft icke användas på en dittills helt och hållet försummad näringsgren, så vida denna ej skyddades af ett temporärt monopolium. Den tid, som införde ett sådant då det var nödvändigt, förtjenar pris och icke tadel; men detta senare drabbar med rätta de tider, som fortfarande bibehållit monopoliet sedan det längesedan uppfyllt sin bestämmelse.

Konung Gustaf I tillkommer äfven den förtjensten att hafva med säker blick uppfattat den inhemska handtverksnäringens behof och att hafva vidtagit de första kraftigare åtgärderna till detsamma afhjelpande. Man har förebrått honom, att han uppoffrade landet åt städerna, och det må medgifvas, att tidsomständigheternas kraf ej sällan förledde honom att i afseende på handeln, uti hvilken han sjelf ifrigt deltog, alltför strängt inskräpa de äldre förbuden mot landsköp, hvarvid han likväl ej gynnade frälsemännen och embetsmännen framför allmogen ⁶⁾); men icke desto mindre är förebråelsen, isynnerhet hvad handtverksnäringen beträffar, orättvis. Läser man i ett sammanhang och utan fördom hans många hushållsförfattningar, så skall man finna, att det helas förkofran var hans syftemål och att han åtminstone lika varmt nitälskade för jordbrukets

⁵⁾ *Hallenberg*, Om mynt och varors värde i Sverige under Gustaf I:s regering. s. 340.

⁶⁾ Se t. ex. Mandatet d. 9 Aug. 1552: Så kunne Wij och icke besinne hwadh mening thet skall haffue, att Seglazett skall wara förbudhit then menighe almoghe wid högste straff, och Frelsit och Fougterne som skulle hielpa til att sådane förbudh achtet och hollit bliiffua måtte, bruke sjelffve meste seglazett, likesom sådane förbudh wore allenesth gjordt för almoghen skuld etc.

som för de öfriga näringarnas framsteg. Grundtankan, som genomgår hans ifrågavarande författningar, är tillvägbringandet af en helsosam arbetsfördelning mellan de olika hufvudnäringarna, hvilka före hans tid utan åtskillnad bedrefvos på samma händer, och innan en sådan fördelning någorlunda kommit till stånd var det fåfångt att tänka på en ytterligare arbetsfördelning inom hvarje serskild näringsgren — ett ändamål, som konungen för öfrigt ej heller lemnade ur sigte. Den nämnda grundsatsen uttalas med vexlande ordalag i den ofta förekommande åttvarningen, att "alla borgare, bönder och andre skola blifva vid den näring, som Gud, all christelig skäl och Sveriges lag medgifva och icke falla uti hvarandras handel och näring, på det att borgarne så väl som bönderne och bönderne så väl som borgarne på alla sidor måge vid makt blifva"⁷⁾.

Med tillämpning af denna grundsats på handtverkerierna befalle Konungen, att de som på landsbygden idkade handtverk och drefvo en betydligare handel med sina tillverkningar, skulle inflytta till städerna, hvarest hvar och en efter vunnit burskap borde sysselsätta sig med sitt bestämda yrke samt aldeles afhålla sig från köpenskap, likasom köpmännen å sin sida ej borde inlåta sig i något handtverk eller utifrån införa sådana tillverkningar, som kunde förstöra den inhemska handtverksnäringen⁸⁾. Från denna allmänna

⁷⁾ Förbudsbriefvet den 29 Aug. 1544. Privilegier för Örebro Borgere d. 8 Jan. 1540. Mandat om köphandeln d. 4 Apr. 1546. Mandat d. 9 Aug. 1552.

⁸⁾ Wadstena Artiklar 1524. — Upsala Stadga om köphandeln d. 25 Febr. 1546. — Opet Breff för Jeneköpings stad 1524, hvarest

regel om handverkarnes bosättning i städerna beviljade dock Gustaf I, med ett behörigt afseende på allmogens behof af gerningsmän, flera undantag, både i hänseende till yrkenas beskaffenhet och de dermed sysselsatta personernas antal, än de påföljande tidernas lagstiftning⁹⁾. Å andra sidan ansåg Konungen städernas uppkomst ingalunda befrämjas genom ett talrikt borgerskap endast, om ej detta derjemte ägde insigter och förmögenhet, och därför förbjöd han icke blott Borgmästare och Råd i städerna att utan åtskillnad bevilja burskap åt allt det lösa sällskap, de kunde öfverkomma, utan han befalle äfven, att allt onyttigt folk i städerna skulle årligen utmönstras, på det äfven bönderna måtte bekomma nödigt arbetsbiträde vid åkerbruket¹⁰⁾.

Under Gustaf I:s regering hade hvarje embete uti Stockholm sin serskilda skråordning, öfver hvars efterlefnad åldermännen borde vaka¹⁾, och äfven för de öfriga städerna i riket påbjöds nu, att åldermän skulle förordnas i alla embeten för att tillse det handverkarnes alltid gjorde godt och ostraffligt arbete²⁾. Isynnerhet hotades bedrägliga guldsmeder och andra metallarbetare med hårda straff. Om konungen, för att ställa städernas handverkare under en strängare uppsigt, bekräf-

bland de handverkare, som till staden borde inflytta, nämnas "Clen-smijder, Sadlemakare, Belthare, Pungamakare och Swärdzfäijare."

⁹⁾ Uti Artiklarne d. 8 Dec. 1539 säges, att den menige allmoge icke väl kan umbära "Skreddare, Skomakare, Skinnare, Groffsmedher och Timmermän", och i Stadgan d. 25 Febr. 1546 undantagas i allmänhet "menige manss torffwelige gärningzmän på bygden." Antalet af gerningsmän inom hvarje yrke lemnades helt och hållet obestämdt.

¹⁰⁾ Stadgan d. 25 Febr. 1546. — Mandatet d. 4 April 1546.

¹⁾ Ordning om Stockholms byggning d. 6 Maj 1557 § 9.

²⁾ Stadgan d. 25 Febr. 1546 § 6.

tade gamla och införde nya skråordningar, så gynnade han likväl föga skrånas tilltagande monopolii-anspråk och deras försök att utestänga medtäflare. Väl förbjöd han i allmänhet okunniga fuskare, som ej svarade till stadens och embetets tunga, att i städerna hemligen eller uppenbarligen idka handtverk; men sjelf förbehöll han sig, i likhet med utländska feodalherrar, såsom en höghetsrätt, att af gunst och nåd tillsätta frimästare, hvilka från borgerliga utskylder undantogos, och man finner äfven, att han återkallade alla äldre för dem utfärdade frihetsbref under det han på samma gång förbehöll sig att framdeles åter utgifva nya ³⁾. Oftast beviljades dylika förmåner åt fremmande mästare, som tid efter annan måste införskrifvas, enär bristen på skickliga inhemska idkare föga afhjelpes genom konungens råd och förmaningar, att de bönder, som hade många söner, måtte sätta några af dem i lära hos dugliga handtverkare i städerna ⁴⁾. Åtminstone anmärkte ännu Johan III, som likaledes sökte upprätthålla skråordningarna och för öfrigt genom taxor trodde sig kunna hämma den dyrhet på handtverksvaror, som var en naturlig följd af hans myntförsämringar, "att man i sjelfva hufvudstaden sällan finner en Svensk, som något godt embete rätteligen kan, der man dock helst brukade dem, hvar de något lärt hade" ⁵⁾.

Af alla Sveriges Regenter har ingen i så hög grad som Carl IX gynnat skråtvånget. Redan såsom Hertig

³⁾ Skråordning för Skräddare-Embetet i Stockholm 1536. — Ordning om Stockholms byggning 1557 § 7.

⁴⁾ Placafet d. 3 Febr. 1544. — Mandatet d. 4 Apr. 1546.

⁵⁾ *Elers*, Stockholm III: 360.

ordnade han skräväsendet i sitt furstendömes städer efter de stränga grundsatser, som i Tyskland gjort sig gällande. Uti Förordningen af den 10 December 1576 inskräppte han icke blott de äldre allmänna föreskrifterna, utan han påbjöd dessutom att hädanefter alla skrän i Hertigdömet skulle vara slutna och således endast bestå af ett visst antal mästare i hvarje yrke, allt efter städernas folkmängd och storlek. Likasom innevävarne voro förpligtade att ej anlita andra än handtverkarne i samma stad, så var äfven dessa senares arbetsrätt inskränkt till staden och dess område. Det äldre förbudet för landsbygdens gerningsmän att arbeta i sjelfva städerna förklarades nu böra tillämpas äfven på ett afstånd af minst en mil omkring hvarje stad. Emot utländska medtäflare åter skyddades handtverkarne genom förnyade införselsförbud. Rörande skrånas inre organisation förordnades, att en mästare ej skulle antaga en lärling, hvars födelseort var okänd, att vissa års lärotid skulle bestämmas för hvarje embete och att ingen kunde blifva mästare förr än han uppvisat sitt mästerstycke inför fogden, rådet och åldermannen, hvilka gemensamt borde föra uppsigt öfver embetena, skärskåda tillverkningarna och derå sätta ett för både köpare och säljare billigt pris. Dessa allmänna bestämmelser iakttogos sedermera uti de af Hertigen utfärdade ordningar och privilegier för städer eller serskilda yrken, bland hvilka t. ex. skomakare-embetet i Nyköping endast skulle utgöras af 6, och skräddare-embetet i samma stad af 10 mästare ⁶⁾. Carls för

⁶⁾ Privilegier för Skomakare d. 17 Juli 1577. — Ordning för Skräddare-embetet i Nyköping d. 30 Juni 1587. — Privilegier för

skråtvånget gynsamma stämning och hans stora myndighet i hela riket gjorde att skråna äfven utom furstendömet, isynnerhet för att få mästarne antal bestämdt, anhöllo om hans stadfästelse och förbättring, innan han ännu blifvit konung, af de privilegier, hvilka Johan III och Sigismund nyligen utfärdat, och han samtyckte dertill "ändock hans stadfästelse", såsom han sjelf anmärkte, "icke behöfdes, när skråna med Kongl. Maj:ts bref nogsammt voro försörjde" ⁷⁾). Såsom Konung utgaf Carl flera utförliga skråprivilegier i samma eller i en ännu strängare anda dels för enskilda yrken, som sjelfva uppsatt förslag dertill, och dels för hela städer ⁸⁾). Så stadgades bland annat att gärningsmän ej fingo arbeta på tvenne mils afstånd från stad, att lärogossar borde härstamma från goda föräldrar och utstå 6 läroår, att mästersvenner eller gesäller ej efter egen åstundan fingo lemna mästaren om ej denne bevisligen förorättat dem och att de äfven i sådant fall borde tre månader förut uppsäga sin tjenst, att mästarne sjelfve ägde utse embetet's älderman, att en fattig och vanför mästare skulle åtnjuta underhåll af sina embetsbröder samt att enka efter mannens död ägde uppehålla handverket. Likasom en bestämdare gränsskillnad nu uppjordes mellan de olika yrkena uti städerna, hvarest

Thorshälla d. 12 Aug. 1593, cit. af *E. M. Fant*, Diss. historica de Thorshälla, Sudermannia urbe p. 9.

⁷⁾ Confirmation för guldsmederna i Wadstena och Linköping d. 40 Jan. 1596. — Confirmation för guldsmederna i Stockholm d. 2 Mars 1596.

⁸⁾ Kopparsmeders skrå i Stockholm d. 7 Aug. 1602. — Confirmation för Murmästare-Embetet i Stockholm d. 7 Aug. 1602. — Handverkare-privilegier uti Arboga stad d. 6 Jan. 1607.

ingen mästare samtidigt ägde idka tvenne handtverk, så inskränktes också, till förmån för stadsmannanärningen, äfven utom städernas frihetsmil landthandtverkarnes antal och arbetsfrihet. För hvarje härad fastställdes nemligen, efter allmogens nödvändiga behof, ett visst antal gerningsmän, hvilka i sådan egenskap årligen skulle erlægga en daler till kronan och dessutom bevilning i likhet med bönder fastän de ej hade hemmansbruk; men alla de öfriga, som på landet voro umbärliga, borde ovillkorligen nedsätta sig i städerna ⁹⁾. Oaktadt detta skenbara löfte om burskap och mästerskap kunde likväl de till städerna inflyttande gerningsmännen icke så lätt komma i åtnjutande af dessa förmåner, emedan skråna numera dels voro slutna och dels fordrade vissa läroår såsom villkor för vinnande af mästerskap, och i sjelfva verket återstod således för dem ingen annan utväg än att ingå i lära och tjänst hos städernas skråmästare.

På detta sätt lyckades det omsider för Carl IX:s kraftiga vilja att göra handtverksnärningen inhemsk i de Svenska städerna, hvilkas borgerskap dittills hufvudsakligen bestått af handlande. Huruvida den späda industrien verkligen behöfde omhägnas af slutna skrå kan visserligen med skäl betviflas; men helt säkert voro åtminstone de vanliga skrå-monopolierna under dåvarande förhållanden nödvändiga för att bereda handtverkarne det ekonomiska välstånd och oberoende, hvarförutan denna viggiga beståndsdel af borgareståndet ej

⁹⁾ Norrköpings Riksdagsbeslut d. 22 Mars 1604 § 9. — Mandat om Embets-männen uti Häraden d. 9 Dec. 1604. — Placat om Handtverkarne för Jönköpings stad d. 34 Mars 1609.

kunnat höja sig till politisk betydelse. Sedan grundvalen för städernas uppkomst i ekonomiskt hänseende var lagd blef det Gustaf Adolph förbehållet att ytterligare förstärka den och att derjemte på ett fullkomligare sätt söka ordna deras inre författning och förvaltning. Det af honom till den ändan uti flera städers privilegier anbefallda större rådet, hvilket borde sammansättas till hälften af handlande och till hälften af handverkare för att i egenskap af borgerskapets äldste föra menighetens talan, bevisar att åtgärderna för danandet af en sjelfständig handverkareklass ej varit fruktlösa. Också ansåg Gustaf Adolph tiden vara inne för den inhemska förädlingsnäringen att taga ett nytt steg, enär han äfven åt manufacturer och fabriker af flera slag sökte leda landets krafter ¹⁰⁾. Emellertid påkallade skråförfattningen, som måste skyddas mot ett nytt och mäktigt intrång, i ännu högre grad hans uppmärksamhet. Det så kallade bönhaseriet och fuskeriet har under åtskilliga former i alla tider varit en lika säker följd af skråtvånget som lurendrejeriet af tullförbud. I Sverige måste skråväsendet först bestå en långvarig kamp med allmogens naturliga fallenhet för handverksslöjder och dess urgamla vana att allestädes fritt idka dem såsom binäring. Knappast hade allmogens arbetsfrihet blifvit inskränkt och en egen handverkarebefolkning af mästare, gesäller och lärlingar i städerna uppstått, förr än adeln genom ett långt drifvet missbruk af sina privilegier hotade att undertrycka städernas borgerskap. De adeliga privilegierna af d.

¹⁰⁾ Kongl. Maj:ts Punkter angående Borgerskapet, d. 16 Dec. 1649.

40 Jan. 1612 innehöllo, "att adeln fritt fick hafva och hålla i sitt försvar och tjenst allehanda embetsmän, som till hushålls uppehälle tarf och förbättring kunde tjenliga vara, dock icke heller flera antaga och under sitt namn försvara än en adelsman skäligen och sjelf behöfde", likaledes "att alle af adeln skulle hafva sina hus och gårdar fria för all kronans och stadens tunga, med mindre de, som deruti bodde, brukade någon borgerlig näring med embete eller annat, deröfver borgarne och embetsmännen kunde hafva att besvära sig." Häraf tog adeln sig anledning att icke blott på landsbygden, såsom redan tillförene skett, från skatt och utskrifning försvara en mängd gerningsmän, som der arbetade åt andra, utan ock att i städerna frikalla många näringsidkande handverkare från alla kron- och stadsutskylder, hvarigenom både det allmänna och skrå-embetena uppenbart förörättades ¹⁾. Mot dessa missbruk voro de flesta af Gustaf Adolphs författningar rörande handverksnäringen rigtade. Likasom han i 1614 års Handelsordning förbjöd en godtycklig utvidgning

¹⁾ En afskrift af Kon. Gustaf Adolphs år 1613 författade men aldrig kungjorda "explication på Adelns privilegier" innehåller härom följande: "Ingen adelsman skall fördrijsa sig gifva någon Embetsman Pasbref och förläff att gå på bygden uti een sochn eller flere med mindre att samma Embetsman gifver våra Befallningsmän på våra vägnar theras giärningsöre som lagh förmå. — Borgerskapets klagomåhl att förekomma vele wij härmed hafva stadgat och förordnadtt att ingen af adell hög eller låg skall hafva macht och tillståndh att frikalla någon som i hans gård eller huus sitter för någon rättighet, om then oss på Cronones vägnar hafva bör, eller och den Städerna med rätta kan tillkomma både till vacht och vård, Stadsbyggning till gemene bästa eller hvad det elliest vara kan, af dem som i deras gårdar och huus sittia och någon handell och näringh bruka anten med Embete, kiöpslagningh, wijn eller öhlsällningh".

af de nyssnämnda rättigheterna i 1612 års adeliga privilegier, så åtföljdes äfven 1617 års adeliga privilegier, hvilka i dessa punkter fullkomligt öfverensstämde med de förra, omedelbart af ett dylikt förbud i Handelsordningen af samma år. På det att oordningen, till hvars hämmande de ofta förnyade förbuden voro alltför vanmäktiga ²⁾, genom skrånas egen medverkan måtte afstyras, föreskrefvo de allmänna skråartiklarne, hvilka år 1621 enligt Konungens instruction uppsattes för Upland och efter hvilka de serskilda skråordningarna för alla handtverk i detta landskap sedermera lämpades, att dädanefter väl handtverksgesäller eller mästersvenner men att deremot inga skråmästare eller lärogossar skulle få antaga årstjenst hos adeln. De handtverkare, som icke voro adelns verkliga årstjenare utan endast stodo i dess försvar, anmanades att inom en viss tid inflytta till städerna eller köpingarna för att der nära sig såsom mestare eller gesäller, så vida de ville undgå äfventyret att vara sjelfskrifna till krigstjenst, ehvad försvar de än måtte åberopa. Uti hvarje embete skulle äldermannen och bisittarne tillsätta vissa personer till att jaga, gripa och lagföra bönhasar och försvarskarlar, hvilka hotades med böter samt förlust af arbete och verktyg för det de, till skrånas och städernas förderf, olofligen undandrog sig borgerlig tunga.

²⁾ Se t. ex. Placatet d. 24 Juni 1621 att alla som i städerna bruka borgerlig näring skola skatt och skuld göra, emedan de många försvars-karlarne "medh Prångande och Mångel them som rätte Borgare äre och then swäreste lasten påhängen lijka som onyttige Watn-Bij uthi theras redelige nähring til största meen och hinder äre."

Under det dessa stränga åtgärder anbefalldes emot dem, som betjenade sig af skrånas förmåner utan att fullgöra de dermed förenade skyldigheterna, så uppställdes likväl inga nya hinder emot en friare täflan inom skråna sjelfva. Väl bibehöllo sig slutna skrån på många orter dels egenmäktigt, dels till följe af Carl IX:s privilegier; men i Gustaf Adolphi skråförfattningar omtalas de icke, ehuru skråets rätt att ensamt pröfva en sökandes mästerstycke och att på grund deraf bevilja eller afslå ansökningar om mästerskap ännu lemnades oantastad. Deremot gick Gustaf Adolph till och med längre än Carl IX uti sina förfoganden om landtmannanäringens afsöndrande från stadsmananäringen, isynnerhet så vidt frågan rörde gerningsmännens rätt att på landet idka handtverk. Uti åtskilliga stadsprivilegier från denna tid stadgades nemligen, att kringvandrande embetsmän, som icke vunnit burskap, ej fingo arbeta på landet närmare städerna än fyra mil, så vida de ville undgå att af skråna jagas och lagföras såsom bönhasar; hvaremot stadshandtverkarne förklarades berättigade att arbeta åt allmogen hemma i staden och äfven på landet med åldermannens vetskap³⁾. Den nu vidtagna åtgärden att på landet anlägga så kallade häradsfläckar och att med köpingar förse vissa städer, bland hvilka Westervik t. ex. erhöll fyra, Calmar sex och Jönköping fem, tillvägabragte en ytterligare inskränkning i gerningsmännens arbetsfrihet, i det de dels anbefalldes att der bosätta sig, sedan de nemligen först blifvit

³⁾ Westerviks Privilegier d. 6 April 1620 § 27. Tryckte i *Sivers' Beskrifning om Westervik* s. 94 ff.

inskrifna i städernas skrän, och dels förbjödös att under andra villkor arbeta på landet närmare köpingarna än fyra mil, likasom stadgadt var om sjelfva städerna ⁴⁾). Ehuru Gustaf Adolph uti de ofvannämnda påbuden synes hafva högt uppskattat skråtvånget såsom medel till städernas förkofran, hvilken af flera skäl utgjorde ett föremål för hans önskningsar, så stod han dock äfven derutinnan långt framom sin tid, att han icke tilltrorde skräväsendet förmågan att ensamt dana ett för näringslivets högre utveckling verksamt borgerskap. Det visar sig deraf att han, som utträttade så mycket för de högre undervisningsverken, äfven sörjde för borgarens behof af andra insigter än den mekaniska färdigheten i yrket, i det han ålade städerna att upprätta borgarskolor, hvarest blifvande köpmän och handtverkare från barndomen skulle strängeligen tillhållas att lära sig läsa, skrifva, räkna och föra bok ⁵⁾). Emellan detta påbud och dess allmännare efterlefnad skulle dock sekler förgå.

Det märkliga memorial, hvori Axel Oxenstjerna d. 8 October 1633 ifrån Frankfurt am Main meddelade det hemmavarande Rådet sin tanka om nödiga åtgärder i Riksstyrelsen, innehåller äfven en punkt om städernas

⁴⁾ *Ibid.* § 29. — General Embetes Skrå d. 23 Sept. 1624 § 14. *Hallenberg*, Kon. Gustaf II Adolfs Historia IV: 864.

⁵⁾ Påbud om barns i Jönköping optuchtelse d. 28 Febr. 1625. Westerviks Privilegier 1620 § 37: "Och på thet Ungdomen må till nyttiga konster blifva uptuktad, tå vele Wij, att Staden skall upprätta en god Räkenskola, och hvar icke hemma finnes ämne, at man kalle them utanefter, som instruera och lära ungdomen Räknekonsten och hvad mera them nyttigt är uti kiöphandlen och thet borgerliga lefverne, och sedan ingen antagas, och brukas för kiöpswen, som icke hafver lärdt at holla sin kiöpmannabok, och vet thet med riktigt omgå."

dåvarande tillstånd och om medlen till deras förkofran. Vid en jemförelse med det storartade stadslif, han i fremmande land lärt känna, fann han de Svenska städernas ringhet och näringslöshet vara en stor orsak till hela rikets svaghet och inbyggarnes fattigdom. Den oförnuftiga regering, i städerna fördes, och det oordentliga besvär, dem pålåg, med skjutsfärder, gästning, bakning, bryggnig, oriktiga contributioner m. m. medförde en sådan trældom, att ingen ärlig man ville der nedsätta sig. Dessa olägenheter borde derföre först och främst undanrödjas och såsom de bästa medlen till att upphjelpa städerna i allmänhet, men isynnerhet hufvudstaden, föreslår han ytterligare, att en fri handel måtte tillstädjas och "att embetskråna med deras stränga *Leges*, isynnerhet de fåfänga omkostnaderna, till största delen måtte remitteras; ty städernas tillväxt berodde af folkets myckenhet och concurs och ej deraf att en man två eller tre hafva näring allena och sätta köpet, som dem sjelfva lyster". Det torde också vara nyttigt, tillägger han, att en fri marknad årligen under några veckors tid anställdes i Stockholm för inländske och utländske af alla stånd, efter exemplet af åtskilliga Tyska städer, hvilka voro rika och mäktiga genom marknader allenast ⁶⁾. Regeringens och Rådets svar på denna punkt innehåller blott, "att Stockholms förbättring synes allena bestå deri, att staden måtte förses med en god Burg-Grefve. Sedan skall allt det öfriga uti dess rätta skick och ordning väl komma" ⁷⁾. Utföran-

⁶⁾ Handlingar rörande Skandinaviens Historia XXVI: 269 ff.

⁷⁾ *Ibid.* XXVI: 294.

det svarade icke mot afsigten; men Riks-Canzleren genomdref åtminstone sitt förslag om en allmän frimarknad i Stockholm ⁸⁾, och en sådan anordnades sedermera äfven i Calmar ⁹⁾. Derigenom fingo uppstädernas borgare till en början någon ersättning för den större frihet, sjöstäderna enligt 1617 års Handelsordning ägde att besöka deras frimarknader. Jemte det att afsättningen sålunda underlättades voro marknaderna, i förening med taxor, under skråtvångets tider äfven ett medel till att förekomma en för afnämarna alltför obillig prisstegring af handtverksvaror. För öfrigt tillät sig förmyndare-regeringen ingen rubbning i den bestående skråförfattningen. Med bibehållande af näringstvånget inom städerna arbetades fortfarande på deras tillvext utifrån genom ytterligare inskränkningar i landsbygdens återstående näringsfrihet. Bönderna på norra Öland t. ex., hvilka af ålder idkat stenbrott och stenhuggning såsom en landtmannanäring samt afsatt sina producter inom och utomlands, befalltes nu att endast och allenast besöka Calmar med bruten och oarbetad sten; ville de äfven vara stenhuggare, så borde de med sina verkstäder flytta öfver till nämnde stad för att der fortsätta sitt handtverk, som skulle förses med laga ordning och skrå ¹⁰⁾. Ej blott borgare och handtverkare på

⁸⁾ Utskotts-Ständernas afsked d. 22 Juli 1636 § 3. Förordningen d. 20 Nov. 1636 § 6, 7. Villkoren bestämdes närmare genom Förordningen d. 26 Aug. 1637, hvarmed föreskrifterna om frimarknader i 7:de Cap. HB. af 1736 års lag ännu öfverensstämma.

⁹⁾ Förordn. d. 15 Mars 1638.

¹⁰⁾ Patent till Ölandsboerne d. 12 Mars 1640. Bref till Ölandsboerne d. 14 Sept. 1640. Förbudet, som väl knappast kunde upprätthållas, upphäfdes uttryckligen genom Christinas öppna Bref d. 21

landet, utan äfven derstädes på egna hemman boende fogdar, skrifvare, arrendatorer (af kronans inkomster) och lagläsare anmanades mer än en gång att inflytta till städerna; i annat fall skulle de, som voro i kronans tjänst, afsättas och mista den frihet, som kunde hafva blifvit deras gårdar förunnad ¹⁾. Till städerna, hvarest tvenne torgdagar i veckan dädanefter borde hållas, sökte man ock förlägga både de allmänna landtmarknader, som af ålder funnits, och de enskilda marknadsplatser, som af Gustaf Adolph blifvit vissa städer tillerkända ²⁾. Dylika åtgärder voro visserligen föga öfverensstämmande med de grundsatser, Axel Oxenstjerna en gång uttalat; men utom det att de så mycket mera öfverensstämde med den tidens anda, voro de också oundvikliga följder af de långvariga krigen. Ty sedan folket till dessas utförande bland andra bördor (1622) åtagit sig den lilla tullen och accisen af alla ätliga och förnötliga varor, som fördes till torg och marknad, så blef det för tillvexten och uppbörden af dessa kronans inkomster nödvändigt att så mycket som möjligt draga all rörelse från den öppna landsbygden till de med stängsel och tullportar försedda städerna ³⁾.

Nov. 1649 för tvenne Socknar på Öland "att få föra allahanda sorter sten på alla Svenska sjöstäder."

¹⁾ Memorial d. 10 Juni 1640, § 4. Jfr. Res. på St. Besv. d. 3 Mars 1649, § 6 och d. 2 Juli 1655 § 5.

²⁾ Öppet Mandat d. 31 Aug. 1640 och Bref till Landshöfdingarne s. d.

³⁾ Af samma skäl började regeringarne samtidigt hålla en sträng hand deröfver att i städerna ett visst antal bagare måtte tillsättas samt vissa allmänna bryggerier och slagtarehus upprättas. Hvarest städerna ej kunde bekosta bryggerier, försäkrades några vissa borgare,

Så snart Drottning Christina sjelf tillträdt regeringen förnimmas åter å borgerskapets sida de gamla klagomålen, som under förmyndareregeringen synas hafva hvilat, öfver adelns försvarskarlar och andra bönhasar, hvilka gjorde intrång i borgerliga näringar. Skråväsendet blir från denna tid på riksdagarna en ny anledning till ståndsstrider, som under sekler skulle fortfara med stigande häftighet. I anledning af borgareståndets klagan på 1649 års Riksdag att lärogossar i förtid öfvergåfvo sina mästare och sökte försvar hos adeln eller nedsatte sig i städerna såsom bönhasar, "fäderneslandet till vanheder och embetena till skada," blef det handtvverkare allmänneligen tillåtet att återtaga lärlingarna hvarhelst de anträffades, för att tvinga dem genomgå läroåren ⁴⁾). Äfven vid andra tillfällen sökte och erhöllo så väl hela städer som serskilda skrån Drottningens försäkran, att kronans tjenare och andra, hvilka brukade borgerlig näring utan att hafva förenat sig med Magistraten om en billig genant, skulle i förhållande till handteringen svara till stadens tunga, samt att bönhasar skulle obehindradt få jagas och lagföras ⁵⁾). Men hela borgareståndets ofta förnyade anhål-

som voro villiga att göra sådana anläggningar i egna gårdar, om ärfilig bryggarefrihet för dessa gårdar, enligt bruket i utländska städer, så att ingen annan skulle hafva rätt att brygga öl i städerna, hvarken till hushållsbehof eller afsalu. Se t. ex. Memorial d. 40 Juni 1640, § 3. Resolution på Städernas Besvär d. 25 Febr. 1642 § 5.

⁴⁾ Res. på St. Besv. d. 31 Mars 1649 § 12.

⁵⁾ Förordn. angående Stockholm d. 7 Juli 1648. Öppet Bref för skräddare-embetet i Stockholm d. 5 Sept. 1650. Confirmation för skinnare-embetet d. 23 Aug. 1652. Resol. för Guldsmederne i Stockholm d. 24 Mars 1654.

lan, att till oordningens hämmande skråstatuterna måtte öfverses och utfärdas för alla städernas embeten, blef hvarken under Christinas eller Carl Gustafs regering uppfylld ⁶⁾). Frågan öfverlemnades emellertid åt Commerce-Collegium, hvilket, enligt instructionen af d. 23 Augusti 1651, först borde tillse, att all stadsnäring måtte dragas till städerna och sedan öfverväga hvilka handverk kunde med hvarandra sammanfogas och tvertom hvilka nödvändigt borde från hvarandra åtskiljas, "alldenstund ju mindre conjunction det är, ju flera finna näring och ju bättre och artigare blifver allt gjordt." I befallningen att draga all handverksnäring till städerna kunde allmogens föreställningar numera icke utverka den ringaste eftergift; ty då bondeståndet på 1644 års Riksdag underdånigst begärte att få behålla sina gångande embetsmän på landet, afvisades ståndet med det bestämda svar, att alla, som ville idka handverk, måste inflytta till städerna, emedan dessas näring och uppkomst annars märkligen skulle hindras. Tillägget, att det väl icke kunde förmenas den fjerran från städerna boende allmogen att behålla några få embetsmän efter nödortfen, innefattade egentligen icke något undantag från den allmänna regeln, enär äfven dessa förpligtades att först vinna burskap och betala sin årliga skatt i städerna innan de, efter vanligt bruk, företogo sig att arbeta på landet ⁷⁾). Längre kunde tvånget i denna riktning icke utsträckas, och

⁶⁾ Res. på St. Besv. d. 29 Mars 1647, § 40; d. 29 Oct. 1650, § 9; d. 24 Dec. 1652, § 5; d. 2 Juli 1655, § 7.

⁷⁾ Res. på Allm. Besv. d. 13 Dec. 1644, § 7.

tjugo år derefter förmådde icke heller prästeståndets föreställningar deri utverka någon mildring⁸⁾.

Under Carl XI:s förmyndareregering bidrog skråväsendet i sin mån till att underhålla och föröka ständsplitet. Då borgerskapet på riksdagarna efter vanligheten klagade öfver hvarjehanda intrång i näringarna, så besvärade sig adeln å sin sida icke mindre öfver borgerskapet, som lockade och tubbade adelns legofolk samt oskäligen stegrade priset på handtverksvaror. Borgareståndets ständiga påminnelser om skråordningarnas öfverseende understöddes nu, fastän icke i samma afsigt, af adeln, som yrkade på afskaffandet af de ordor, hvilka medföljde slutna skrån⁹⁾. Vid dessa tvisters afgörande och näringsväsendets ordnande betedde sig regeringen, åt hvars omsorg ständerna slutligen öfverlemnade hela denna angelägenhet, vankelmodigt och obeslutsamt. Till en början förordnades en enda "Embets-Commissarius", med det vidsträckta åliggandet att under Commerce-Collegium föra en detaljerad uppsigt öfver manufacturer och handtverk i hela riket, på det goda arbeten af allahanda slag i tillräcklig mängd måtte förfärdigas och de missbruk, som förorsakade dyrhet och tvång bland handtverkarne, undanröddas. Skråordningarne i de förnämsta städerna borde af honom öfverses, och isynnerhet skulle han i Stockholm vara tillstädes när gesällernas mästerstycken granskades, för att tillse det icke någon oduglig för mutor eller gunst

⁸⁾ Res. på Prestersk. Besv. d. 4 Sept. 1664, § 44.

⁹⁾ Res. på Adelns Besv. d. 26 Nov. 1660, §§ 4, 9; d. 4 Sept. 1664, § 9; d. 27 Aug. 1668, § 23. Res. på Städ. Besv. d. 26 Nov. 1660 §§ 4, 47; d. 4 Sept. 1664, § 47; d. 26 Aug. 1668, § 43.

måtte till mästare antagas eller någon tjenlig person förskjutas. Med biträde af vissa edsvurne personer borde han också, till förekommande af allt bedrägeri, besigtiga tillverkningarnas ämne och form ¹⁰⁾. Skråna ställdes sålunda, utan att något synnerligt afseende gjordes på deras äldre corporationsrättigheter, under en yttre politi-uppsigt; men regeringen sjelf ansåg dock icke ändamålet derigenom vara vunnet. Vid 1664 års riksdag gaf förmyndarestyrelsen ständerna del af sitt förslag till en allmän skråordning, och ehuru hon vid detta tillfälle yttrade den förmodan, att alla dermed skulle blifva belåtna, så tyckes hon likväl icke sjelf hafva börjat med allvar öfverväga ämnet förr än ett par år derefter. Hon befann sig då i en stor villrådighet i afseende på skråväsendet och vände sig till Commerce-Collegium med åtskilliga förfrågningar derom. Ett i mercantilsystemets anda affattadt Memorial af d. 12 December 1666, rörande medlen till de inhemska näringarnas förkofran, anbefallte nämnde Collegium att granska alla efter Gustaf I:s tid utfärdade näringsförfattningar, för att urskilja det föråldrade från hvad som ännu kunde vara användbart och för att föreslå nödiga förändringar. Dervid borde Collegium serskildt taga i öfvervägande åtskillnaden mellan stad och land uti rättigheten att idka handverk, emedan å ena sidan klagomål förspordes deröfver, att allmogen, med försummande af åkerbruket, för mycket inblandade sig i stadsnärningar, hvilka ledo men af det lindrigare pris, för hvilket landtmannen kunde sälja sina jemförelsevis

¹⁰⁾ Memorial, hvarefter *Jean De la Vallée* uti sitt embete sig rätta skall, d. 19 Juni 1662.

vida sämre tillverkningar, hvaremot allmogen å sin sida, som sjelf hade tillgång på råämnen, förmenade sig med fördel kunna derpå använda den tid, som jordbruket icke tog i anspråk, isynnerhet som den stundom nödgades med sina varor besöka aflägsna orter, emedan de närmaste städerna ej ville nöjaktigt betala dem. Commerce-Collegii härom afgifna betänkande ökade allernäst villrådigheten hos regeringen, som nu fann det vara nödvändigt att hämma skråväsendets mångfaldiga missbruk på hvad sätt det än kunde ske. Men dessförinnan skulle Commerce-Collegium ytterligare till regeringen afgifva en utförlig berättelse om de inhemska skrånas beskaffenhet med anförande af de skäl, som antingen kunde tala för deras bibehållande eller för deras upphäfvande; och om skråna ändteligen skulle bibehållas, så borde Collegium föreslå de lämpligaste medlen emot missbruken samt isynnerhet öfverväga huruvida det ej kunde vara nyttigt att utse en ort vid Stockholm, der handverkare, oberoende af skrån, skulle få nedsätta sig såsom frimästare ¹⁾). Slutet på alla dessa reformplaner blef omsider, att den första allmänna skråordning d. 4 Mars 1669 utfärdades på ett försök, enligt ständernas önskan. Derigenom förändrades ingenting i landsbygdens ställning till städerna; men deremot blefvo nu först alla slutna skrån icke blott uttryckligen förbjudna, utan det stadgades äfven, att bland mästar- nes antal så många sökande borde upptagas, som redligen och väl lärt sitt handverk. Om mästerstycken och de flesta andra skråangelägenheter skulle icke

¹⁾ Bref till Commerce-Collegium angående Skråerne, d. 49 April 1667.

embetet ensamt utan jemväl borgmästare och råd döma. Bland bönhasar, hvilka med magistratens samtycke fingo jagas, räknades icke de gesäller, mästare eller andra handtverkare, som voro i adelns tjenst och endast arbetade "för sina herrar och deras betjente och underhafvande." Skråordningen innehöll icke något stadgande angående frimästare; men trenne år efter dess utfärdande verkställde regeringen, för att medelst myckenheten af handtverkare så mycket snarare bringa näringen till fullkomlighet, sin ofvannämnda plan' att till en början och på prof benåda alla dem, vare sig infödda eller fremlingar, som ville nedsätta sig på Munklägret, numera Kungsholmen, vid Stockholm, med tio års frihet, framför andra handtverkare, från all borgerlig tunga. Dessa frimästare skulle ingalunda vara den nya skråordningen underkastade; ty om de än, för ordningens skull, framdeles borde förena sig i ett särskildt gille, så skulle likväl detta alls icke hafva någon gemenskap med de äldre skråna ²⁾. Att denna inrättning verkligen kom till stånd bevisar den bekräftelse på Kungsholmshandtverkarnes privilegier, hvilken några år derefter, eller den 12 April 1676, meddelades. Det hade från lång tid tillbaka icke varit sällsynt, att enskilda handtverkare undandragit sig skråtvånget medelst regenternas för dem utfärdade frihetsbref; men genom de nyssnämnda privilegierna för ett obestämdt antal personer, som ville nedsätta sig på en viss ort, tillämpades nu äfven på handtverksnäringen den grundsats, som nyligen gjort sig gällande i afseende på manu-

²⁾ Kongl. Maj:ts Förordning d. 30 Mars 1672.

facturerna. För att göra flera slags sådana inhemska och allmännare i Sverige hade isynnerhet Carl XI:s förmyndareregering, ehuru med mindre lycka, valt de samma medel, hvilka samtidigt användes i Frankrike, men hvilka i England till följe af folkets missnöje länge sedan blifvit öfvergifna, i det hon nemligen tid efter annan beviljat enskilda personer och bolag stränga monopolier, än på vissa år och än på oinskränkt tid, icke blott för nya eller härstädes okända uppfinningar utan äfven för kända tillverkningar; men i anledning af ständernas och isynnerhet borgerskapets klagomål öfver dylika åtgärder ³⁾ fann hon sig sedermera föranlåten att åtminstone till namnet förändra dessa uteslutande monopolier till allmännare handtverkshus- eller manufactur-privilegier för vissa orter, dit de privilegierade manufacturerna efterhand borde förläggas ⁴⁾.

Likasom Carl XI sedan han sjelf tillträdt regeringen icke tvekade att i strid med handtverkshusprivilegierna ännu längre utsträcka det enskilda monopolisystemet, hvilket förorsakade ett så mycket allmännare missnöje, som det var förenadt med ytterst stränga förbud emot all införsel af sådana varor, hvilka de inhemska manufacturerna förmodades kunna tillverka i någorlunda tillräcklig mängd ⁵⁾; så lät han ej heller

³⁾ Res. på Ståd. Besv. d. 4 Sept. 1664, § 6. Riksdags-beslutet d. 22 Sept. 1668, § 2.

⁴⁾ Privilegier för Handtverkshusen, som här och der i riket inrättas skola, den 48 Sept. 1668.

⁵⁾ I sjelfva verket kunde det inhemska behofvet icke på långt när fyllas ens af de manufacturer, hvilka från längre tid tillbaka blifvit mest gynnade med privilegier, understöd och tullförbud. Flera författare uppgifva visserligen, på grund af Commerce-Collegii under-

hvad handtverksnärigen beträffade den nyss utfärdade allmänna skråordningen, som åtminstone icke gick ut på att försvåra en friare täflan inom sjelfva skråna, hindra sig ifrån att i vissa fall upprätthålla det strängare skråtvånget i dess gamla form. Enligt 1669 års skråordning borde först i Stockholm alla serskilda skråstatuter bringas till öfverensstämmelse med densamma, och derefter borde hufvudstadens förbättrade statuter vid anfordran meddelas de öfriga städerna till åstadkommande af liknande skråordningar för samma handverk allestädes i riket; men detta förfarande blef i sjelfva verket aldrig iakttaget, emedan de gamla skråna, som hittills mångenstädes hållit sig slutna och som så länge yrkat på nya statuter till skydd mot fremmande intrång, nu för ingen del voro angelägna om att tillegna sig en skråordning, hvilken påtagligen mest var affattad i öfverensstämmelse med adelns åsichter och önskningar. I stället vidblefvo de merändels sina gamla vanor och

dåniga Berättelse till Kongl. Mjt d. 22 Maj 1697 (tryckt i *Lænboms Handlingar till Carl XI:s Historia 4:de Saml. s. 25*), att åtminstone hela arméen emot slutet af Carl XI:s regering bekläddes med inhemskt kläde; men att förhållandet ej i verkligheten motsvarade Konungens derom utfärdade förordningar synes tillräckligt af Kongl. Br. d. 45 April och d. 49 September 1693, hvarest talas om "ett af Advocat-Fiscalen angifvet lurendrejeri, bestående deri, att af tulljournalerna skall befinnas, det i Norrköping, Götheborg och Malmö icke så mycket ull inkommit, som proportionaliter svarar emot den gjorda klädes-leverencen, skolandes på sömliga orter hvita kläden inpracticeras, som sedan här inrikes blifva färgade och för Svensk manufactur stämplas och försäljas." Det är troligt att flera andra manufacturer, för att icke tala om köpmännen, på samma sätt sörjde för den inhemska productionens tillräcklighet; men lefde emellertid lycklig i den föreställningen, att man gjort sig oberoende af utlänningen.

afbida Konungens egen regering för att hos honom anhålla om en ny stadfästelse på sina äldre skråstatuter från de framfarna konungarnas tider. Carl XI bekräftade också, utan afseende på förmyndarnes åtgärder, ordagrant många gamla skråordningar, ehuru blott tills vidare ⁶⁾, och någon gång förordnade han till och med uttryckligen, att ett skrå borde förblifva slutet till ett visst antal mästare ⁷⁾. Det intrång, hvilket alltjemt förorsakades skråna af adelns och ståndspersoners försvarskarlar, sökte Konungen med allvar hämma medelst upplifvande och inskräpande af de äldre förbud, som under förmyndareregeringen ej kunnat upprätthållas ⁸⁾. Men tidens sträfvanne att för de serskildta embetena uppgöra en noggrann arbetsfördelning, som icke borde öfverskridas, föranledde äfven emellan skråna inbördes många och långvariga tvister, hvarmed konungen så ofta besvärades, att han stundom vid högt vite förbjöd de tvistande att ånyo söka ändring i hvad han redan till deras efterlefnad fastställt ⁹⁾. Så mycket än Carl XI gynnade skråväsendet, var likväl han den förste Regent, som omsider gjorde något afseende på allmogens enträgna anhållan om mildring i de stränga förbuden emot idkande af handtverk på landet af per-

⁶⁾ Confirmation på Kopparslagare-embetets Privilegier i Stockholm d. 31 Mars 1680; på Logarfware-embetets i Stockholm privilegier (af d. 13 Juli 1638) d. 24 Mars 1682; på Hof- och grofsmedernas skråordning (af d. 20 Sept. 1622) d. 24 April 1682.

⁷⁾ Resol. för Barberare-embetet d. 10 Juli 1680.

⁸⁾ Kongl. Placatet d. 30 Juli 1675. Kongl. Br. angående försvars-skräddare d. 9 Mars 1689.

⁹⁾ Resol. på Ståd. Besv. d. 3 Oct. 1675 § 23. Resol. emellan remsnidare- och sadelmakare-embetet d. 4 Sept. 1682.

soner, som ej tillhörde något skrå. Med återinförandet i det närmaste af Carl IX:s påbud i samma ämne tillät han nemligen, att hvarje socken skulle få äga en skräddare och en skomakare samt att de större församlingarna, efter Landshöfdingens pröfning af det verkliga behovet, kunde få antaga flera. Emot det att dessa landthandverkare till Kronan erlade sina gerningsören befriades de från all skatt till städerna och från all åtalan af skråna ¹⁰⁾.

Vid 1680 års riksdag ådagalade adeln sin ovilja mot borgareståndet medelst en anhållan om skrånas afskaffande, men konungen svarade, att han ville låta öfverlägga något närmare angående denna sak och sedan deröfver vidare förklara sig ¹⁾. En sådan förklaring afvaktade dock adeln förgäfvades under enväldet. År 1712 sökte visserligen Carl XII:s hemmavarande Råd att medelst hotelser om skrårättigheternas inskränkning i Konungens namn sätta en gräns för det omåttligt höga priset på handverksvaror ²⁾, och år 1718 insände Commerce-Collegium verkligen till Carl XII:s confirmation en öfversedd skråordning, som innehöll ett förslag om frimästares antagande ³⁾; men Konungen hann icke före sin död derom fatta något beslut. Till afhjelpande af den stora bristen på inhemska handverkare förordnade han likväl det sistnämnda året, att

¹⁰⁾ Resol. på Allm. Besv. d. 22 Nov. 1680, § 14; d. 11 Nov. 1686, §§ 47, 50. Resol. på Städ. Besv. d. 22 Nov. 1686, § 43.

¹⁾ Resol. på Ad. Besv. d. 29 Nov. 1680, § 53.

²⁾ Bref till Öfver-Ståthållaren och Magistraten d. 14 Jan. 1712.

³⁾ *Bachmanson, Arcana oeconomiae et commercii*, p. 189.

alla utländska handtverksgesäller, som hit invandrade, skulle erhålla ett visst reseunderstöd, utom frihet från värffning och pålagor ⁴⁾).

Så snart ständerna församlats till riksdagen år 1719 blef skråväsendet, i sammanhang med frågan om ståndsprivilegierna, ett af de förnämsta tvisteämnena. Priset på alla förnödenheter hade stigit och steg ännu alltjemt till följe af landets allmänna nöd, den ytterliga oredan i penningväsendet och myntets försämring, eller rättare försvinnande, medelst mynttecknen. Under erkännande af denna lätt i ögonen fallande orsak till den dyra tiden, var man dock snarare benägen att skylla denna, hvad handtverksvarorna beträffade, på skråinrättningarna, och såsom ett tjenligt botemedel föreslogo derföre adeliga ledamöter i secreta utskottet, att alla skrån måtte upphävas samt att hvar och en måtte få rätt att arbeta och föda sig på hvad sätt som helst. Commerce-Collegium, som ingaf ett förslag till nödens afhjelpande, delade hufvudsakligen denna åsigt och tillstyrkte, likasom föregående året, frimästares antagande samt dessutom skrårättigheternas förlust för alla obilliga handverkare. Emot detta förslag protesterade borgerskapet, skjutande i sin ordning skulden på allmogen, som omätligt stegrat priset på råämnena och lifsförnödenheterna. Angående frimästerskapet erinrade ståndet, att hat och afund dymedelst skulle uppkomma mellan olika slags mästare samt deras gesäller och lärlingar; inga Svenska frigesäller skulle blifva lidne utrikes och inga utländska skrågesäller hitkomma; ung-

⁴⁾ K. Förordn. d. 47 Mars. 1718.

domen skulle utan skrå ej kunna hållas till lydnad och arbetsamhet, landet skulle uppfyllas af fuskare, hvarje gesäll skulle vilja blifva frimästare och i brist på gesäller skulle de många mästarne nödgas arbeta hvar för sig, till stort men för tillverkningarnas mängd och godhet. Som embetslådorna dessutom lemnade understöd åt sjuka och fattiga handverkare, så förmenade borgareståndet, att skråordningarna, hvaraf riket hämtat så mycken nytta, borde för framtiden beskyddas. Utan afseende härpå beslutade adeln och presteståndet — bönderna hade då, såsom bekant är, ingen talan — att ingifva ett memorial till regeringen om nödvändigheten af frimästare, på det skickliga utländska handverkare måtte hitkomma och en inbördes täflan mellan samtliga handverkarne uppstå. Kort derefter förklarade dock presterna, att de väl voro ense med adeln i sjelfva saken, men att de ansågo verkställigheten kunna uppskjutas till nästa riksdag. Emellertid inträffade emot riksdagens slut en omständighet, som icke blott störde sämjan mellan de båda första stånden, utan äfven närmade preste- och borgarestånden till hvarandra. Adeln hade nemligen öfverlistat de andra stånden i privilegiifrågan och så lagat att den fått sina privilegier underskrifna, fastän innehållet icke förut blifvit de ofrälse stånden communiceradt, hvaremot presterskapet icke varit lika lyckligt med sina privilegier. Det sistnämnda ståndet, hvilket den 27:de Maj, då det ännu hade hopp om en lycklig utgång på privilegiifrågan, svarat borgarne, att ståndet ansåg det vara betänkligt att begära del af adelns besvär och privilegier, hade tvenne dagar derefter, eller den 29:de Maj, plötsligen kom-

mit på andra tankar och beklagade nu högeligen, att det i sista stunden blifvit öfveriladt med så betänkliga saker. Presterna protesterade också, tillika med borgerskapet, emot adelns privilegier, och för att freda sig från beskyllningen att de varit orsaken till frimästerskap och skrånas upphäfvande reserverade de sig nu dessutom emot alla beslut, som derom kunde hafva blifvit fattade ⁵⁾. Adeln hade emellertid redan genomdrifvit denna sistnämnda angelägenhet; ty samma dag, på hvilken den nyvalda Drottningen underskref adelns privilegier, eller d. 26 Maj 1749, utfärdade hon också en Förordning om frimästare. Denna förunnade hvar och en utan åtskillnad, som lärt något handtverk, en obehindrad rätt att under namn af frimästare idka det-samma, utan hinder af skrän och mästerstycken, sedan han inför Magistraten uppgifvit hvad slags handtverk han ämnade drifva samt derå vunnit burskap. En frimästare försäkrades om alla de rättigheter, hvilka skråmästare enligt skråordningen åtnjöto, och hans gesäller och lärogossar skulle också aktas lika giltige som skråembetenas. Likasom frimästare och deras utlärde gesäller ägde rätt att ingå i skrän, så kunde äfven skråmästare träda i frimästerskap. Om magistraten lade något hinder i vägen för fremmande eller infödda att vinna frimästerskap, så ägde de deröfver besvära sig i Commerce-Collegium. Detta skulle hädanefter gälla för städerna; för landsbygden återigen lät man det gamla tvånget oförändradt kvarstå ⁶⁾.

⁵⁾ *Cederschjöld*, Riksdagen i Stockholm år 1749 s. 79, 148 293, 296, 453, 569.

⁶⁾ Resol. på Allm. Besv. d. 3 Juni 1749, § 44.

Om än en ordnad näringsfrihet nu var ett behof för det försvagade fäderneslandet, så visade det sig likväl snart att det rådande partiet högeligen missträknat sig då det på detta sätt trodde sig kunna genom en öfverrumpling med ett penndrag åstadkomma en i samhällslifvet så djupt ingripande förändring, hvilken dessutom betraktades såsom en lifsfråga af ett bland de innan kort maktägande stånden. Medan adel och prester icke voro sinnade att eftergifva det ringaste af sina egna företrädesrättigheter, utan tvertom traktade efter nya förmåner och privilegier, angrepo de utan betänkande det tredje ståndets häfdvunna rättigheter; men vid ett sådant förhållande var det naturligt, att detta stånd i mån af sitt stigande inflytande, skulle tillbakavisa angreppet och återigen införa det gamla skråtvånget. Förordningen af d. 26 Maj 1719 blef också endast början till en med vexlande lycka länge fortsatt strid. Redan vid 1720 års riksdag lyckades det borgareståndet att tillvägabrunga den väsendtliga förändring i nyssnämnda Förordning, att dess stadgande om frimästerskap ej vidare skulle gälla för inhemska handtverkare, utan endast för inflyttande utlänningar. Ständerna öfversågo nemligen den gamla skråordningen af år 1669 och till de inhemska handtverkarnes efterlefnad utfärdades en ny den 27:de Juni 1720, hvilken föga skiljer sig från den förra, om man undantager stadgandet i 6 Art. 12 §, att hit anländande utländska manufacturister och mästare icke skulle vara förbundna att ingå i något skrå, utan erkännas för verkliga mästare samt erhålla vissa frihetsår från all borgerlig tunga då de inför magistraten kunde visa prof på sin skicklighet i yrket. Deremot

förpligtades de att alltid antaga några infödda till lärogossar och gesäller, hvilka vid lärotidens slut skulle åtnjuta samma förmåner som skråmästarnes arbetare. Vid 1723 års riksdag förspordes åter de gamla klagomålen att skråna sammansatte sig till att stegra priset på sina tillverkningar, och såsom det enda botemedlet häremot föreslog så väl Commerce-Collegium som ständernas Commerce-Deputation ånyo ett allmänt frimästerskap; men adeln och presteståndet måste för närvarande låta denna fråga falla för att vinna sitt förnämsta ändamål, de nya ståndsprivilegiernas stadfästande, och ständerna öfverlemnade i stället åt regeringen att utfinna sådana medel, hvarigenom den öfverklagade dyrheten kunde förekommas. Hvad som sålunda måste uppskjutas blef dock icke glömdt; ty genom Förordningen af den 2 Juni 1724 upplifvade regeringen till alla delar 1719 års stadganden angående frimästerskap, hvilket således ånyo kunde vinnas af både infödda och fremlingar ⁷⁾. Men i anledning af flera klagomål deröfver att en mängd okunniga och oerfarna personer nu anmälte sig till vinnande af frimästerskap, fann rege-

⁷⁾ Den förlägenhet, som det afskedade krigsfolket och återvändande krigsfångar förorsakade, förmådde regeringen att året förut, genom Resol. på Städernas Besvär af d. 16 October 1723, § 29, tillstädja afskedade soldater samma rätt, som 6 Art. 12 § af 1720 års skråordning tillade fremlingar, att idka handverk såsom mestare utan hinder af skrå. Detta stadgande om afskedade soldater afsåg blott ett temporärt förhållande; men både dessförinnan och sedermera hafva åtskilliga Kongliga Resolutioner tillåtit garnisons-soldater att i städerna idka handverk på egen hand, allenast de icke antaga lärogossar och gesäller eller ingå förening med hvarandra till inrättande af verkstäder. Se t. ex. Res. på Städ. Besv. d. 13 Juli 1719, § 49; på Krigsbefällets Besv. d. 16 Oct. 1723 § 44 och d. 3 Aug. 1727 § 37.

ringen sig föranlåten att sjelf göra en inskränkning i den frihet hon nyss förkunnat, i det hon genom Rescriptet af den 5 Juli 1726 förklarade, att hvar och en, som ville blifva frimästare, skulle visa sig förut hafva tjenat och arbetat tre eller fyra års tid såsom gesäll. Det oaktadt sökte Stockholms samtliga skrå-embeten uti ett till Ständerna vid 1727 års riksdag ingifvet memorial bevisa nödvändigheten af frimästerskapets fullkomliga afskaffande; men sedan Riksens Ständers Oeconomi- och Commerce-Deputation uti ett vidlyftigt betänkande⁸⁾ afstyrkt en sådan åtgärd, förklarade Resolutionen på städernas Besvär den 28:de Augusti samma år, att Kongl. Förordningen af den 2 Juni 1724 och Rescriptet af den 5 Juli 1726 fortfarande skulle lända till allmän efferrättelse samt att frimästerskapet följaktligen borde bibehållas och skyddas emot allt hinder och tvång å skrånas sida. Som ett sådant hinder förorsakades frimästarne genom den vanliga omskådningen, så förbjödos skrånas åldermän att hädanefter efter behag utdela gesäller till mästarne, hvaremot gesällerna erhöilo frihet att antaga arbete efter öfverenskommelse. Huru nu sinnena under tiden bearbetades, så anförde Riksens ständer redan fyra år derefter vid 1731 års riksdag icke mindre kraftiga skäl emot frimästerskapet än dem de förut andragit för detsamma, och Regeringen måste derföre, i öfverensstämmelse med deras åsigt, utfärda Förordningrn af den 20 Juli 1731. Med åberopande af erfarenhetens vittnesbörd, att handtverkeriernas uppkomst, som varit

⁸⁾ Tryckt af *Bachmansson*, l. c. s. 187 ff.

ändamålet med 1724 års Förordning om frimästare, ej derigenom vunnits, stadgades nu, det ingen frimästare af sådana yrken, som stodo under skrän och embetsreglor, hädanefter finge i städerna antagas, utan embetena borde oförkränkt tillgodonjuta sina privilegier och rättigheter. Får nu detta förbud mot frimästerskap tydas så vidsträckt, att det äfven skulle upphäfva stadgandet i 6 Art. 12 § af 1720 års skråordning om frimästerskap för inflyttande utlänningar? Emot en sådan tolkning talar den omständigheten, att 1731 års Förordning, utan att serskildt omnämna detta stadgande, endast uttryckligen upphäfver 1724 års Förordning, hvilken i likhet med den af år 1719 medgaf frimästerskap för både infödda och utlänningar. Då den sistnämnda Förordningen efter ett års förlopp förlorade sin gällande kraft för infödda, så bibehölls likväl för utländska mästare, såsom ofvan nämnt är, denna rättighet i 1720 års skråordning, och 1724 års Förordning, som återigen införde ett allmänt frimästerskap, innehöll derföre rörande de senare ingenting nytt. Men alldenstund hon, såsom en ny stadga betraktad, endast afsåg inhemska näringsidkare, så hör också hennes upphäfvande icke anses gällande för några andra. Härtill kommer att den ifrågavarande Förordningen af den 20 Juli 1731 väl förklarar, att skråembetena böra oförkränkt tillgodonjuta sina privilegier och rättigheter, till hvilka isynnerhet 1720 års skråordning måste räknas; men hon går ingalunda ut på att derutöfver tillägga dem några nya förmåner. Som nu skråordningen upptagit stadgandet om utländska frimästare, så skulle verkligen 1731 års Förordning, om hon antoges upphäfva äfven detta stad-

gande, icke allenast hafva bibehållit skråembetena vid deras privilegier, utan äfven utvidgat desamma, hvilket dock icke får antagas.

Sedan nya manufactur-privilegier och en Hall-ordning år 1739 blifvit utfärdade förlorade denna fråga till en stor del sin praktiska vigt, emedan numera både inhemska och utländska näringsidkare fingo lyda under Hall-Rätt, utan att gränsen mellan manufacturister och handverkare så noga bestämdes. Så väl de förras som de senares gesäller och lärogossar förklarades derjemte i allt lika berättigade⁹⁾. Oaktadt således, enligt Hall-ordningen, hvarken manufactur-gesäller skulle hindras att arbeta under skrå eller skrågesäller förmenas att hos manufacturister idka sitt handverk, blef dock detta på ömsesidig likhet i rättigheter grundade stadgande snart ensidigt ändradt till skråembetenas fördel, enär Regeringen, på Ständernas tillstyrkan, den 27 Augusti 1744 förklarade, att skråhandverkare och gesäller hvarken fingo dragas under Hall-Rätterna eller af dem till mästare antagas¹⁰⁾. Knappt hade inhemska frimästare genom 1734 års Förordning blifvit afskaffade, förr än skråandan firade en ny seger genom Resolutionen på städernas Besvär af den 12 December 1734 § 23, som emot skråordningens uttryckliga stadgande, det intet skrå skulle vara slutet till ett visst antal af mästare,

⁹⁾ Hall-Ordningen d. 24 Maj 1739 Art. 5 § 43.

¹⁰⁾ Se Resol. på Ståd. Besv. d. 17 Aug. 1762 § 40, mom. 3, hvarest K. M:t säger sig vilja låta allmänneligen kungöra Kongl. Brefvet af d. 27 Aug. 1744. I enlighet härmed uteslöts också hvad 1739 års Hall-Ordning stadgat i 5 Art. 43 § ur den förnyade Hall-Ordningen af d. 2 April 1770.

förklarade att, till undvikande af fattigdom och bönhaseri, ej flera handtverksmästare fingo antagas, än magistraterna och vederbörande embeten pröfvade nyttige och nödige. Härigenom tänkte man således förekomma bönhaseri; men något säkrare medel att i stället göra detta ganska allmänt kunde naturligtvis icke väljas. Följden af det strängare näringstvänet blef också den, att handtverkarne klagade öfver obehörigt intrång och allmänheten icke mindre öfver handtverksvarors tilltagande dyrhet. Den förra olägenheten skulle nu såsom tillförene afhjelpas genom skärpta förbud och ansvarsbestämmelser, den senare åter genom nya controller, varornas värdering af opartiska personer utom skrånarna och åtal emot handtverkarne af dertill förordnade fiscaler inför rätta ¹⁾). Stridigheter mellan skråhandtverkarne och manufacturisterne om deras ömsesidiga tillverkningsrätt saknades icke heller; men som de styrandes förnämsta omsorg om näringarna under större delen af den så kallade frihetstiden rigtades på manufacturernas upphjelpande för hvad pris som helst, så måste städernas handtverkare i sådana fall merändels gifva vika ²⁾), hvaremot de hugnades med nya försäkningar om skydd emot landsbygdens handtverkare ³⁾).

Regeringsformen af år 1720 hade bekräftat städernas välfångna privilegier och rättigheter, ”dock så, att de af Riksens Ständer effer tidernas omständig-

¹⁾ Slotts-Canzliets Kungörelser den 34 Dec. 1755 och den 15 Aug. 1770. Justitiæ-Cancellerens Bref till Stadsfiscalerne d. 30 April 1762.

²⁾ Se t. ex. Resol. på Städ. Besv. d. 7 Juli 1752 § 16.

³⁾ Resol. på Städ. Besv. d. 19 Jan. 1757 § 2.

heter skulle lämpas." Gustaf III, som i 1772 års Regeringsform så mycket som möjligt bibehöll den för-
 ras ordställning under det han väsendtligen förändrade
 dess innehåll, bekräftade likaledes städernas välfångna
 privilegier och rättigheter, men med det förbehåll, "att
 de efter tidernas omständigheter och det allmännas
 nytta och gagn skulle lämpas." Som han sjelf till-
 eignade sig den ekonomiska lagstiftningen, var han äfven
 oförhindrad att sätta detta förbehåll i verket. Innan
 kort upphäufde han också de författningar, som under
 den föregående tiden hindrat handtverksnäringsens för-
 kofran och försvårat vinnande af mästerskap. En åter-
 gång till 1720 års skråordning, hvars noggranna efter-
 lefnad vid burskapsansökningars afgörande anbefalltes,
 innefattade redan ett framsteg, enär till följe deraf ingen
 gesäll, som lärt och tjent den föreskrifna tiden, skulle
 få utestängas från burskap. Men dessutom öfverlemnades
 det nu åt Magistraterna att, efter vederbörandes
 hörande, bestämman hvad mästerstycke en sökande borde
 fullgöra och huru stora afgifter han borde erlägga.
 Gifva gesäller, som åstundade blifva mästare, försäkra-
 des till och med om ett eller tvenne års minskning i
 den vanliga gesälltiden ⁴⁾). Konungen ådagalade ytter-
 ligare sin bevågenhet för en större näringsfrihet derige-
 nom, att nya städer, såsom Malmköping och Östersund,
 befriades från allt skråtvång, och då handtverkarne i
 Marstrand, hvilka erhållit en dylik frihet ⁵⁾, sjelfva
 sedermera anhöllo att få inrätta skråembeten, för att

⁴⁾ Kongl. Rescriptet den 4 Febr. 1773.

⁵⁾ Kongl. Kungör. den 15 Aug. 1775, § 5.

lättare erhålla arbetare, förvägrades dem icke allenast detta, utan andra städers skrämästare befalltes äfven att icke göra någon skillnad mellan gesäller från Marstrand och skrågesäller⁶⁾). Dessa och några andra författningar af en friare syftning väckte genast hos Borgerskapet en allmän oro, som gaf sig tillkänna genom till Konungen ingifna besvär först på riksdagen 1778 och sedan, då ingen Konglig resolution derpå följde, med förnyad styrka vid 1786 års riksdag. Ståndet klagade att de nya näringsgrundsatserna förorsakade dess vanmakt och sökte botemedlet i ännu större inskränkningar än skråordningen innehöll; det ifrade lika mycket emot exklusiva privilegier och monopolier, så snart borger­skapets handel och näringar deraf inskränktes, som det anhöll att utan intrång vederbörligen blifva skyddadt vid sin näringsfrihet. Till försvar för en allmän­nare näringsfrihet höjdes vid båda dessa riksdagar inom borgareståndet en enda röst uti ett till ståndet inlemnadt, men i de tryckta protocollerna icke intaget, memorial⁷⁾, "hvaröfver högtärade ståndet sig icke vidare utlät"⁸⁾. Utan att afvakta 1786 års riksdag inlemnade Stockholms stads femtio äldste den 17 Maj 1785 en vidlyftig skrift till Öfverståhållaren med anhållan, att

⁶⁾ Kongl. Rescriptet d. 27 Oct. 1786. — Soldaternas frihet att idka handverk bekräftades med det tillägg, att om tre eller fyra soldater skulle bo eller vistas på ett och samma ställe, dem ej kunde betagas att arbeta tillhopa, enär de ett och samma handverk lärt. Kongl. Skrifv. d. 49 Sept. 1782.

⁷⁾ Ödmjukt Memorial af Borgmästaren *P. Ekström* uppläst hos Borgareståndet d. 22 Dec. 1778, tryckt i Stockholm 1786.

⁸⁾ Protocoller, hållne hos Borgareståndet vid Riksdagen 1786 s. 447.

han ville inför Konungen föredraga handtverkarnes nödställda belägenhet, som förorsakades af ett allmänt fuskeri, enär i hufvudstaden funnos lika många fuskare som mästare, af de i senare tider mycket lättade utvägarne till mästerskaps vinnande samt af handtverksvarors oförsynta införsel⁹⁾.

Allt detta motstånd oakadt hade Gustaf III:s beslutssamhet vid tillstadjandet af ett friare näringssystem säkerligen icke kunnat rubbas, om ej konungen olyckligtvis vid 1789 års riksdag funnit sig föranlåten att af politiska bevekelsegrunder till en del gifva efter för borgerskapets fordringar, för att vinna dess, likasom de tvenne andra ofrälseståndens, samtycke till den af adeln ståndaktigt förkastade Förenings- och Säkerhets-Acten. Vid det tillfälle då borgareståndets taleman undertecknade denna Act anhöll han, å ståndets vägnar, att Konungen måtte ytterligare stadfästa städernas rättigheter samt befrämja borgerskapets handel och näringar. I en skrifvelse af den 23 Febr. 1789 tillät Konungen, att ståndet till den ändan finge inkomma med ett project, hvilket han lofvade taga i öfvervägande och derefter bekräfta¹⁰⁾. Det efter många öfverläggningar och jemkningar af ståndet godkända förslaget fick vidkännas flera uteslutningar, förkortningar och ändringar¹⁾, innan Konungen, i närvaro af några tillkallade borgareståndets ledamöter, den 1:ste April underskref och förseglade en för rikets borgerskap och städerna i

⁹⁾ *Elers*, Stockholm III: 366, ff.

¹⁰⁾ Borgareståndets Protocoller vid riksdagen 1789 s. 428.

¹⁾ Se *Wingquist*, Berättelse om Riksdagen 1789, i *Frey*, 24:sta H. s. 493 ff.

allmänhet, under helgd af privilegier, utfärdad Försäkran²⁾. Denna innehåller bland annat, att ingen må drifva borgerlig handel och rörelse, som derå ej burskap vunnit, (adeln och ståndspersoner likväl all tillständig rätt förbehållen), och att om flera handlande eller handtverkare någon tid skulle anmäla sig till vinnande af burskap, än som skäligen, i afseende på ortens belägenhet, folkmängden, näringsutvägar och kringliggande landsort, kunde förmodas finna sin bergning, så skulle behörigt och skäligt afseende göras på societets eller embetets, stadens äldstes och magistratens härom afgifna intygande. Derjemte ville Konungen genom en serskild, samma dag utfärdad, Resolution söka förekomma den skada, som tillskyndades handtverkerierna af fuskare och försvarskarlar samt äfven närmare bestämma värfvade soldaters rätt att idka handtverk. Ifrågavarande Resolution, som innehöll förbud för universiteterna och publika verk att antaga handtverkare, för Hallrätterna att draga under sig handtverks-gesäller och för soldater att tillsammans hålla verkstäder, utfärdades likväl icke förr än den 28 April 1789 eller samma dag, på hvilken den ofvannämnda försäkran, med Konungens tillåtelse, vid borgareståndets sista sammanträde öppnades. Efter dennas uppläsande kunde ståndet icke nog uttrycka sin glädje öfver att nu hafva vunnit ett mål, som i nära 70 år varit förgäfvets efter-

²⁾ Hon är antidaterad den 23 Februari eller samma dag, på hvilken Konungen i få ord afgaf en skriftlig försäkran att framdeles bekräfta borgerskapets privilegier. Att den Kongliga sanctionen meddelades den 1:ste April, och icke den 2:dre såsom *Wingquist* uppgifver, synes af Borgareståndets Protocoller 1789 s. 296.

sträfvadt; man beslutade att låta slå en medalj till minne af den dag, då borgerskapets rättigheter, genom en oryggelig Act, blifvit för evärdliga tider befastade, och det sades att denna dag ofelbart skulle blifva en bland de märkvärdigaste i historien³⁾. Några månader derefter inträffade likväl en i historien ännu märkvärdigare dag, då Frankrikes national-församling täflade om att afsäga sig sina privilegier och beslutade skråväsendets upphäfvande för alltid.

Gustaf III tyckes nödigt hafva beviljat de ofvan-nämnda privilegierna, som betogo honom tillfället att numera göra någonting väsendtligt för näringsfriheten. Likväl lät han icke Resolutionen af den 28 April 1789, angående obehöriga personers intrång i handtverkerierna, hindra sig ifrån att bibehålla eller återställa förut erkända rättigheter att idka handverk utom skrå; ty redan det följande året förklarade han, att stadgandet om värfvade soldaters arbetsfrihet under enahanda villkor fortfarande borde gälla äfven för gevärsfactoriarbetare, saltpetersjudare, krutarbetare, tyghusbetjente "och flera vid kronans verk och stater"⁴⁾. Likaledes återfingo universiteterna rättigheten att antaga nödiga handverkare⁵⁾. Försäkran af d. 23 Februari 1789, fastän affattad i allmänna och obestämda ordalag, försvårade deremot i hög grad för alla skrågesäller tillträdet till mästerskap, emedan hvarje ansökan derom till en början vanligen afstyrktes eller på annat sätt hindrades af embetena och sedermera förorsakade lång-

³⁾ Borgareståndets Protocoller 1789 s. 555.

⁴⁾ Kongl. Skrifvelsen d. 14 Juni 1790.

⁵⁾ Kongl. Br. d. 30 Mars och d. 13 Sept. 1791.

variga tvister. Det hjälpte föga att Gustaf IV Adolph återupplifvade Kongl. Rescriptet af den 1 Februari 1773 så vidt det innefattade förbud för embetena att ålägga burskapssökande gesäller kostsamma och tidsödande mästerstycken⁶⁾, enär det icke tillika kunde återställas i den punkten, som ovillkorligen försäkrade hvarje utlärd gesäll om rätt att vinna mästerskap utan afseende på de redan antagna mästarnes större eller mindre antal.

Icke nöjda med 1789 års Försäkran eller med det sätt, hvarpå den tillämpades, besvärade sig Stockholms handverkare år 1800 återigen uti en underdånig klagoskrift deröfver, att ett öfverdrifvet antal mästare vunnit inträde i skråna och att fuskare mer och mer tagit öfverhand. Commerce-Collegium, som häröfver afgaf ett utlåtande, bevisade likväl med statistiska uppgifter, att de så ofta upprepade klagomålen öfver mästarnes tilltagande mängd saknade all grund; ty då endast några embeten fått en obetydlig förstärkning af medlemmar, så fanns deremot nu uti de flesta yrken, oaktadt innevånarnes ansenliga tillväxt, ett ringare antal mästare, än för 30 eller 40 år sedan. År 1764 funnos nemligen i hufvudstaden 1394, men år 1798 endast 1169 mästare. Angående fuskeriet anmärktes, att det hufvudsakligen härledde sig från de afskräckande svårigheter, som de burskapssökande erforo. De vanliga hindren voro icke blott orättvisa, utan äfven skadliga både för det allmänna och embetena sjelfva; ty den som ej kunde vinna tillstånd att utöfva ett handverk

⁶⁾ Kongl. Skrifvelsen d. 14 December 1802.

såsom mästare begagnade tillfället att olofligen idka det såsom fuskare, hvarigenom en till sin natur oskyldig gerning förvandlades till en förbrytelse. Om handtverkarne insågo sina egna fördelar, skulle de hellre se sitt antal ökad af rättmätiga medtäflare. Endast genom vissheten att utan svårighet vinna mästerskap, men ingalunda genom ytterligare tvångslagar, kunde bönhaseriet förekommas. Strängheten kunde icke drifvas längre än till den redan medgifna jagningen eller visitationen, som funnits betänkelig i många andra fall af vida större vigt. Det vore också fara värdt att den, som jagades från sitt arbete, kunde i en sådan medfart finna en ursäkt för brott. Slutligen uttalade Collegium den öfvertygelsen, att de borgerliga näringarne icke kunde vinna tillväxt genom en förminskad tällan, utan endast genom en utvidgad industri ⁷⁾.

Man finner att näringsfrihetens grundsatser, åtminstone i teorien, återigen hunnit bana sig väg till Sverige; men innan vi uppsöka dem i den inhemska lagstiftningen för den följande tiden, återvända vi till utländska förhållanden, emedan dessa antingen omedelbart eller medelbart inverkat på våra egna.

⁷⁾ *Elers*, l. c. III: 374, ff.

FJERDE KAPITLET.

Om näringsfrihetens införande och närvarande organisation i fremmande länder.

England. — Likasom i ett föregående Kapitel, då det var fråga om handverksskrånas uppkomst och utbredande, detta rike nämndes först bland alla, så ådrager det sig också med skäl i främsta rummet uppmärksamheten då man vill följa näringsfrihetens framsteg. Ty en lyckligare och tidigare öfvergång från medeltidens skråtvång till den nya tidens friare näringslif kan icke något land uppvisa. Äfven i denna samhällsangelägenhet har den stora Engelska nationen, sin karakter trogen, utan vankelmod vetat förena kärleken för tidsenliga reformer och ett rastlöst framskridande med aktningen för häfdvunna institutioner. Hon har aktat öfverflödigt att med ens kasta öfverända den gamla skråbyggnaden, för att uppföra näringsfriheten på ruinerna; men hon har i stället bredvid skråna, hvilkas bristfälliga boningar lemnades till pris åt tidens åverkan, öppnat ett vidsträckt fält för ett fritt näringslif. Långt förr än Frankrike genom revolutionen tillkämpade sig en allmän näringsfrihet hade denna i en ännu fullkomligare gestalt fredligt utbredt sig öfver största delen af England.

Det förut omtalade skråtvånget i de gamla corporations-städerna, hvilka på några få undantag när erhållit sina privilegier före 1688 års revolution, tillämpades aldrig utom desamma eller på landsbygden, hvarest också den fria industrien alltjeint skapade nya städer, som hastigt tillvexte i rikedom och folkmängd under det många af de gamla städerna förföllo i vanmakt. Det mildare näringstvång, som i corporations-städerna förmått bibehålla sig under inflytandet af de fria städernas medtäflan, väckte slutligen den lagstiftande maktens uppmärksamhet, mindre för tvångets egen skull, än för dess sammanhang med den föråldrade municipalförfattningen. År 1833 förordnades en Parlaments-Committé för att undersöka municipal-corporationernas tillstånd i England och Wales. Undersökningen, som omfattade 246 bland de egentliga corporations-städerna, uppdagade många stora brister i deras författning och styrelse. Menigheternas viktigaste angelägenheter och deras inkomster förvaltades godtyckligt af en fåtalig och sjelfvald corporation, som gjort sig oberoende äfven af det egentliga borgerskapet, hvilket dessutom endast var sammansatt af den fattigaste och minsta delen bland befolkningen. Magistraten beviljade borgarerätt efter eget godtfinnande och dess val bestämdes gemenligen af politiska afsigter. Mångenstädes yrkades väl, att blifvande borgare först skulle vara skråmedlemmar; men sjelfva skråna, som helt och hållet voro beroende af Magistraten, betraktades hufvudsakligen såsom underordnade politiska corporationer, ehuru de visserligen också gjorde anspråk på en uteslutande rätt till näringsdrift inom stadens område.

På grund af Committéens berättelse, som uttryckte den åsigt att en genomgripande reform erfordrades för att af de urartade corporationerna åter bilda tjenliga verktyg för localförvaltningen, föreslogs i Parlamentet år 1835 en bill, som med åtskilliga förändringar gick igenom såsom lag d. 5 September samma år. Reformen angrep icke menighetsstyrelsens grundtanka, men hon förverkligade densamma i det hon undanröjde hindren för ernåendet af borgarerätt och förlänade mängden makt att sjelfständigt inverka på ärendernas ledning genom en noga afpassad valrätt. Det stadgades nemligen att hvarje myndig mansperson, som under tre år i staden innehaft ett hus, en köpmansbod eller verkstad och som under samma tid varit bosatt i staden eller inom sju (Engelska) mil derifrån samt derjemte erlagt fattigskatt i samma stad, skulle vara berättigad att uppföras på borgarelistan och att deltaga i valförrättningarna. På det slutligen den stora skillnaden i så väl politiskt som ekonomiskt hänseende mellan de gamla och de nya städerna måtte försvinna, erhöll icke blott Kronan makt att efter omständigheterna hädanefter förläna corporationsprivilegier, i öfverensstämmelse med den tillvägabragta reformen, åt alla orter, som hittills saknat sådana, utan lägen afskaffade äfven i corporationsstäderna det monopoliisystem, hvilket hittills förhindrat dem att i näringarna hålla jemna steg med den fria industriens hastigt uppblomstrande tillflyktsorter. Som uti åtskilliga corporations-städer, säger den nya municipal-acten, vissa statuter och plägseder hittills förmenat hvar och en, som ej varit borgare eller medlem af ett skrå, att derstädes idka ett handtverk, så

skola hädanefter alla dylika uteslutande privilegier vara afskaffade ¹⁾). Härigenom erhöles således äfven corporationsstäderna en ovillkorlig näringsfrihet; men hvarje näringsidkare försäkrades derföre icke såsom sådan om borgarerätt. Denna beror, efter hvad nyss är anmärkt, af flera andra villkor och af en viss förmögenhet, emedan den obemedlade är fri från fattigskatt ²⁾).

Genom denna reform förlorade Drottning Elisabeths i det föregående omtalade lärlingsstatut sin förbindande kraft äfven i corporationsstäderna, och det nya statut angående lärlingarnes förhållande till mästarne, hvilket år 1844 blifvit utfärdadt för andra orter i England, erhöles nu först allmän giltighet. Denna nya lagstiftning har icke blott upphäft det ovillkorliga stadgandet om en sjuårig lärotid, hvarunder den i andra länder serskildt föreskrifna gesälltiden alltid varit inbegripen, utan den har äfven gifvit hvar och en rätt att antaga lärlingar och att ingå i lära, utan afseende på härkomst och förmögenhetsvillkor. Ett lärofördrag bör, för att

¹⁾ *H. J. Stephen*, *New Commentaries on the Laws of England*. London 1841—1845. III: 494 ff. — *Mc Culloch*, l. c. II: 203 ff.

²⁾ Municipal-reformen omfattade icke London, som derföre ännu i dag inom sitt område företer samma skiljaktigheter, som förut herrskade mellan de olika städerna i hela England; ty under det den äldsta och mellersta delen af hufvudstaden, *City of London*, hvars privilegier kort efter revolutionen för alltid bekräftades, bibehåller sin gamla skräförfattning för 94 serskildta *compagnier*, hafva deremot de nyare *districterna*, *Westminster*, *Southwark* m. fl., från början åtnjutit full näringsfrihet. Samma orsaker hafva också här frambragt samma verkningar som i de skiljda städerna. Under det befolkningen i Londons *City* betydligt aftagit hafva deremot de fria förstäderna erhållit en förvånande tillväxt och utsträckning. Se *Leigh's New Picture of London*. Lond. 1841. p. 59, 64.

vara gällande, skriftligen upprättas och af tvenne fredsdomare underskrifvas. Emot det att mästaren ensam har rätt till lärlingens hela arbetsförtjenst under lärotiden och dessutom af denne erhåller en anseelig läropenning, som ofta öfverstiger 400 *l.*, är han förpliktad att efter bästa förstånd undervisa honom i yrket samt att underhålla honom äfven då han insjuknar. Lärlingen står väl så till vida under ett strängare husbondevälde än ett vanligt tjenstehjon, att han är underkastad en måttlig husaga, men deremot är han icke skyldig att bestrida husliga göromål, som ligga utom yrket. Som läro-contractet hvilat på ett personligt förtroende, så kan mästaren icke till en annan afstå sin lärling utan dennes och hans målsmäns samtycke. Om tvister mellan mästare och lärlingar ej bringas till förlikning, så afdömas klagomålen af fredsdomstolarna, som i vissa fall äga bestraffa de senare med fängelse och högst tre månaders corrections-arbete. — Så har den Engelska lagstiftningen och sedvanan lyckligt förenat en fullkomlig näringsfrihet med ett strängt ordnad läroförhållande, hvilket också haft det Engelska arbetets kända öfverlägsenhet till följd. Ingen uppmuntras till en själfständig näringsdrift innan han dertill vunnit erforderlig insigt och stadga; ty fastän lagen ej längre föreskrifver ett visst antal läroår, så har man likväl frivilligt i många yrken bibehållit till och med den sjuåriga lärotiden, efter hvars förlopp den skicklige arbetaren utan svårighet vinner sin utkomst antingen såsom själfständig idkare eller såsom biträde åt andra.

Förhållandet mellan mästare eller lönherrar å ena och gesäller eller arbetare å andra sidan har lagstift-

ningen ej heller lemnat ur sigte. Då en arbetare genom ett fördrag, som ej behöfver vara skriftligt, förbundet sig till en viss arbetstid, kan han icke ensidigt förkorta denna utan fredsdomarens samtycke, och äfven sedan den öfverenskomna tiden gått till ända får husbonden icke afskeda honom utan tre månaders förutgången uppsägning, så vida arbetet ej olöfligen försummas, i hvilket fall arbetaren äfven kan straffas med fängelse. Ingen i ett yrke anställd arbetare får lemna sin vistelseort utan ett af vederbörande myndighet under-tecknad afskedsbetyg. Kan han ej förete ett sådant, är det hvar och en förmenadt att gifva honom arbete annorstädes; uppvisar han åter ett falskt betyg, så behandlas han såsom vagabond.

Det känbara behovet af serskilda skiljedomare till slitande af tvister mellan mästare och arbetare har blifvit afhjelpat genom ett statut af den 21 Juni 1824, hvilket hufvudsakligen stadgar att, i den händelse fredsdomstolen ej vid ett summariskt förfarande kan åstadkomma förlikning, minst 4 och högst 6 skiljedomare skola utses, till hälften bland mästare och till hälften bland arbetare, hvarvid hvardera parten äger välja en. Dessa skiljedomare böra genom noggranna undersökningar på ort och ställe samt genom vittnens afhörande förskaffa sig all möjlig kännedom om tvistens föremål. Deras beslut har förbindande kraft; men om de icke kunna förena sig om ett sådant, skola de sjelfve hänskjuta målet till vederbörlig domstol.

Sedan lagstiftningen länge förgäfves såsom brottsliga företag bekämpat alla föreningar, äfven de fredligaste och oskyldigaste, så snart de på eget bevåg bildades

af arbetare emot lönherrar eller af lönherrar emot arbetare i ändamål att befrämja hvardera partiets olika intressen och tillvägbringa en tvungen förhöjning eller förminskning i arbetslönerna och arbetstimmarna, så ersattes omsider år 1825 de äldre stränga förbuden emot dylika föreningar med en ny lag, som hyllar den grundsatsen att arbetslönernas belopp naturligen bestämmas af den fria concurrensen. Derföre bestraffar denna lag endast dem, som genom våld mot personer och egendom, genom hotelser och tvungna sammanskott söka vinna anhängare och medel till genomdrifvande af sina afsigter; men den förbjuder ingalunda frivilliga sammankomster, rådplägingar och öfverenskommelser mellan arbetare å ena eller mästare å andra sidan. Talrika arbetare-associationer hafva också sedan dess i England blifvit ingångna för hvarjehanda ändamål. Den oro de ofta förorsaka är merändels oskadlig till följe af de starka samhällsbanden och vördnaden för lagen. Om de än visat sig vara vanmäktiga i sina försök att förskaffa den arbetande klassen en större andel i arbetets product, så hafva de dock onekligen i någon mån förbättrat dess belägenhet genom inbördes understöd och erbjudandet af mångfaldiga bildningsmedel. De hafva äfven sökt förekomma konstfärdighetens aftagande genom att ålägga lärlingarna, före inträdet i associationen, en viss prøfvotid. Hvem har icke hört omtalas de hårda försakelser och den nöd, som en stor del af den arbetande klassen i England måste lida? Dessa skildringar gälla dock egentligen endast fabriksbefolkningen; ty handverkssklassen, som ännu är mycket talrik oakadt fabrikerne här gripit mera omkring sig än annor-

städes, behöfver jemförelsevis sällan anlita fattigförsörjningen om hjälp ³⁾).

Frankrike. — Måhända har skräväsendet ingestädes i så hög grad urartat som i Frankrike under 17:de och 18:de seklen. Förebråelsen drabbar dock icke så mycket skråna som fastmera regeringarna, hvilka fordrade att tillåtelsen till att idka en näring skulle dyrt köpas af kronan, hvadan de högt beskattade skråna tvingades att söka försvara sina privilegier emot allt intrång och att om gränsorna för sin tillverkningsrätt inbördes föra kostsamma processer, hvilka stundom fortoro under århundraden utan att afslutas. Omsider vågade ministern *Turgot* det djerfva steget att i Februari 1776 af Ludvig XVI utverka ett kungligt edict, hvarengom skråna, hvilkas missbruk skildrades med de starkaste färger, fullkomligt upphäfdes och näringsfriheten, som erkändes vara människans första och heligaste rättighet, i stället förkunnades. Åtgärden, som var helt och hållet oförberedd och som utan någon ersättning angrep en mängd enskildas förmögenhet, väckte likväl ett så häftigt missnöje, att konungen för lugnets återställande fann sig föranlåten att innan kort aflägsna ministern och återkalla edictet. Redan efter sex månader erhöll Paris och efter ett år det öfriga riket en ny skråförfattning, hvarvid regeringen åtnöjde sig med att anbefalla flera väsentliga förbättringar i tingens gamla ordning ⁴⁾). Men en ny tid stundade, för hvilken

³⁾ *Kleinschrod*, Grossbritanniens Gesetzgebung, S. 85, 443. — *Stephen*, l. c. II: 274.

⁴⁾ *Costaz*, l. c. I: 486. — *Chaptal*, l. c. II: 340.

allt gammalt utan betänkande måste vika, och hvad som misslyckats för den vankelmodiga regeringen lyckades nu för det beslutsamma folket.

Den Franska revolutionens jemnlighetsprincip uttalades af den constituerande församlingen först i Augusti 1789 och ytterligare i 1791 års constitution genom upphäfvandet af all ståndsskillnad och alla privilegier. Så mycket mera kunde den naturliga olikheten medborgarne emellan utbilda sig då inga yttre hinder hämmade talangens och arbetets frihet. Sedan lagen af den 17 Mars 1791, i öfverensstämmelse med constitutionen, upphäft alla skrån och tillåtit hvar och en att efter godtfinnande idka hvilket yrke som helst, allenast han årligen utlöste ett patent och iakttog polisreglementernas föreskrifter, förbjöd en ny lag af d. 17 Juni samma år icke blott återupprättandet af alla slags näringscorporationer, utan äfven alla sammankomster, öfverläggningar, beslut och petitioner af idkare eller arbetare i samma yrke om föregifna gemensamma interessen⁵⁾. Tolf år förflöto innan den sålunda frigifna industrien återigen började ordnas efter ett visst system, hvilket till en stor del åt offentliga myndigheter uppdrog samma functioner och controller, som skråna fordom utöfvat. Förändringen hade under tiden blifvit förberedd genom hela statsförvaltningens ombildande efter grundsatserna af den största likformighet i förening med den strängaste centralisation.

De många skiljaktigheter i lagar, förvaltning och seder, som af ålder funnos mellan Frankrikes serskilda

⁵⁾ *De Gérando, Institutes du Droit Administratif Français. 2:e Edit. Paris 1842. II: 140.*

provinser, städer och kommuner, betraktades af National-församlingen vid revolutionens början såsom lika många hinder för den nya statens makt och enhet. Hon förklarade därför, att som den allmänna friheten vore förmånligare för provinserna än deras gamla privilegier, hvilka nu måste uppoffras tillika med sjelfva de gamla historiska namnen för de söndrade delarnes innerliga förening, så skulle alla locala egendomligheter oåterkalleligen försvinna i Frankrikes allmänna rätts-tillstånd. Hela landet indelades i departementer, districter och municipaliteter efter den grundsatsen att all administration omedelbart utgick från central-regeringen till departementerna, från dessa till districterna och derifrån slutligen till municipaliteterna, åt hvilka vissa till den allmänna administrationen hörande funktioner delegerades, under det deras egna rent locala intressen, dem de enligt sakens natur fortfarande borde vårda, endast betraktades såsom ett bihang till de offentliga. Centralisationen genomfördes ytterligare under Consulatet och Kejsaredömet till en administratif despotism, som betog menigheterna all verklig andel i ledningen af deras egna angelägenheter, hvilka i stället anförtroddes åt regeringens afsättliga embetsmän. Först efter den sista statshvälfningen hafva menigheterna erhållit en större frihet och sjelfständighet genom lagarna om den municipala organisationen och administrationen af den 21 Mars 1831 och den 18 Juli 1837; men äfven dessa hafva i detta hänseende lemnat många önskingar ouppfyllda. Då revolutionen sålunda beröfvade kommunerna deras frihet, skänkte hon dem likväl på samma gång flera väsendtliga förmåner, hvilka

till en början gjorde den förra förlusten mindre känbar. All skillnad upphäfdes nemligen emellan stad och land, och national-församlingen förklarade, att som alla rikets kommuner voro af samma natur och stodo på samma linea, så borde de också alla med ett gemensamt namn kallas municipaliteter och stå under samma slags chefer, hvilka allestädes benämndes *Mairer*. Flera mindre och intill hvarandra gränsande orter kunde också få förena sig i ett samfäldt communalväsende under en gemensam *Maire*. Äfven de nyaste Franska municipal-lagarna hafva bibehållit denna jemnlighet i rättigheter mellan stad och land, hvarigenom den gamla exclusiva stadsborgarerätten förvandlades i en allmän medborgarerätt. Som denna senare i sig innefattar frihet för hvar och en att efter behag välja yrke och boningsort, så fordras ej heller fastighetsbesittning och näringsdrift, utan endast ett lagligt domicil, som ej får förvexlas med blotta incolatsrätten, för att vara fullt berättigad medlem af en comun, och åtnjutandet af de dermed förenade förmånerna beror således numera af ett rent personligt förhållande ⁶⁾.

Sedan den administrativa makten på detta sätt blifvit centraliserad, hade hon fullkomligt fria händer att genom sina organer äfven till industrien utsträcka sitt förmynderskap så långt hon sjelf kunde finna för godt, helst 1794 års lagstiftning fäst det förbehåll vid den nya näringsfriheten, att denna alltid skulle föga sig efter framtida polisreglementen. Dels genom sådana af en allmännare omfattning och dels genom flera undan-

⁶⁾ *Macarel*, Cours de Droit Administratif. Paris 1844. I: 26, 35, 226 ff.

fagslagar har också den Franska näringsfriheten tid efter annan blifvit mera begränsad, än man i allmänhet föreställer sig, ehuru hon ännu hvilar på de redan nämnda revolutions-lagarnas grundval. Den af dessa åt sig sjelf öfverlemnade industrien, som företedde mycken oreda och förvirring, började ånyo ordnas genom en för fabriker, manufacturer och handverk gemensam lag af den 12 April 1803. På de orter, der regeringen kunde finna det tjenligt, skulle inrättas *chambres consultatives*, hvar och en bestående, enligt en senare föreskrift, af sex näringsidkare under Mairens ordförandeskap, för att tillkännagifva förädlingsnäringens behof och medlen till hennes förkofran. Sammansättningar mellan lönherrar å ena och arbetare å andra sidan för att minska eller höja arbetslönerna förbjudas och bestraffas. Lärocontracter, som blifvit ingångna mellan myndiga personer eller af omyndiga med biträde af målsmän, kunna icke upphävas utan skadeersättning, så vida ej någon af contrahenterna brutit emot åtagna förbindelser eller så vida ej lärlingen förbundet sig till en arbetstid, hvars värde öfverstiger den vanliga läropenningens belopp. En mästare får icke kvarhålla lärlingen utöfver den bestämda tiden eller förvägra honom ett afskedsbetyg, och ingen, som använder arbetare, får emottaga en lärling, som saknar ett sådant betyg. Slutligen stadgas i afseende på jurisdictionen, att enkla polismål mellan lärlingar, arbetare och deras husbönder skola afgöras af de locala polismyndigheterna och att andra tvister skola hänskjutas till domstolarna 7).

7) *De Gérando*, l. c. II: 444—444.

För att sätta en gräns för de öfverklagade ordningar, som härledde sig från bristande föreskrifter om arbetarnes förhållande till mästarne, utfärdades samma år, eller den 1 December 1803, en förordning om gesällers och alla andra industriarbetares skyldighet att utom vanliga pass förse sig med serskilda betygsböcker, hvilken förordning sedan tjenat till mönster för andra länders och äfven för Sveriges lagstiftning i samma ämne. Hvarje arbetare erhåller, vid företeendet af sitt lärlingsbetyg eller på begäran af den person, hos hvilken han arbetat, en bok af ortens polismyndighet med uppgift på arbetarens namn, ålder, födelseort, yrke och signalement. De personer, som använda arbetaren, äga under tiden taga boken i sitt förvar, sedan de deri antecknat arbetstidens början, och vid dess utgång skola de likaledes i boken inskrifva ett afskedsbetyg om arbetaren uppfyllt sina förbindelser. Har arbetaren emottagit förskott eller på förhand förbundit sig att arbeta en viss tid (högst ett år), så kan han ej återfordra boken förr än han aftjenat sin skuld med arbete och fullgjort sitt åtagande. Endast i det fall att arbete eller betalning vägras honom, kan han fordra sitt afskedsbetyg, oaktadt han icke återgäldat erhållna förskotter; men fordringsägaren är då berättigad att i boken anteckna skulden. Derigenom förpligtas de, som sedermera taga arbetaren i tjänst, att af dennes dagspenning för fordringsägarens räkning innehålla högst två tiondedelar tills hela skulden försvunnit, hvarom anteckning göres i boken. Skulderna skola öfverföras då arbetaren erhåller en ny bok vid företeendet af en gammal, som blifvit fullskrifven. Den arbetare som reser

utan att vara försedd med en af Mairen eller Adjuncten påtecknad bok, behandlas såsom vagabond. — Då denna lag föreskrifver, att afskedsbetyget skall utvisa huruvida arbetaren uppfyllt sina förbindelser, så afses dermed endast pecuniära förbindelser. Ätminstone har lagen alltid blifvit så tillämpad, att betyget ej får innehålla några ofördelaktiga anmärkningar om arbetarens seder och uppförande, hvarigenom han lätt kunde beröfvas möjligheten att finna arbete och uppehälle. Den som har skäl att vara missnöjd med arbetaren må vända sig till vederbörlig myndighet, och den som på förhand vill göra sig närmare underrättad om honom kan, med ledning af boken, lätt upptäcka sanningen. Deremot anses det vara mindre afgjort huruvida lagen äfven haft för afsigt att förbjuda fördelaktiga och lofordande sedebetygs införande i boken ⁵⁾).

⁵⁾ *Mollot*, De la compétence des Conseils de Prud'hommes, et de leur Organisation. Paris 1842, p. 454—460. — Vid Kamrarnes sista sammanträde, innevarande år, har Regeringen till dem öfverlemnat ett lagförslag, som utan tvifvel kommer att medföra väsendtliga förändringar i 1803 års Förordning om arbetsböcker. Detta förslag går först och främst ut på att medelst straffbestämmelser förmå arbetarne att mera allmänt än hittills förse sig med dylika böcker, hvilka nu förnämligast äro i bruk på de orter, hvarest så kallade prud'hommes finnas, och bland de yrken, som räkna ett stort antal skickliga och upplysta arbetare. Om förslaget i denna del blifvit tadtadt, på den grund att nämnda ändamål säkrare skulle vinnas genom att göra böckerna förmånliga och följaktligen äfven begärliga för arbetarne, så medgifver man dock, att det i öfrigt innehåller åtskilliga viktiga förbättringar, dem kamrarnes ytterligare förökta. Så har Pairskammaren för sin del beslutat, att inskränka fabrikanternas fordringsprivilegium i afseende på lemnade förskott, att låta boken äfven gälla såsom pass för arbetaren, hvarigenom denne befrias från onödiga hinder och utgifter, och att i all-

Då Napoleon 1806 var i Lyon fästade några fabrikanter hans uppmärksamhet på ofullkomligheten af det år 1803 införda polisväldet i frågor, som rörde industrien. De berättade att i deras stad före revolutionen funnits en bureau, bestående af personer ur fabriksklassen, som med framgång uppfyllt sitt åliggande att bilägga tvister mellan fabrikanter och arbetare. Kejsaren, som insåg slöjdernas behof af en paternell jurisdiction, liknande den som skråna fordom utöfvat inom sig sjelfva, inrättade icke blott för Lyons fabriker en *conseil de prud'hommes* genom lagen af den 18 Mars 1806, utan han bemyndigade på samma gång regeringen att äfven i andra fabriksstäder införa dylika sakkunniga skiljedomstolar, hvilkas tillsättning, organisation och verkningskrets närmare bestämdes genom Förordningarna af den 11 Juni 1809 och den 3 Augusti 1810. Ledamöternas antal vexlar (från 5 till 15) efter städernas betydhet. De väljas af fabriksbefolkningen bland handlande fabrikanter, verkmästare, uppsyningsmän och patente-

mänhet gifva lagen en rent industriell bestämmelse i stället för att den hittills snarare varit en blott polisstadga. Som arbetarne hittills icke ens varit berättigade att betala erhållna förskotter med penningar utan tvingats att aftjena dem med arbete, så hafva de derigenom på visst sätt blifvit lifegna och fjettrade vid verkstaden. En arbetare, i hvars bok betydliga förskotter finnas antecknade, erhåller svårigen ny tjänst, utan han beror merändels af sin herres nåd för en oinskränkt tid. Lagen att ingen på förhand skall förbinda sig till mera än ett års tjänst eluderas lätt om mästaren, begagnande sig af arbetarens lättsinnighet, beredvilligt lemnar förskotter. Exempel finnas att arbetare, hvilkas dagspenning utgör endast 40 cent., erhållit 300 fr. i förskott. Med afseende på dessa missbruk har kammaren beslutat att boken skall gifva fordringsägaren säkerhet för högst 30 fr. — Se *Revue de Législation et de Jurisprudence*. Paris Février 1846 p. 252.

rade arbetare sålunda, att de förstnämnda alltid i domstolen skola räkna en person mera än alla de öfriga tillsammans. Framför allt skola de söka tillvägbringa förlikning och rättelse i alla hos dem anhängiggjorda tvister och klagomål, och ingen advocat eller defensor får tillträde inför denna tribunal. De hafva rätt att besöka verkstäderna, för att underrätta sig om dervarande arbetares antal, och de kunna med högst 3 dagars fängelse bestraffa förbrytelser emot ordningen och disciplinen i fabriker. Denna institution har visat sig vara ganska välgörande i de 64 städer, hvilka hittills dermed blifvit försedda. Statistiska uppgifter gifva vid handen att af 30,710 mål, som under åren 1835 och 1836 blifvit handlagda, $\frac{97}{100}$ -delar blifvit förlikta och att de återstående blifvit af dessa skiljedomare med den framgång af dömda, att endast 37 mål genom appel dragits inför andra domstolar. Vi kunna ej här utförligare beskrifva denna viktiga inrättning, emedan hon icke afser handverksnärings, utan endast egentliga fabriker. Väl har hon kort efter restaurationen i några städer erhållit en vida större omfattning, men snart återvände man till den ursprungliga grundsatsen, oaktadt en motsatt åsigt flera gånger sökt göra sig gällande. Lagstiftaren tyckes hafva fruktat, att en förening af alla industriella yrken under samma skiljedomare skulle sätta dessa senare ur stånd att med sakkännedom och noggrannhet bedöma alla förefallande tvister⁹⁾.

⁹⁾ *Durut*, Code des prud'hommes. Arras 1836. — *Mollot*, l. c. p. 24, 32, 185. — Den Engelska lagstiftningen har år 1824, såsom redan är anfördt, med åtskilliga modificationer tillegnat sig ifrågasvarande Franska institution, och nyligen har Stockholms Boktryckare-Societet inom sig bildat en likartad skiljedomstol.

Under de senare åren hafva åtskilliga sådana till fabrikerne ej räknade yrken, som äga gemensamma och locala interesserna, sjelfva börjat bilda lagliga organer, under namn af syndicater, genom hvilka de kunna uttrycka och frambära sina behof och önskningsar i näringsangelägenheter. Ehuru lagstiftningen icke anbefallt eller organiserat dessa föreningar, utan tvertom vid revolutionens början och näringsfrihetens första införande uttryckligen förbjudit dem, så erkännas och befrämjas de likväl af administrationen, som annars svårligen skulle kunna förekomma hemliga coalitioner mellan näringsidkare. I Frankrike hyser mången den förhoppning att denna på visst sätt nya företeelse, som ännu är föga utbildad, i en framtid skall blifva af stor vikt för industrien och bidra till en efterlängtd arbetets organisation¹⁰⁾. I sammanhang härmed har den vaknande associationsandan likaledes visat sig verksam bland den arbetande klassen i stiftandet af en mängd enskilda föreningar till inbördes bistånd under sjukdom och nöd, och på detta sätt har, med styrelsens samtycke, en annan af de forna skrånas lofvärda functioner småningom blifvit ersatt. De talrika öfver hela landet spridda organerna för industrien äga en föreningspunkt i handelsministerns *conseil général des manufactures*, hvilken församling består af 50 betydande slöjdidkare, till en del valda af de locala *chambres consultatives* och till en del af ministern, som af dem kan fordra upplysningar och betänkanden om industriens tillstånd

¹⁰⁾ *De Gérando*, De la Bienfaisance publique. Paris 1839. III: 348. — *Félix de la Farelle*, l. c. p. 85.

och behof. För att kunna motsvara förtroendet skrift-
vexla de icke blott med de locala organerna, utan de
sätta sig äfven i omedelbar beröring, på samma sätt
som de Engelska Parlaments-Committéerna, med enskilda
personer och arbetare, hvilka inkallas för att mundtli-
gen besvara förelagda frågor ¹⁾).

Inskränkande oss till allmänna förhållanden måste
vi förbigå den Franska lagstiftningens föreskrifter an-
gående en mängd speciella yrken, hvilka dels äro under-
kastade stränga controller, dels icke få idkas utan före-
gående, på undersökningar grundade, concessioner i
hvarje serskildt fall. Dessa undantag från den allmän-
na näringsfriheten — hvilken för öfrigt endast gäller
såsom regel för de enskilda verkstäderna, men inga-
lunda för de talrika näringsfång, som förnämligast utöf-
vas på allmänna vägar och platser — äro anbefallda
så väl med afseende på statens säkerhet och inkomster,
det allmänna helsotillståndet och god ordning, som i
ändamål att skydda allmänheten mot bedrägliga till-
verkningar, hvilkas beskaffenhet ej hvar och en kan inse.

Den Franska revolutionens grundsatser om en all-
män näringsfrihet spridde sig antingen omedelbart eller
medelbart till de flesta länder på Europas continent.
De områden, Frankrike eröfrade och med sig införlif-
vade, erhöilo Fransk näringsfrihet tillika med Franska
lagar och institutioner i allmänhet, och det stora kejsare-
rikets lydländer, Schweitz, Holland, Neapel, Westpha-
len, kunde ej underlåta att följa herrskarestatens exem-
pel. Länder, som jemförelsevis förblefvo sjelfständiga,

¹⁾ *Macarel*, l. c. II: 328.

undgingo ej heller det fremmande inflytandet; men detta hade icke kunnat verka så mäktigt, om ej en inre förändring längesedan varit förberedd. Nu påskyndades endast reformen af de yttre händelsernas gång.

Tysklands städer, som under medeltiden voro så rika och mäktiga, förlorade under det 16:de och ännu mera under det 17:de seklet, genom flera samverkande orsaker, sin forna sjelfständighet och glans. Furstarnes tilltagande makt lät nu de försvagade städerna tungt känna ett beroende, som de så länge med framgång undandragit sig. Regeringarna förskrefvo lagar för städernas förvaltning, hvilken uteslutande lades i händerna på ett råd, bestående af sjelfvalda medlemmar, som på allt sätt afsöndrade sig från menigheten. Hos borgerskapet försvann med all delaktighet uti äfven allt intresse för de kommunala angelägenheterna. Städernas förfall inverkade isynnerhet menligt på skråna, hvilka icke förmådde upprätthålla sin industriella betydelse sedan de förlorat den politiska. Regenterna började besinna, att de icke endast voro städernas utan äfven landsbygdens herrar, och att lagen borde, utan afseende på boningsorten, lika skydda och befrämja samtliga undersåtarnes intressen. Nya uppfinningar och förbättringar i mekaniska yrken uppträdde i strid med skråna, hvilka egensinnigt vägrade att bortlägga det föråldrade och att föryngra sig sjelfva. Städerna upphörde att vara industriens enda tillflyktsort, anläggningen af manufacturer och fabriker gynnades på landsbygden, hvars tilltagande behof af egna handverkare ej heller på längden kunde lemnas utan afseende. Under dessa förändrade förhållanden förlorade äfven de gamla skrå-

formerna, som ej längre lifvades af den gamla andan, sin nytta och framstodo i stället såsom skadliga missbruk. En lång tid bortåt åtnöjde sig lagstiftningen med merändels fäfånga försök att bekämpa dessa missbruk och underkasta skråna en strängare uppsigt. Ett för hela Tyska riket gemensamt beslut af år 1731, efter hvilket de serskildta ländernas allmänna skråordningar ombildades, är i detta hänseende viktigt, emedan det förvandlade skråna från sjelfständiga corporationer till blotta anstalter för näringspolitien. Numera fanns icke något lagligt hinder för verkställigheten af den hotelse, som sjelfva beslutet innehöll, att nemligen helt och hållet upphäfva skråna om de hädanefter forforo i sin halsstarrighet. — Efter det Tyska rikets upplösning ordnades näringsväsendet i de serskilda staterna efter så olika grundsatser, att det närvarande tillståndet ej längre kan sammanfattas i en för hela Tyskland gemensam skildring. Under det några stater hittills bibehållit ett från gamla missbruk mer och mindre renadt skråväsende, hafva deremot andra längesedan utbytt detsamma mot en mer och mindre vidsträckt näringsfrihet. Vid sådant förhållande skulle det vara lika trötande som ändamålslost att genomgå hela massan af så väl de mindre som de större staternas gällande näringsförfattningar, hvadan vi i det följande endast ämna betrakta de länders lagstiftningar, hvilka utmärka sig genom betydligare afvikelser från den fordom allmänna skråförfattningen.

Österrike. — Ehuru skråväsendet ännu i dag utgör regeln i den Österrikiska näringslagstiftningen, så bör dock denna för ingen del förbises då det är fråga

om näringsfrihetens utveckling, emedan detta lands regeringar, långt förr än andra Tyska staters, börjat efter ett bestämdt system, hvilket så mycket som möjligt hållit sig fritt från fremmande inflytande, smånigom införa ett friare näringslif. På samma sätt har Österrike under Kejsar Joseph II sjelfständigt reformerat städernas urartade communalväsende och återgifvit menigheterna en del af deras forna inflytande, innan det öfriga Tyskland, som först genom den Franska revolutionen väcktes till besinning och efterföljd, anade nödvändigheten af en dylik reform²⁾. Om ett lands näringslagstiftning vore fullkomlig i samma mån som hon om villkoren för näringsdrift innehåller talrika föreskrifter, lämpade efter hvarje serskildt yrkes olika art, så skulle utan tvifvel den Österrikiska näringsrätten vara en bland de bästa; ty enligt denna står hela näringsväsendet ovillkorligen under regeringens förmynderskap. Den fortsatta ledningen ofvanifrån går likväl icke ut på att hämma utvecklingen; hon misstror allenast den omyndiga industriens förmåga att på egen hand välja den bana, som säkrast leder till ett önskvärdt mål. Samma grundsatser gälla i det närmaste för hela monarkien med undantag af Ungern och de Italienska provinserna, hvilka senare bibehållit näringsfriheten från det Franska herraväldets tidpunkt.

Förädlingsnäringsens yrken lyda dels under skrå, dels äro de derifrån fritagna. Omkring 140 serskilda yrken räknas ännu till den förra klassen; men skråför-

²⁾ *H. G. Reichard*, Statistik und Vergleichung der jetzt geltenden städtischen Verfassungen in den monarchischen Staaten Deutschlands. Altenburg 1844. s. 34.

fattningen beror helt och hållet af regeringen, som för ett århundrade sedan afskaffat många missbruk och fortfarande motarbetar monopoliandan. Det tillkommer endast magistraten att bevilja mästerskap med afseende på en Orts behof af flera skråmästare, och skråna hafva derved ingen annan rätt, än att pröfva den sökandes mästerstycke. Undantagsvis erhålla gifta gesäller och i allmänhet sådana, som ej kunna bestrida omkostnaderna för burskap och mästerskap, så kallade skyddsdecreter, hvilka berättiga dem att sjelfständigt idka ett skråhandtverk med tillhjälp af en gesäll. Emedan under loppet af ett sekel inga yrken fått bilda nya skrån och äfven många gamla skrån blifvit upplösta, så finnes för närvarande ett icke ringa antal af skrå oberoende näringar. Äfven dessa stå under öfverhetens uppsigt och få endast idkas med vederbörligt tillstånd. För att erhålla detta måste den sökande i allmänhet visa att han besitter erforderlig insigt, men profvets beskaffenhet är ej på förhand af lagen närmare bestämd. Dylika näringsidkare äga både rätt att antaga lärlingar och att bland sig välja egna föreståndare, som skola bevaka deras gemensamma angelägenheter. Utom husslöjder, hvilka af ålder varit fria, hafva i senare tider åtskilliga tillförene under skrå lydande yrken, som fordra ringa förlag och konstfärdighet, blifvit hänfödda till en egen klass under namn af fria näringar, dem hvar och en får idka hvar som helst utan serskildt tillstånd och föregående prof, allenast anmälan derom sker hos vederbörande myndighet och med villkor att ett patent utlöses i händelse handteringen är beskattad. Dessa fria yrken äro sällan förenade med burskap och mästerskap. Fabriker äro lika

ledes fria från skråtvång, men de fordra serskilda concessioner och privilegier.

Utom ofvannämnda indelningar, som afse yrkenas inre organisation, har den Österriskiska lagstiftningen antagit en annan ganska vigtig åtskillnad, som tjenar embetsmyndigheterna till rättesnöre vid utfärdandet af tillståndsresolutioner för näringsidkare. I detta hänseende indelas nemligen alla yrken, utan afseende på om de lyda under skrå eller icke, i så kallade commerciella och politi-yrken. De senares bedrivande möter större hinder, emedan tillåtelsen i detta fall är beroende af de locala näringsutvägarna och af en anbefalld jemnvigt mellan productionen och consumptionen på hvarje ort. Inskränkningen får likväl icke urarta till ett monopolium för enskilda näringsidkare, hvilkas föreställningar emot nya medtäflares bosättning skola, såsom oftast obefogade, lemnas utan afseende. De locala näringarna, som förnämligast tillfredsställa allmänhetens behof af lifsmedel, beklädnad och boning, äro visserligen serskildt uppräknade till ett antal af 97; men när flera af dem till följe af förändrade förhållanden af sig sjelfva vunnit en större utsträckning, så hafva de också efterhand af lagen blifvit befriade från den förra inskränkningen. I afseende på de commerciali yrkena, hvilkas producter kunna påräkna afsättning utom tillverkningsorten och till och med i fremmande länder, har lagstiftningen sedan Maria Theresias regering städse hyllat den åsigten, att idkarnes antal icke behöfver begränsas, emedan consumptionen på förhand omöjligen kan beräknas. Sådana yrken hafva derföre antingen blifvit hänfödda till de fria, dem hvar och en får idka, eller också

har tillträdet till dem, om de fortfarande lyda under skrå, blifvit på allt sätt underlättadt genom utfärdandet af talrika skyddsdecreter för gesäller, som ej sökt blifva egentliga skråmästare. Likväl äro vissa commercialiella näringar underkastade stora inskränkningar till skydd för sedligheten, helsotillståndet samt enskild och allmän säkerhet³⁾. — Om man än kunde antaga, att industrien åt sig sjelf lemnad ofelbart skulle välja samma rigtning, som denna lagstiftning på förhand utstakat, och att de lagliga grundsatserna således på intet sätt hämmade en fri utveckling, så måste man dock betänka, att de goda eller onda verkningarna af den Österrikiska näringslagstiftningen helt och hållet bero af tillämpningen, emedan allt blifvit öfverlemnadt åt embetsmännens vilja och insigter, under den förutsättningen, att de offentliga myndigheterna bättre än de enskildas beräkningar förmå i hvarje serskildt fall bedöma industriens sannskyldiga behof.

Bayern. — I motsats till den Österrikiska lagstiftningen, som ej låtit afleda sig från sitt föresatta mål, företer den Bayerska under innevarande århundrade både i afseende på närings- och communalväsendet en stor ombytlighet i grundsatser. Tio år efter det Edictet af d. 24 September 1808 upplöst den äldre stadsförfattningen och infört ett inskränkt municipalråd efter Fransyskt mönster, återställde Konung Maximilian genom communalordningen af d. 17 Maj 1818, som senast 1834 undergått några förändringar, de Tyska magistrats-

³⁾ *Kopez*, Allgemeine Österreichische Gewerbe-Gesetzkunde. Wien 1829—30. I: 535. II: 607.

corporationerna med en utvidgad verkningskrets och insatte vid sidan af dem controllerande menighetsrepresentanter ⁴⁾). Näringsväsendet lossades, likaledes efter Frankrikes exempel, de första åren af innevarande sekel ur ett föråldradt skråtvångs band, handeln med handtverksvaror frigafs öfver hela riket, landthandtverkarne fingo rätt att fritt arbeta så väl för städerna som för landet, de många realrättigheterna, som gjorde näringsutöfningen till en ärftlig privategendom, inskränktes och i stället utfärdades handtverksconcessioner för den personliga skickligheten, enligt den grundsatsen att konsten icke går i arf. En förordning af den 16 Mars 1807 utbildade ytterligare det personliga concessions-systemet; men det ojemna sätt, hvarpå detta af embetsmannagodtycket tillämpades, förorsakade snart ett lifligt missnöje, isynnerhet som pröfningen af de sökandes skicklighet efter det nya systemet saknade allt samband med de ännu bestående skråna, hvilka lemnades utan något afseende. Också inträdde en sträng reaction genom Förordningen af d. 2 October 1811, hvilken bland annat föreskref, att myndigheterna ingenstädes skulle utfärda nya concessioner om ej dessa ovillkorligen påkallades af ett evident och ovedersägligt behof. Vid hvarje ansökan skulle sökandens egenskaper och förmögenhet samt alla skäl för och mot på det sorgfälligaste pröfvas, och framför allt borde yttranden inhämtas från samtliga idkarne af det ifrågavarande yrket. Detta var att gå tillbaka till ett näringstvång, som i sjelfva verket var menligare för industriens utveckling

⁴⁾ Reichard, l. c. s. 46, 54.

än det gamla skråtvånget med alla dess missbruk; ty ehuru concessions-systemet ännu bibehölls i lagens bokstaf, så blef det dock factiskt nästan aldeles afskaffadt genom de stränga villkor, som voro fästade vid beviljandet af hvarje ansökan. Det är nemligen klart att en sådan alltid skulle kunna med framgång bestridas af de äldre näringsidkarnes egen nytta, enär det väl aldrig kunde inträffa att behovet af nya medtäflare kunde sägas vara upphöjdt öfver allt tvifvel.

Utgången ådagalade nödvändigheten af en ny lagstiftning i en friare anda, och efter långvariga öfverläggningar och förberedelser utkom omsider den ännu gällande lagen om näringsväsendet d. 11 September 1825. Derigenom infördes ingalunda en ovillkorlig näringsfrihet, utan man bibehöll concessions-systemet och borttog endast de öofvervinneliga hinder, som förut åtföljt detsamma. För att af kretsregeringen erhålla tillstånd att sjelfständigt idka en näring bör sökanden genom betyg, genom verkställdt arbete eller genom att förestå en verkstad bevisa sig äga personlig skicklighet, som bedömes af pröfningscommissioner; men redan anställda näringsidkares tanka om nya concessioners lämplighet skulle numera icke inhämtas. Myndigheterna borde likväl fortfarande fästa behörigt afseende på de sannolika näringsutvägarna, isynnerhet i fråga om locala yrken. Undantagsvis öfverlemnades några yrken åt en fullkomligt fri täflan och några andra fingo tvertom behålla sina realrättigheter. Skråna förvandlades till näringsföreningar, som hufvudsakligen böra egna sin omtanka åt industriens tekniska fulländning och medlemmarnes inbördes understöd. Det förklarades uttryckligen, att

denna lag endast innefattade de allmänna grundsatserna och att de erforderliga detaljbestämmelserna skulle följa i en serskild stadga. En verkställighets-instruction utkom också den 28 December 1825, hvars obestämda ordalag lemnade myndigheterna fria händer. Så länge regeringen gynnade näringsfriheten beviljades nya ansökningar utan svårighet oaktadt allt det missnöje och klander, som derigenom uppväcktes; men efter några år segrade, genom den nya regeringens medverkan, den reactionära åsigten. Den nyssnämnda Instructionen af år 1825 upphäfdes och i stället beslutades år 1834 att embetsmyndigheterna vid concessioners meddelande ej blott skola utröna om sökanden kan af näringen hafva sin bergning, utan äfven om förut varande mästars utan fara kunna tåla flera medtäflare. Härom böra handtverksföreningarna, hvilkas antal nu förökades med idkarne af fria näringar, yttra sig innan concessionsfrågan afgöres, och besvär kunna derefter anföras så väl af kommunerna som af de sökande. En mästare som önskar flytta till en annan ort, måste göra ansökan om ett nytt tillståndsbref, på det icke kommunens och de der förut bosatta idkarnes interessen må på något sätt förnärmas⁵⁾.

Det olika sätt, hvarpå de allmänna grundsatserna i en och samma gällande lag blifvit på olika tider i Bayern tillämpade, utgör ett varnande exempel emot ett concessions-system, som alltefter de styrandes vexlande

⁵⁾ *Beisler*, Betrachtungen über Gemeinde-Verfassung und Gewerwesen mit besonderer Bezugnahme auf Bayern. Augsburg 1834. — *Kleinschrod*, Beiträge zu einer deutschen Gewerbeordnung mit Rücksicht auf die bayerische Gewerbsgesetzgebung. Augsburg 1840. s. 95 ff.

åsigter lika väl kan tjena till förevändning för en obegränsad och oordnad näringsfrihet, som för ett tryckande näringstvång. En återgång till det af Bavern förkastade skråväsendet med all dess inneboende stabilitet kunde till och med anses såsom ett för industrien önskvärdt framsteg i jämförelse med ett sådant osäkerhets-tillstånd. Detta gäller likväl endast om konungarikets 7 äldre kretsar; ty Rhenkretsen, som vid föreningen med Frankrike 1797 erhöll Fransyska institutioner, har med förkärlek bibehållit dessa äfven under Bayersk regering efter år 1816. Väl har det Fransyska communalväsendet 1837 undergått några behöfliga modificationer; men till de idoga innevånarnes belåtenhet kvarstår näringsfriheten, med villkor af en patentskatt, oförändrad utan någon skillnad mellan stad och land.

Württemberg. — För de stater, som ännu icke hunnit ordna sitt näringsväsende eller bereda öfvergången från skråtvång till näringsfrihet, är Württembergs nyaste lagstiftning i detta ämne serdeles lärorik. Den förbereddes sedan 1818 af communalväsendets ordnande efter grundsatser, hvilka lika mycket erkänna de särskilda kommunernas sjelfständighet som statens rättmätiga anspråk att öfver dem hafva den högsta uppsigten. Menigheternas samtliga angelägenheter skola ombesörjas i öfverensstämmelse med lagarnas föreskrifter af deras sjelfvalda råd under medverkan af borgerskapets utskott. Hvarje medborgare, som ej tillhör vissa privilegierade klasser, måste enligt lagen af den 18 April 1828 och den 4 December 1833 vara medlem af en bestämd menighet, antingen i egenskap af fullt berättigad borgare eller mindre berättigad "Bei-

sitzer⁷⁾, så vida han vill komma i åtnjutande af de viktigaste medborgerliga förmåner och bland dem rättigheten att för egen räkning idka en näring. Fastighetsbesittning i och för sig berättigar ingen att såsom medlem ovillkorligen blifva upptagen i en kommun; ty borgarerätten är helt och hållet personlig och den medförer ej heller någon tvångspligt för innehafvaren att vistas på samma ort der den blifvit förvärfvad. Han kan tvertom bosätta sig och idka en näring, som ej lyder under skrå, på hvilken annan ort som helst i riket. Om någon, som ej genom födseln tillhör en kommun, önskar blifva upptagen till medlem deri, får hans begäran af kommunalrådet icke afslås, så vida han uppfyller de af lagen bestämda fordringarna, d. v. s. så vida han äger en viss förmögenhet, god frejd och förmåga att idka en näring eller annan loflig sysselsättning. Det är till och med uttryckligen stadgadt, att en sådan anhållan aldrig får afslås på det förmenta skäl att kommunens medlemmar i allmänhet eller dervarande idkare af ett visst yrke redan skulle vara alltför talrika. Den ena kommunen skiljer sig numera från den andra nästan endast genom innevånarnes antal; ty den förr så viktiga skillnaden mellan stads- och landtcommuner, af hvilka blott de förra hade rätt att drifva handel och handtverk, har helt och hållet upphört⁶⁾.

Näringsväsendet ordnades till en början genom en allmän både fabriker, handtverk och handel omfattande stadga af d. 22 April 1828, hvilken sedermera blifvit öfversedd och med några mindre väsentliga ändrin-

⁶⁾ *R. v. Mohl*, Das Staatsrecht des Königreiches Württemberg 2:te Aufl. Tübingen 1840. II: 443 ff.

gar och tillsatser ånyo utfärdad d. 5 Augusti 1836. En utförlig verkställighets-instruction utkom d. 12 October följande år. Denna nya lagstiftning förklarar sig sjelf vara endast en förberedelse, som med skonsamhet söker förmedla öfvergången från det gamla skråtvånget till en fullkomlig näringsfrihet. Hon utgår från den grundsatsen, att utöfningen af en beskattad näring ej beror af den enskildes godtycke utan af lagens på förhand bestämda villkor, som dels afse alla yrken gemensamt, dels vissa slag deraf. Såsom ett allmänt villkor gäller att hvar och en, som tänker för egen räkning drifva eller förtsätta ett yrke, skall dessförinnan göra en anmälan derom hos kommunens föreståndare och tillika visa att han fullgjort lagens serskilda fordringar beträffande det ifrågavarande yrket, i hvilket fall han icke får hindras i sin föresats. Vid utöfningen måste han iakttaga finans- och politilagarnas föreskrifter. Skråförfattningen är tills vidare bibehållen, likväl med flera väsendtliga modificationer, för 44 serskildt uppräknade yrken, till hvilka isynnerhet de locala och de som hafva den talrikaste mästarte-personalen blifvit hänförda. Om dem är stadgad att ingen får antagas till lärling som ej förut genomgått vissa skol-år. Lärotiden och läropenningens belopp bestämmas i hvarje fall genom aftal. Som lärotidens nyttiga användande anses vara af största vikt för industriens utbildning, så föreskrifver lagen, att en utlärd lärling skall ordentligen pröfvas af sakkunniga män, hvarefter han omedelbart blifver gesäll. Då en sådan efter fritt val antager arbete hos en mästare är fördraget icke bindande å någondera sidan förr än efter en veckas proftid. Den som

önskar blifva skråmästare måste inför en pröfningscommission ådagalägga sin personliga skicklighet antingen genom ett formligt mästerstycke eller genom fördelaktiga betyg om 7 års oafbruten läro- och gesälltid. Dessutom skall han vara myndig medlem i den kommun, der han vill nedsätta sig såsom mästare; men afflyttar han sedan till en annan ort, behöfver han icke ånyo vinna mästerskap. Jemte gesäller och lärlingar eller i stället för dem äger en mästare använda andra arbetare af hvad antal, ålder och kön som helst. Så väl egna som fremmande tillverkningar, hvilka tillhöra yrket, får han fritt föryttra allestädes i riket. Hvarje skrå har sin bestämda arbetsfer, till hvilken dithörande mästare äga en uteslutande rätt. Fuskare, som deri göra obehörigt intrång, straffas med penningböter eller fängelse. Från detta skråtvång finnas likväl flera undantag, såsom då arbete förrättas för husbönder af deras egna tjennare, för straff- och välgörehetsanstalter af derstädes intagna personer, för armeens behof af serskildt anställda arbetare. Det vigtigaste undantaget består likväl deri, att regeringen äger meddela fabriksconcessioner för arbetsdrift i stort åt personer, som ej tillhöra skrået. En skråmästare åter behöfver ingen serskild concession för att fabriksmessigt drifva sitt yrke.

Skråtvånget utgör undantag och näringsfriheten regel; ty hvarje yrke, som ej uttryckligen är hänfördt till ett skrå, får efter derom gjord anmälan fritt utöfvas af hvar och en utan mästerskap och utan något serskildt tillstånd. Undantagsvis erfordras likväl kretsregeringens tillstånd för att få idka några, äfvensom prof på erforderliga insigter för att få idka andra af de fria

yrkena. Dessas idkare äro så till vida mindre berättigade än skråmästare, att de endast få handla med sina egna tillverkningar; men för öfrigt gälla äfven för dem skråförfattningens föreskrifter om det ömsesidiga förhållandet mellan lärlingar, gesäller och mästare. De kunna också med regeringens tillstånd sinsemellan bilda frivilliga föreningar efter skrånas förebild, eller sluta sig till ett närbeslägtadt skrå, men med undvikande af allt skråtvång ⁷⁾.

Preussen. — Städerna i den Preussiska monarkien förlorade under Konung Fredrik Wilhelm I:s oinskränkta herravälde hvarje kvarleva af den forna sjelfständigheten och ställdes i fråga om de obetydligaste angelägenheter under regeringens speciella förmynderskap. Deraf följde att borgaren äfven förlorade allt deltagande icke blott för sin kommun utan äfven för sitt foster-

⁷⁾ *G. Roller*, Das Württembergische Polizeirecht. 2:te Aufl. Stuttgart 1844. s. 352 ff. — *Mohl*, l. c. II: 558 ff. Den sistnämnde författaren har i det anförda arbetet, likasom i den första upplagan af "Die Polizei-Wissenschaft", ogillat allt skråväsende och följaktligen äfven den Württembergiska lagstiftningens åtgärd att tills vidare bibehålla detsamma för de viktigaste handtverken, i afvaktan på att en större frihet sjelf med tiden skall bana sig väg. Han har nemligen invändt, att lagstiftningen måste ställa sig på en högre ståndpunkt om hon verkligen skall kunna afhjelpa närvarande och framtida olägenheter; ty det vore en fåfäng möda att lappa ett hus, som hotar att på ena sidan instörta af ålder och att på andra sidan sätas i brand. Men han har sedermera ändrat sin åsigt uti andra upplagan af "Die Polizei-Wissenschaft" (Tübingen 1844, II: 308) sålunda, att Würtbergs positiva näringslagstiftning här påtagligen tjänat honom till mönster för en allmän teori, som anser ett från missbruk readt skråväsende, då det blott utgör ett undantag, vara det lämpligaste medlet till att förekomma en öfverdrifven concurrens inom locala handtverk samt sådana, som fordra en lång förberedelse och öfning.

land och att han i stället uteslutande beherrskades af en urartad skråanda. 1806 års olyckor, som hotade staten med fullkomlig upplösning, väckte regering och folk ur dvalan, allmänt blef bemödandet att höja den försvagade monarkiens återstående krafter, och tätt på hvarandra följde nya lagar, hvilka voro ämnade att borttaga det tvång, som hittills hämmat utvecklingen. Sedan regeringen år 1807 först lagt grunden till landtmannabefolkningens befrielse, återupplifvade hon det följande året städernas sjelfständighet i afseende på deras inre hushållning, förbehållande staten en allmän öfveruppsigt samt politi och justis. I de provinser, hvilka Preussen efter befrielsekriget förvärfvade, var städernas styrelse ännu ganska olikartad. Dels för att i detta hänseende införa en enhet öfver hela monarkien och dels för att på samma gång vidtaga de förbättringar, dem man numera ansåg nödiga i stadsordningen af den 19 November 1808, hvilken under tiden erhållit en mängd tillägg och förklaringar, underkastade man denna en omarbetning, sedan man öfvergifvit det en gång starkt ifrågasatta förslaget att utfärda en allmän och gemensam communalordning för stad och land. Den reviderade stadsordningen utkom den 17 Mars 1831, men som de gamla provinserna enhälligt önskade att få behålla 1808 års stadsordning, hvilken jemförelsevis förunnade menigheterna ett större oberoende i förhållande till staten, så lemnade regeringen dertill sitt bifall med den förklaring, att de efter densamma förvaltade städerna framdeles kunde göra ansökan om att blifva försedda med den nya stadsordningen, om de funno denna förtjena företrädet. Af denna tillåtelse att

göra utbyte hafva likväl endast 4 städer hittills begagnat sig. I provinserna Sachsen och Westphalen samt i Posen infördes deremot 1831 års stadsordning. Endast i det forna Svenska Pomern och Rügen samt den Preussiska Rhenprovinsen har hvarken den gamla eller den nya stadsordningen blifvit antagen, oaktadt flera underhandlingar derom. Den förra provinsens 14 städer, hvilka genom tractaten af den 7 Juni 1815 införlivades med Preussen, bibehålla ännu sina till en del från medeltiden härstammande statuter och sedvänjor, såsom under det Svenska herraväldets tid, och Rhenprovinsen, som under revolutionskrigen tillföll Frankrike, har sedan icke velat i vissa fall öfvergifva de Fransyska institutionerna. Dervarande städer hafva nemligen undanbedt sig båda de Preussiska stadsordningarna och förklarar, att provinsen framför allt önskade en gemensam communal-lag, men icke en serskild för stad och land, hvarigenom den nu utbildade allmänna medborgareandan, som varit så välgörande, skulle åter utträngas af locala borgareintressen och en skadlig ståndsskillnad. År 1843 öfverlade också Rhenpreussens provincial-ständer om ett utarbetadt nytt förslag till en allmän communalordning för stad och land. — Preussens båda stadsordningar öfverensstämma med hvarandra i grundtankan att menigheten sjelf skall genom valda deputerade och magistratspersoner handhafva sina angelägenheter; men de skilja sig från hvarandra i flera punkter vid den högsta grundsatsens genomförande. För att nu endast nämna de olika bestämmelserna om begreppet af borgarerätt, så skilja båda författningarna mellan borgare och "Schutzverwandte", hvilka senare

äro sådana, som icke vunnit burskap, men likväl bo inom stadens område. Enligt den gamla stadsordningen utgöres menigheten endast af borgerskapet, och den som icke är borgare kan hvarken besitta fastighet eller idka näring i staden. Sedermera har likväl blifvit stadgadt, att uteslutandet från burskap icke skall hafva något inflytande på fastighetsbesittning och näringsdrift. Alla borgare äro röstberättigade med undantag af dem hvilkas årliga inkomst i stora städer understiger 200 och i mindre städer 150 Thlr. Enligt den nya stadsordningen består menigheten af alla inneväranne och alla äro lika berättigade att äga fastighet och idka näring. Borgare äro alla de, som vid valen hafva röst rätt, de öfriga äro "Schutzverwandte." De som besitta en fastighet, hvars värde i små städer ej understiger 300 och i större städer ej öfverstiger 2000 Thlr. äfvensom de, hvilkas näring gifver en årlig inkomst af 200 till 400 Thlr. äro både berättigade och förpligtade att förvärfva borgarerätt. Dertill berättigade men icke förpligtade äro de som på annat sätt hafva en behållen inkomst af 400 till 1200 Thlr. och minst tvenne år varit bosatta i staden. Så väl borgare som andra måste utan åtskillnad deltaga i communal-bördorna. Den nya stadsordningen medgifver således förmögenheten ett större företräde vid valförsamlingarna; men hon liknar den gamla derutinnan att hon bibehållit en invånareklass, hvars medlemmar dels icke vilja dels icke kunna ernå borgarerätt, emedan de antingen stå för högt eller för lågt för att träda i ett närmare förhållande till menigheten ⁵⁾.

⁵⁾ L. v. Rönne och H. Simon, Die Verfassung und Verwaltung des Preussischen Staates. 4:ter Th. Die Gemeinde-Verfassung. Breslau

Näringsfriheten infördes i Preussens dåvarande provinser genom edictet om en allmän näringskatt af den 2 November 1810 och genom lagen af den 7 September 1811, hvilka med upphäfvande af alla äldre förbud och inskränkningar stadgade, att hvarje oförvitlig person utan att vara bunden till en viss ort, vare sig stad eller land, skulle äga rätt att efter utlösandet af ett årligt patent fritt börja en näring eller öfvergå till en annan, med undantag af några få yrken, dem politien ansåg fordra en serskild förberedelse eller qualification. Hvar och en fick drifva sin näring med eller utan gesäller och lärlingar, bestämmandet af de senares lärotid och förhållande till husbonden skulle ske genom ett fritt fördrag och efter lärotidens slut skulle lärlingen erhålla ett betyg öfver sitt uppförande och sin skicklighet. Härigenom upphäfdes väl allt skråtvång, men ingalunda sjelfva skråna, enär det öfverlemnades åt näringsidkarens fria val att fortfarande tillhöra eller ingå uti ett bestående skrå. Ett sådant kunde med magistratens samtycke upplösa sig sjelft sedan det betalt sina skulder. Myndigheterna berättigades att efter omständigheterna så väl upplösa ett äldre skrå som att förena yrken af samma slag i nya corporationer. Det nya edictet om näringskatt af den 30 Maj 1820 gjorde åtskilliga ändringar uti villkoren för näringsutöfning, enär denna numera ej skulle bero af patenters utlösande utan endast af en anmälan hos communalmyndigheten och erläggandet af en afgift, hvilken de skattskyldiga

1843. s. 38, 55 ff. — *K. Floda*, Geschichte, Vergleichung und Kritik der beiden Preussischen Städteordnungen. Breslau 1844. s. 46.

sjelfva skulle mellan sig fördela i förhållande till näringsdriftens betydenhet, hvarvid den handtverkare, som blott hade en medhjelpare, borde fritagas. Oändliga svårigheter förorsakade vid näringsfrihetens införande utgörandet af den skadeersättning, som tillerkändes innehafvarne af talrika uteslutande realprivilegier, hvilka från äldre tider gått i arf och köp mellan enskilda personer. År 1811 stadgades, att dylika privilegier efter gångbart pris skulle contant inlösas och till dess detta kunde ske förräntas med $4\frac{1}{2}\%$. De dertill erforderliga medlen skulle samlas på det sätt, att alla de näringsidkare, hvilka på orten utöfvade den tillförene privilegierade näringen, skulle tillsammans årligen betala 6% af samtliga privilegiernas uppskattade värde. Men privilegiernas innehafvare funno det orättvist att äfven de i sin mån skulle sammanskjuta medel till att ersätta förluster, dem de sjelfva ledo, och de nya näringsidkarne ansågo det likaledes vara orättvist, att de nu skulle betala en skuld, den de aldrig ådragit sig, enär de aldrig delat vinsten af de uteslutande rättigheterna. Som privilegiernas försvinnande utgjorde en förmån för hela menigheten, så fordrade näringsidkarne att staden skulle vidkännas kostnaden medelst gemensamma bidrag. Efter långvarig tvekan och då den först anbefallda åtgärden icke ledde till det önskade målet, förklarade också regeringen d. 11 Juli 1822 att hela stadsmenigheten borde lemna bidrag till ersättningen, hvilken inom 30 år skulle vara fullgjord. Hela denna fråga, hvilken man för öfrigt i olika länder sökt lösa eller afhugga på olika sätt, har i Preussen väsendtligen förorsakat de olägenheter och det missnöje, som på många orter onekligen

åtföljt öfvergången från det gamla tvånget till den nya friheten. Både näringsidkare och hela menigheter hafva härigenom ådragit sig stora skulder — i Breslau ensamt t. ex. uppskattades realprivilegierna till 4,165,300 Thlr. — och följaktligen en hög beskattning, hvilken för dem försvårat täflan med näringsidkare på landet eller i de städer, der ifrågavarande åtgärd jemförelsevis varit mindre känbar.

Den nya näringslagstiftningen infördes icke i de provinser, dem Preussen efter år 1813 förvärfvade. Uti dem hade skråväsendet antingen förut under det fremmande herraväldet blifvit afskaffadt, såsom händelsen var i Rhenprovinsen, eller qvarstod det ännu nästan oförändradt i sina gamla former, såsom i hertigdömet Sachsen och i nya För-Pomern. Dels för att undanrödja de olägenheter och missförhållanden, som nödvändigt alstrades af en olika näringslagstiftning för statens serskilda delar, och dels för att pröfva och afhjelpa de klagomål, som i de gamla provinserna ofta förspordes öfver den nya näringsfrihetens verkningar, beslöt regeringen att en allmän näringslag för hela monarkien skulle utarbetas och underkastas den sorgfälligaste granskning. År 1837 blef också det nya förslaget underställt samtliga provincial-ständerna. Af alla anmärkningar, som deröfver blifvit gjorda, och af noggranna statistiska upplysningar har det resultat vunnits, att näringsfrihetens öfverklagade olägenheter dels voro grundlösa, dels härledde sig från andra orsaker. Med påståendet om de sjelfständiga idkarnes alltför stora tillväxt förhåller det sig nemligen så, att deras antal i allmänhet icke tilltagit utöfver förhållandet till den ökade

folkmängden. Några af de vanligaste yrkena, såsom skräddarnes och skomakarnes, gjorde väl härifrån ett undantag isynnerhet i de större städerna; men deremot hade antalet af idkare i många andra yrken icke tilltagit utan snarare aftagit i förhållande till den stigande befolkningen. Medhjelparnes eller gesällernas och lärlingarnas antal i förhållande till mästarnes hade icke såsom man föregifvit, i allmänhet minskats, utan förblifvit lika stort och till och med på flera orter ökats. Det är också otvifvelaktigt att tillverkningarnas beskafhet långt ifrån att försämrats tvertom betydligt förbättrats under en friare täflan och att odugliga arbetare icke mera kunna äga bestånd⁹⁾.

Den länge förberedda och länge väntade nya näringsstadgan för hela den Preussiska monarkien utkom omsider den 17 Januari 1845. Hon bibehåller oförändrade näringsfrihetens allmänna grundsatser och skiljer sig från den föregående lagstiftningen för de gamla landskaperna endast genom flera nya ordningsföreskrifter för idkare och arbetare. Till en början upphäver hon icke allenast allt skråtvång och alla realprivilegier i de provinser, der sådana inrättningar hittills funnits, utan hon förklarar äfven att städernas uteslutande rätt till handverk och andra näringar skall allmänneligen upphöra och att hvar och en får samtidigt idka flera yrken. Såsom allmänna villkor för utöfningen af stående yrken —

⁹⁾ *F. B. Weber*, Handbuch der staatswirthschaftlichen Statistik und Verwaltungskunde der Preussischen Monarchie. Breslau 1840. s. 244 ff. — *J. G. Hoffmann*, Die Befugniß zum Gewerbbetriebe mit besonderer Rücksicht auf den Preussischen Staat. Berlin 1841. s. 63. 426 ff.

till skillnad från sådana näringsfång, hvilka bedrifvas af kringvandrande personer — fordras endast, att idkaren skall kunna lagligen råda öfver sig sjelf och att han skall hafva en fast boningsplats inom statens område. Han skall först tillkännagifva sin afsigt för ortens kommunalstyrelse, och polismyndigheten äger sedan pröfva om han uppfyllt lagens fordringar för det ifrågavarande yrket, hvarom bevis honom meddelas. Rättigheten till näringsutöfning i städerna är aldrig beroende af burskap; men näringsidkarnes skyldighet att förvärfva burskap kvarstår likväl i de fall, stadsförfattningen omförmåler, ehuru fullgörandet af denna pligt icke så strängt får yrkas att någon fördenskull utestänges från en näring. Den som blifvit dömd för ett ärerörigt brott får icke utan serskildt tillstånd nedsätta sig såsom sjelfständig näringsidkare. Alla lagligen bestående corporationer eller äldre skrån fortfara såsom frivilliga föreningar och deras statuter skola underkastas en revision, hvarvid flera skiljda skrån kunna sammanfogas. Likasom ingen idkare kan tvingas att deri inträda, så kan också ingen förhindras att derur utträda. Nya skrån eller föreningar kunna, då äldre saknas, bildas af dem som på en ort drifva samma eller närbeslägtade yrken, men några uteslutande näringsrättigheter få aldrig tilläggas dem. Dertill fordras enligt regeln i de större städerna minst 24 och på mindre orter, af hvilka flera i sådan afsigt kunna förena sig, minst 12 sjelfständiga och oförvitliga idkare. Den som skall upptagas till medlem i ett nybildadt skrå måste redan ett år hafva för egen räkning idkat sin näring och derjemte måste han serskildt bevisa sin skicklighet i yrket genom före-

skrifna pröfningsbetyg, så vida han icke tillförene gjort sig känd för utmärkt konstfärdighet. Nya handtverksföreningar kunna äfven, i samråd med communalstyrelsen, bildas på det sätt, att alla sjelfständiga idkare af likartade yrken på samma ort anses såsom medlemmar af skrået så snart de öppnat sin verkstad, utan att de behöfva serskildt upptagas eller bevisa sin personliga skicklighet; men rösträttighet och delaktighet i förvaltningen tillkommer likväl endast dem, som uppfyllt det sistnämnda villkoret. De nybildade skråna skola söka befämja gemensamma industriella interessen, hafva uppsigt öfver gesäller och lärlingar, förvalta de till inbördes understöd stiftade kassor samt draga försorg om medlemmarnes efterlemnade enkor och värlösa barn. Dessutom åligger det dem eller deras föreståndare att i egenskap af sakkunniga afgifva utlåtanden i angelägenheter, som röra deras yrken. Hvarje sjelfständig näringsidkare är berättigad att hålla gesäller och medhjelpare; men att antaga lärlingar tillåtes honom icke, så vida han är tilltalad eller dömd för ett vanhedrande brott eller han afstått sin egendom till borgenärerna. Idkare af 42 bland de mest anlitade handtverkerna måste dessutom vara upptagna i ett skrå eller serskildt hafva ådagalagt stadgadt skicklighetsprof innan de få hålla lärlingar. Förhållandet mellan husbönderna och deras gesäller och lärlingar bestämmes genom en fri öfverenskommelse eller efter skråstatuterna och den nya näringsstadgan. Förefallande tvister och klagomål afgöras antingen af serskilda skiljedomare eller af skrånas föreståndare och ortens polismyndighet. Contractet mellan en mästare och hans gesäll kan i allmänhet upplösas

genom en å någondera sidan 14 dagar förut skedd uppsägning. Vid afskedet kan gesällen fordra ett betyg öfver arbetstiden och äfven, om han det önskar, öfver sitt uppförande. Gesäller äro icke förpligtade att vandra och kunna ej heller fordra något serskildt understöd af yrkets medlemmar; men till inbördes understöd få de bilda föreningar och kassor, hvarifrån ingen kan uteslutas på den grund, att han ej arbetar hos en skrämästare. Läringar böra antagas inför skrået eller inför ortens communal- och polismyndighet; men dessförinnan skola de hafva lärt läsa, skriva och räkna. Vid den aftalade lärotidens utgång kan lärningen icke blott fordra ett betyg af mästaren, utan äfven anhålla att han inför vederbörande myndigheter måtte få undergå ett formligt gesällprof, hvilken anhållan icke heller kan förvägras dem, som på annat sätt lärt ett yrke. För att pröfva dem, som önska upptagas till medlemmar i ett skrå eller vinna rätt att antaga lärningar bildas på en ort eller inom ett district ständiga pröfningscommissioner, hvilkas ledamöter utses bland de skickligaste och mest aktade idkarne af ortens åtskilliga yrken. Pröfningen anställs af en, två eller tre bland commissionens medlemmar och af ett lika antal sjelfständiga idkare af det ifrågavarande yrket, hvarvid det anses likgiltigt på hvad sätt de erforderliga insigterna blifvit förvärfvade. — Från den allmänna näringsfriheten finnas äfven i den nya Preussiska lagstiftningen många undantag. På det staten må kunna utöfva en strängare kontroll öfver vissa slags näringar fordras nemligen en serskild concession af provinsregeringen och andra myndigheter dels för sådana industrianläggningar, hvilka

genom belägenheten eller beskaffenheten kunna medföra vådor och betydliga olägenheter för närboende personer eller för allmänheten, och dels för utöfningen af de yrken, som kunna åstadkomma allmänt menliga följder genom idkarnes okunnighet eller opålitlighet i moraliskt hänseende. — En serskild ersättningslag för upphäffa exklusiva näringsrättigheter utfärdades med afseende på äganderättens helgd samma dag som den nya näringsstadgan ¹⁰⁾.

Om Tysklands öfriga stater må blott i förbigående anmärkas, att communal-väsendets och näringsväsendets reformerande nästan allestädes blifvit antingen verkställt eller förberedt. I Nassau ordnades dessa angelägenheter redan 1815 och 1819 hufudsakligen efter Franskt mönster ¹⁾. Konungariket Sachsen, som år 1832 erhöi en ny stadsordning, har visserligen ännu icke ombildat den gamla skråförfattningen eller upphäfft städernas uteslutande rätt till handverksdrift; men sedan 1837 har både regeringens och ständernas uppmärksamhet oafslätligt varit riktad på nödiga reformer ²⁾. Likaså består skråväsendet ännu uti Baden; men här råder den väsendtliga olikhet, att handverksnäringen icke är bunden vid städerna, hvilkas mästare endast

¹⁰⁾ Allgemeine Gewerbe-Ordnung für die Preussischen Staaten, erlassen am 17 Januar 1845, mit dem dazu gehörigen Entschädigungs-Gesetz. Aachen 1845.

¹⁾ Reichard, l. c. s. 47. — Mittermaier, l. c. s. 918.

²⁾ C. A. Weiske, Handbuch des allgemeinen deutschen Gewerbsrechts, mit vorzüglicher Rücksicht auf Sächsisches Recht. Leipzig 1839. — Herold, Die Rechte der Handwerker und ihrer Innungen. Nach den im Königreiche Sachsen gültigen Gesetzen. 2te Aufl. Leipzig 1844.

äro underkastade strängare prof än landsbygdens ³⁾. Äfven i Hannover, Hessen, Weimar, Meklenburg och några mindre stater har man i detta hänseende vidtagit mer och mindre genomgripande förändringar.

Danmark. — Näringslagstiftningen i detta land är ganska invecklad, såsom bestående af en mängd gamla och nya Förordningar med förklaringar och undantag, hvilka utgått från olika åsigter eller endast blifvit gifna för vissa orter. Mer än en gång har skråväsendets upphäfvande varit starkt ifrågakämlt och till och med för en tid anbefallt; men för närvarande äger det likväl bestånd med ett i vissa fall förmildradt tvång. Oaktadt Danmark således icke kan nämnas bland de länder, som redan utbytt skråväsendet mot näringsfrihet, böra vi likväl fullfölja den i det föregående började framställningen af en lagstiftning, som äger så många beröringspunkter med vår egen. Förordningen af den 24 October 1837, som ordnade städernas författning och bestämde de valda borgarerepresentanternas rätt att med Magistraten eller "byfogden" deltaga i kommunens ekonomiska förvaltning, — för Köpenhamn gälla dock härutinnan serskilda föreskrifter — medförde ingen förändring uti näringsväsendet, men väl i begreppet om burskap. Detta kan nemligen numera förvärfvas icke blott af näringsidkare, utan äfven af dem, som utan att idka någon näring äga en fastighet af ett visst värde inom den stads område, der de sjelfva bo; men ett sådant burskap gifver också i och för sig innehafvaren

³⁾ *Fr. Rettig*, Die Polizeigesetzgebung des Grossherzogthums Baden. 3:te Aufl. Karlsruhe 1839. s. 635 ff.

ingen rätt till näringsdrift. — Handels- och handtverksnäringen äro bundna vid städerna, med undantag af sådana för landtmannen nödvändiga handtverk, hvilka på grund af serskilda utaf amtmannen eller det Kongl. Cancelliet i mån af behofvet meddelade concessioner kunna få utöfvas på landet under vissa inskränkningar. I städerna åter får ingen idka ett skråhandtverk förr än han blifvit medlem af skrået och derefter vunnit burskap; men som detta icke beviljas någon före fyllda 25 år, så kan också ingen dessförinnan blifva själfständig näringsidkare ⁴⁾. Inträde i ett handtverksskrå vinnes endast efter aflagdt mästerprof, hvilket för flera yrken i Köpenhamn skall godkännas af konst-academien; men enär det står hvar och en fritt att förvärfva de erforderliga insigterna på hvad sätt som helst, så fordras deremot ingen viss läro- eller gesälltid och följaktligen icke heller några vandringsår. Väl kunna skrågesäller, som i sådan egenskap arbetat 4 år, erhålla tillstånd att nedsätta sig såsom frimästare utom skrå, emot erläggande af half burskapsafgift, så vida de kunna förete ett lika beskaffadt mästerstycke som skråmästarne; men denna frihet har nästan helt och hållet förlorat sitt värde genom den inskränkningen, att frimästare icke få hålla gesäller och lärogossar. Tillstånd att utöfva de näringar, som ej lyda under skrå, vinnes allt efter deras olika beskaffenhet på olika sätt. För fabriksanläggningar fordras regeringens concession samt burskap; för flera andra förädlingsyrken fordras skicklighetsprof och burskap, och slutligen äro några obetydliga syssel-

⁴⁾ I några fall är det till och med föreskrifvet att nybeggarna skall hafva uppnått 45 års ålder!

sättningar fritagna från allt tvång. — Uti Slesvig och Holstein skiljer sig lagstiftningen hittills icke väsentligt från ofvanstående grundsatser; men ett lagförslag, som hyllar näringsfriheten, har redan blifvit dervarande ständer förelagdt, och äfven i konungariket emotser man skråväsendets afskaffande ⁵⁾.

Norge. — Den nya statsförfattningens anda och fremmande länders föredöme uppväckte snart hos Norrmännen den önskan, att den gamla skråförfattningen, som till en del liknade Danmarks, måtte lemna rum för näringsfriheten. Sedan Konungen vägrat sanctionera det beslut om en ny handtverkslag, hvilket 1827 års storting fattat, behandlades ämnet ånyo under flera på hvarandra följande storting, till dess det beslut, som år 1839 kom till stånd, af Konungen sanctionerades och utfärdades såsom lag den 15 Juli samma år. Dessförinnan hade lagarne om "Formandskaber" af den 14:de Januari 1837 för så väl stads- som landtcommunerna ordnat de ekonomiska angelägenheternas handhafvande af valda förmän och representanter.

Grundlagen bjuder i den 104 §, att nya och beständiga inskränkningar i näringsfriheten böra icke tillstädjas någon för framtiden. Den nya näringsstadgan går ett steg längre i det hon förklarar, att alla nu bestående skrån ovillkorligen skola upphöra, så snart de medlemmar, hvilka före lagens utfärdande i dem

⁵⁾ *A. S. Ørsted*, Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed. Kiöbenh. 1828. III: 294 ff. — *Kolderup-Rosenvinge*, Grundrids af den danske Politiret. Kiöbenh. 1828. s. 76, 85. — *J. N. Høst*, Dansk Borgerret. Kiöb. 1839. s. 17, 217 ff. — *Bergsøe*, l. c. s. 44 ff. — Samme författares Den danske Stats Statistik. Kiöb. 1846. II: 465.

vunnit inträde, allidit. Ett skrå kan också utan att afvakta denna tid upplösa sig sjelft då samtliga ledamöterna det önska. Enär äfven de, som hädanefter vilja utöfva ett handtverk i en stad, hvarest skrå för detsamma ännu finnes, äro förpligtade att deri ingå för så lång tid som kan återstå af dess tillvaro, så har den nya lagen ansett sig böra upptaga en fullständig skråordning, hufvudsakligen öfverensstämmande med den gamla, ehuru dessa bestämmelser i en icke så aflägsen framtid komma att så mycket mera sakna all betydelse, som skråna icke ens blifvit bibehållna såsom frivilliga och alla exklusiva rättigheter beröfvade handtverkareföreningar uti lagens förnämsta del, hvilken för framtiden anbefaller en allmän näringsfrihet. Vi kunna derfor med skäl förbigå de temporära föreskrifter, som endast afse skråna; men det förtjenar dock anmärkas, att inträdet i dem numera icke beror af genomgångna läro- och gesäll-år, utan af ett antagligt mästerstycke, till hvars förfärdigande sökanden må förvärfva sig förmågan på hvad sätt som helst.

Hvad den af skrå oberoende handtverksnäringen i städerna beträffar, så har den nya lagen ej heller fritagit denna från alla hinder och inskränknings, utan den har för beviljandet af mästerskap fastställt vissa villkor, bland hvilka det förnämsta är att sökanden, i likhet med en skråmästare, skall vinna burskap och att han följaktligen skall vara välfrejdad samt minst 18 år gammal. Dessutom fordras att han skall ådagalägga sin skicklighet i handtverket, att han skall kunna räkna med säkerhet, skriva någorlunda språkriktigt och i vissa fall äfven teckna. För att bevisa sin insigt i

handverket kan sökanden fordra att få aflägga ett mästerprof, hvars beskaffenhet för hvarje yrke på förhand är bestämd genom en serskild Konglig stadga. Magistraten utser till den ändan några handverksmästare, som under tiden skola hafva uppsigt öfver arbetets fortgång. Det fulländade mästerstycket bedömmes af 5 sakkunniga män, bland hvilka må finnas högst 2 mestare af det handverk, hvori profvet aflägges. Förkastas det, får sökanden icke förfärdiga ett nytt förr än efter ett halft år, och om han icke sjelf utfört arbetet utestänges han från mästerskap i 3 år. Godkännes profvet, så erhåller han af pröfnings-commissionen ett mästerbref. Om sökanden återigen icke önskar att aflägga något mästerprof, så kan han ådagalägga sin duglighet i handverket genom att derom förete ett betyg af tvenne trovärdiga män, i hvilket fall han likväl icke erhåller något mästerbref. Då lagen i hvad fall som helst åtnöjer sig med så föga bevisande skicklighetsintyg, som det sistnämnda, så har den tydligen i industrielt hänseende lagt vida större vikt på den enskilda än på den allmänna controllen, hvilken senare den endast bibehållit för att på något sätt utröna om det verkliga är den burskapssökandes afsigt att utöfva ett handverk. Det kunde nemligen annars hända, att mången sökte burskap såsom handverkare endast för att komma i åtnjutande af de dermed förenade politiska rättigheterna, enär köpstadsborgare, enligt grundlagens 50 §, äga rösträtt vid stortingsvalen. Den som vunnit burskap på ett handverk är berättigad att sjelf eller genom medhjelpare drifva andra handverk utan serskildt duglighetsbevis då deras förening och samtidiga utöf-

ning fordras, till frambringandet af ett helt fabrikat, och för öfrigt är det tillåtet att på samma gång drifva de mest olikartade handtverk när man fullgör de för hvart och ett föreskrifna fordringarna af burskap och skicklighet.

Den som vunnit burskap på ett handtverk är berättigad att drifva detsamma i dess fulla utsträckning och att till den ändan hålla verkstad med gesäller och lärlingar. För att blifva gesäll utom skrå fordras hvarken läroår eller gesällprof, och som lagen icke närmare bestämmer när någon bör anses såsom gesäll, så beror det egentligen af mästartens godtfinnande om han såsom sådan vill erkänna en arbetare. Men också skiljer sig gesällernas förhållande till mästarten icke väsendtligt från vanliga tjenares till husbonden, om man undantager att de förra icke, såsom de senare, äro underkastade husaga. Den lagliga uppsägningstiden mellan gesällen och mästarten är å ömse sidor 3 månader. Bestämdare äro lagens föreskrifter om lärlingar. Mellan dem eller deras målsmän och mästarten skall upprättas ett skriftligt contract, i hvilket läroåren, som aldrig få vara flera än 6, och öfriga villkor fastställas.

Likasom den äldre lagstiftningen medgifver den nya handtverkslagen vissa personer, isynnerhet sjöfarande samt i tjänst varande och afskedade soldater, en inskränkt rätt att i stad idka handtverk utan att vara mästarte eller vinna burskap. Dessa äro befriade från alla prof; men de få också icke utöfva handtverket med biträde af dertill antagna arbetare. Dessutom äger Magistraten i samråd med förmännen att utfärda tillstånd för ogifta qvinnor, som antingen äro öfver 40 år eller sakna medel till bergning, att idka

ett handverk utan biträde af gesäller och lärlingar, så vida de kunna förete ett antagligt betyg om insigt i handverket. Fattigvårdsinrättningar och offentliga straffanstalter få utöfva alla slags handverk med villkor att arbetet icke företages på beställning af enskilda personer och att det förfärdigas af anstaltens egna materialier.

Den gamla inskränkingen att handverk endast skulle idkas i stad återfinnes icke i den nya lagen, hvilken tvertóm tillåter hvar och en att på landet fritt utöfva hvilket handverk som helst. När dertill hvarken fordras burskap, skicklighetsprof eller betyg att idkaren kan skrifva och räkna, så är näringsfriheten numera i sjelfva verket större på landet än i städerna, hvilken olikhet äger sin grund deri, att lagen icke för städernas handverkare ansett sig kunna efterskänka den gamla, äfven i grundlagen förutsatta, fordran på burskap, hvarmed så många viktiga institutioner sammanhänga. Denna skillnad uppväges dock af de större fördelar, lagen medgifvit städernas handverkare att äfven utrikes afsätta handverkets producter och att idka handel med erforderliga redskaper och materialier, och på det icke landthandverkarnes, genom att nedsätta sig så nära städernas områden som möjligt, må tillegna sig de naturliga fördelar, som äro förenade med att idka handverk i stad, utan att å andra sidan uppfylla de villkor, städernas handverkare måste underkasta sig; så har lagen ålagt de handverkare, hvilka icke bo längre än $\frac{1}{4}$ mil från stad och arbeta för dervarande innevånare, en motsvarande andel i stadens skatter.

Den nya handverkslagen innehåller visserligen några föreskrifter angående fabrikena; men i allmänhet gäller

ännu för dem den äldre lagstiftningen. Fabriksnärings-
 är i de flesta fall fullkomligt fri och förutsätter inga
 serskilda egenskaper hos idkaren. Fordom söktes väl
 regeringens concessioner för betydligare fabriksanlägg-
 ningar; men den nya lagen har upphäft denna före-
 skrift och gjort all fabriksdrift oberoende af serskild
 tillåtelse. Endast i det fall att fabriker anläggas i stad
 äro fabrikanterna skyldiga att derstädes hafva burskap.
 Denna skyldighet åligger äfven dem, som i städerna
 vilja begagna sig af ett erhållet uppfinningspatent. För
 att vinna burskap i dessa fall fordras dock hvarken
 skicklighetsprof eller bevis om andra insigter⁶⁾.

⁶⁾ *P. Norum*, Fremstilling af den norske Haandværksret. Christiania 1841. — *O. H. Rolfsen*, Almindelig Huusret eller Haandbog i den norske Lovkyndighed. Christiania 1839—1844. s. 745, 766.

FEMTE KAPITLET.

Om Sveriges nu gällande handtverkslagstiftning och om förberedelserna till näringsfrihetens införande.

RIKSDAGEN år 1809 gör epok i det Svenska skråväsendets historia i anseende till den lifliga och långvariga meningsstrid, som alstrades af ett bland de villkor och medgifvanden, hvarigenom stånden då tillvägabrachte åtskilliga jemkningar i sina privilegier. Det är bekant att Adeln d. 2 Juni 1809 bland annat frånsade sig rättigheten att med andras uteslutande besitta säterier, emot det förbehåll, att det måtte vara hvarje Svensk man obetaget att förvärfva fast egendom och jord inom riket af hvad natur som helst, och åtnjuta densamma tillhöriga förmåner "emot uppfyllande af dermed förknippade skyldigheter", samt att borgareståndet, som sade sig vara mindre rikt på uteslutande förmåner än uppriktiga böjelser att täfla i uppoffringar af enskilda fördelar, den 5 i samma månad fogade dertill å sin sida "dess enda användbara offer", i det ståndet afsade sig den exklusiva besittningsrätten och lösningsrättigheten af stadsegendomar med förbehåll af redan varande och blifvande ägares deltagande i alla

egendomen åtföljande afgifter och skyldigheter, hvarelse bland inqvartering uttryckligen nämndes. Det är äfven bekant att bondeståndet, som ej åtnöjde sig med de andra ståndens första medgifvanden, fordrade såsom ett villkor för antagandet af den nya Regeringsformen att dess 114:de §, rörande privilegiernas fastställande, skulle utgå och att ståndet icke gaf vika förr än det erhållit försäkran om Konungens bemedling i de väckta frågorna om ytterligare jemkningar i privilegierna. Under de fortsatta öfverläggningarna härom och sedan Adeln åtagit sig inqvartering för sina hus i städerna under krig, fordrade Borgareståndet, på grund af det förbehåll ståndet fäst vid afsägelsen af lösningrätten till stadsegendomar, Adeln bestämda förklaring huruvida den åtog sig inqvartering för hus i städerna så väl i krigs- som fredstider. Dertill samtyckte Adeln genom en rösts pluralitet, men med villkor, bland annat, "att idkande af all borgerlig näring, emot åtagande af deremot svarande borgerlig tunga, måtte blifva en rättighet för alla medborgare-classer." Borgareståndet, som redan förut gifvit Adeln tillkänna, att det ansåg medgifvandet af inqvarteringsskyldigheten å Adeln sida vara oberoende af andra jemkningsfrågor och att anspråk på någon tillökt motsvarande förmån ej deraf kunde föränledas, emottog nu (d. 18 October 1809) med tacksamhet Adeln beslut, under förklarande att ståndet intet ögonblick tvekade att ingå uti de med åtagandet förenade villkor rörande inqvarteringens fördelning, casern-byggnaders gemensamma nyttjande m. m. "Och hvad alla medborgares rätt att idka borgerlig näring beträffar, så enär det i rättvisa och billig-

het grundade förbehåll af Ridderskapet och Adeln sjelf blifvit vid bifall härtill fästadt, nemligen att all med näringen förenad borgerlig tunga tillika skall utgöras, och borgareståndets så kallade privilegier, hvilka i alla fall icke angå personerne, blott näringarne, icke lägga hinder i vägen för hvilken klass medborgare som helst att idka borgerlig näring emot uppfyllande af dermed förknippade skyldigheter, finner Borgareståndet icke heller någon betänklighet att detta villkor medgifva¹⁾. Med detta svar åtnöjde sig Adeln utan att deröfver fordra någon närmare förklaring¹⁾.

Då ståndens ömsesidiga concessioner sedermera sammanfattades i Kongl. Kungörelsen af den 6 April 1810 och i Riksdagsbeslutet af d. 2 Maj samma år (§ 9), så upptogs väl ibland de villkor, Adeln fästade vid sina medgifvanden, äfven det, att idkande af all borgerlig näring emot åtagande af deremot svarande borgerlig tunga måtte blifva en rättighet för alla medborgare-klasser; men detta villkor förekommer deremot aldeles icke bland Borgareståndets concessioner²⁾. På

¹⁾ Riksdags-Tidningar år 1809. s. 84, 406, 498, 249, 316, 427, 428.

²⁾ Ordalydelsen i ofvannämnda K. K. och Riksdagsbeslut är följande: "Riksbens Ständer hafva velat förklara hvarje Svensk man berättigad att förvärfva och besitta fast egendom å Land och i stad af hvad natur som helst; I kraft hvaraf Ridderskapet och Adeln frånsagt sig rättigheten, at med andras uteslutande besitta Säterier, och i sammanhang härmed åtagit sig Inqvartering för sina Hus i Städerna, med vilkor at Inqvarteringen fördelas efter hittills vanlig methode at inga andra än publique Hus från Inqvartering undantagas samt at idkande af all Borgerlig Näring, emot åtagande af deremot svarande Borgerlig tunga, måtte blifva en rättighet för alla Medborgare-Classer; Borgare-Ståndet eftergifvit den,

grund af denna Kongl. Kungörelse anmälte emellertid flera personer af olika stånd och yrken innan kort hos Stockholms Handels-Collegium att de voro sinnade öppna handel eller idka handtverkerier, och samma Collegium tillät dem, utan att på något sätt pröfva deras skicklighet och behörighet, genast utöfva borgerliga näringar. Stockholms Magistrat inställde dock tills vidare verkan af dessa tillåtelser, och Borgerskapets 50 äldste vände sig till Konungen med anhållan om en Förklaring af K. Kungörelsen den 6 April 1810 i denna punkt. De androgo sina och societeternas bekymmer för faran af Borgerskapets allmänna upplösning och näringarnas förfall i anledning af nämnda Kungörelses felaktiga tolkning, hvilken de ansågo bestå deri att ehuru Kungörelsen endast åsyftade att alla medborgare utan afseende på stånd skulle äga rätt att ingå i borgerliga näringar, hade likväl den tillämpning deraf blifvit gjord, att äldre lagar och författningar rörande villkor för utöfning af näringsfriheten, hvaribland föreskrifterna om läroår i det yrke, hvarå burskap sökes, utgjorde sjelfva hufvudgrunden, skulle till deras kraft och verkan hafva upphört. Stockholms Magistrat, som häröfver hördes, instämde i den åsigt, att 3 Capitlet HB., om sättet för burskaps vinnande, och att 1720 års skråordning m. fl. äldre författningar ännu qvarstodo oförändrade oaktadt 1810 års Kungörelse, hvaremot Öfverståthållaren i sitt

enligt Privilegier Ståndet tillkommande lösningsrätt af Fastigheter i Stad, emot förbindelse för Ägare af sådan Fastighet att deltaga uti Inqvartering och öfriga egendomen ålagda afgifter samt Bondeståndet upplåtit den exclusiva besittningsrätten af Bergsmanshemmanⁿ etc.

afgifna utlåtande ansåg dessa äldre författningar genom den sista hafva blifvit upphäfna. Äfven Commerce-Collegium påstod, att meningen med Adelns förbehåll icke var inskränkt inom den trånga gräns, som Borgerskapets 50 äldste förmenat; ty rättigheten till borgerliga näringars idkande efter genomgången läro- och tjenstetid eller aflagda prof hade aldrig varit någon viss klass af medborgare, med andras uteslutande, förbehållen, och hade således ej heller kunnat blifva ett föremål eller villkor för Adeln att äska, för Borgareståndet att medgifva eller för Konungen att fastställa. Collegium ansåg tvertom att igenom 1810 års kungörelse alla dermed icke förenliga äldre författningar borde betraktas såsom fullkomligen upphäfne, hvadan hvar och en numera ägde rätt att utöfva ett yrke utan hinder af skråordningen och föreskrifterna om burskaps vinnande, och om denna tolkning behöfde stärkas af annat än tydliga afsigten med 1810 års Kungörelse, så fann den ett ytterligare stöd af öfverensstämmelsen emellan denna Kungörelse och tydliga meningen af Regeringsformens 60:de §, hvori monopolier förbjudas i allmänhet och äfven uttryckligen för corporationer, under hvilken benämning utan all tvekan skråembeten innefattades³⁾.

Så delade voro meningarne om den verkliga betydelsen af Adelns utaf Borgareståndet medgifna förbehåll. Det är också omöjligt att med säkerhet besvara den omtvistade frågan om man endast fäster sig vid

³⁾ Handlingar rörande en allmännare näringsfrihet, på Kongl. Maj:ts befallning till trycket befordrade. Stockholm 1824 s. 3, 9, 42, 45.

de obestämda uttrycken i sjelfva Kungörelsen och Riksdagsbeslutet, enär fordran att alla klasser måtte få rätt att idka borgerlig näring å ena sidan kan sägas innebära deras omedelbara rätt till näringsdrift utan hinder af burskap och prof, men å andra sidan kan sägas förutsätta dessa villkor, samt enär orden borgerlig tunga så väl kunna tagas i en vidsträcktare som i en inskräntare betydelse och i förra fallet innefatta äfven sådana skyldigheter och besvär, dem endast verkliga borgare kunna vara underkastade, men i senare fallet endast sådana afgifter, som lika väl kunna utgöras af andra än borgare. Det må gerna medgifvas att de nämnda uttrycken mera otvunget kunna förklaras på det för en allmännare näringsfrihet gynsammaste sättet; men som invändningar i alla fall deremot kunna göras, är det rådligast att icke fälla ett bestämdt ömdöme, innan man tagit andra upplysande omständigheter i öfvervägande och framför allt inhämtat lagstiftarens egna motiver, om sådana finnas att tillgå. Man måste betänka att det här var fråga om ömsesidiga eftergifter i ståndsprivilegier, hvilka enligt 114:de § Regeringsformen icke kunna ändras och jemkas utan samtliga riksståndens öfverenskommelse och Konungens bifall. Borgareståndet hade således en ovillkorlig rätt att sjelft bestämma huru långt det ville gå i eftergift af sina privilegier, och Adelsns ifrågavarande förbehåll kan omöjligent tydas vidsträcktare eller annorlunda än Borgareståndet vid tillfället medgifvit. Men det ofvanförda svar, hvilket Borgareståndet d. 18 October 1809 afgaf på Adelsns förbehåll, är ingalunda så tvetydigt som sjelfva förbehållet. I det förra yttras nemligen, "att

enär Borgareståndets så kallade privilegier icke lägga hinder i vägen för hvilken medborgareklass som helst att idka borgerlig näring emot uppfyllande af dermed förknippade skyldigheter, så finner ståndet icke någon betänklighet att villkoret medgifva". Det är nu ganska lätt att förstå huruvida Borgareståndet här vid uttrycket idka borgerlig näring fästat betydelsen af en ovillkorlig rätt för hvem som helst, äfven icke-borgare, att genast och utan alla förberedelser ingå i näringar, eller om ståndet dermed endast menat att hvem som helst kunde genom att på öfligt sätt vinna burskap förvärfva sig rätt att idka borgerlig näring, allenast man erinrar sig hvad Borgareståndets privilegier, hvilka ståndet just åberopat, härom innehålla. Kongl. Försäkran för rikets Borgerskap den 23 Februari 1789 stadgar i 2 § "att ingen må tillåtas borgerlig handel och rörelse drifva, som derå ej burskap vunnit samt afgifter till kronan och staden derföre betalar, Ridderskapet och Adeln samt Ståndspersoner likväl all tillständig rätt förbehållen." Denna Adelsmän och Ståndspersoner förbehållna rätt innefattar, enligt äldre författningar, att de få idka grosshandel i egenkap af contingent-borgare⁴⁾; men i öfrigt förbjuder 1789 års Försäkran tydligen hvar och en, som icke är borgare, att idka borgerlig rörelse, fastän den lemnar tillfället öppet för alla att genom ansökning om burskap förvärfva sig rätt att idka borgerlig näring. Som nu Borgareståndet förklarade, att ståndets medgifvande i detta fall icke innebar annat än det, hvaremot pri-

⁴⁾ Handels. Ordin. d. 24 Mars 1673. — Ad. Privil. 4723 § 49. — Res. på St. B. d. 7 Juli 1752.

vilegierna ej lade hinder i vägen eller, med andra ord, som öfverensstämd med privilegierna, så måste ståndet med uttrycket idka borgerlig näring hafva menat erhålla rätt att idka en sådan näring medelst uppfyllande af föreskrifna villkor. Ståndets förklaring innefattade således icke frånträdandet af någon gammal eller medgifvandet af någon ny rättighet, och derföre upp-tager K. Kung. af d. 6 April 1810 rätteligen ej heller förklaringen bland Borgerskapets nu gjorda concessio-ner⁵⁾. — Det må med skäl väcka förundran att Commerce-Collegium kunnat i sitt ofvannämnda underdånigå utlåtande af d. 22 Juli 1811 till stöd för sin motsatta åsigt åberopa 60 § R. F., som innehåller förbud emot monopolier; ty detta grundlagsbud kan alls icke tillämpas på denna fråga, emedan det naturligtvis icke har någon retroactiv verkan. Äfven den Norska grund-lagen förbjuder monopolier; men deraf har ingen vågat draga den slutsats, att äfven de äldre skrånå af sjelfva grundlagen blifvit upphäfnå. Regeringsformens 60:de § har likväl sin stora betydelse, emedan den förhindrar nya och framtida inskränkningar i näringsfriheten och visar att denna, enligt grundlagens anda, bör på laglig väg eftersträfvå och införås.

Den som ännu betviflar, att ofvanstående uppfattning af Borgareståndets beslut af d. 18 October 1809 är den rätta, må i sammanhang genomgå det i ståndet samma dag förda protocoll, hvarest förekommer ett på skråväsendets bestånd syftande anförande af Borgmästaren *Ländgren*, uti hvilket ståndet enhälligt

⁵⁾ Jfr. *Bergfalk*, Om Försvarslösa Personers Behandling. Ups. 1833. s. 34.

instämde, äfvensom ståndet på grund deraf förenade sig om att till Adeln aflåta det af oss redan anförda svar, hvilket samme ledamot författat⁶⁾. Flera andra tilldragelser vid 1809 års riksdag bevisa för öfrigt mer än tillräckligt, att det då ingalunda var Borgareståndets afsigt att genom den nämnda så kallade concessionen gifva anledning till en fullkomlig näringsfrihet; ty på Böndernas begäran, att Borgareståndets privilegier ej måtte verka till hinder för landtmannen att få antaga behöfliga handverkare, lemnades det svar, att Borgareståndets privilegier ej kunde hindra landtmannen att antaga "de för dess egna förnödenheter behöfliga handverkare, hvilka i hittills utkomna författningar äro tydligen nämnde", och vid samma riksdag framförde Bor-

⁶⁾ I Borgm. *Landgrens* till grund för ståndets beslut lagda anförande förekommer följande yttrande: "Visserligen kunna Skrärförfattningarne med mycket skäl klandras, ehuru man väl måste medgifva att någon ordning i detta, som andra afseenden, är lika nödig som nyttig; men då handverkarnes i städerna med de dem nu så tryckande *onera* omöjligen skulle kunna äga bestånd om utom stadsportarne handverkare med lika rättigheter som i städerna fritt skulle få nedsätta sig, utan att erlagga de *onera*, de afgifter af flera slag till kronan och stad, som drabba handverkare inom staden; då tusende medborgares störtande i armod och fattigdom således skulle blifva en ofelbar följd om alla skrärförfattningar fullleligen och på en gång upphäfdes; och staten icke är i tillfälle att kunna undvara de inkomster, som nu af handtverkerierna utgå; vågar jag tryggt påstå, att den tidpunkt nu icke är inne, då en sådan total förändring är görlig och nyttig, och i min tanka måste man åt kommande dagar, åt en sällare framtid öfverlemnna hoppet om fullkomlig förändring af dessa stadganden. . . . Och hvad hindrar dem, som anse Borgares rätt att idka handel och handverk för ett privilegium, att låta sina barn och anhörige deri deltaga? På en och hvar beror det ju, att anträda den väg, som leder till vinnande deraf." — Se Borgareståndets Protocoller vid Riksdagen år 1809. III: 414.

gareståndet till och med en underdånig anhållan om befallning till Commerce-Collegium att noggrant efterlefvä Kongl. Försäkran af den 23 Februari 1789, till förekommande deraf att burskap ej måtte beviljas flera än näringsutvägarne tillåto ⁷⁾. — Alla omständigheter utvisa således tydligt, att de äldre författningarna om burskap å borgerliga näringar fortfarande borde, oaktadt 1840 års K. Kungörelse, lända till allmän efterrättelse. Det skulle eljest hafva varit den besynnerligaste åtgärd något lands lagstiftning vidtagit till näringsfrihetens införande, om nämnda K. Kungörelse, som egentligen endast går ut på att förklara alla medborgare berättigade att förvärfva fast egendom af hvad natur som helst och som ”i kraft deraf” innehåller åtskilliga emellan stånden öfverenskomna concessioner och villkor till bestämmande af de olika jordnatureernas och fastigheternas framtida beskattning, finge anses genom ett af de i förbigående uppräknade villkoren hafva upphäft de äldre författningarna rörande förädlingsnäringen och handeln utan att några nya ordningsstadgar sattes i stället. Hade en sådan åsigt förmått göra sig allmänt gällande i lagskipningen, så skulle i Sverige samma oreda hafva inträdt, som i Frankrike och till en del äfven i Preussen förorsakade så många enskilda förluster och lidanden till dess den nya näringsfriheten, hvars införande i dessa länder åtminstone med tillräcklig bestämdhet förkunnades, återigen hann ordnas på ett för de följande generationerna välgörande sätt. Den förhastade åtgärden hade dessutom i Sverige varit så mycket mera förfelad

⁷⁾ Riksdagstidningar år 1809 s. 494, 248. — Handlingar rörande näringsfrihet s. 140.

som just den viktigaste frågan i afseende på näringsfriheten, nemligen landsbygdens förhållande till städerna, lemnades helt och hållet i sitt gamla skick, och det är märkligt att ingen af de myndigheter, som afgåfvot mot hvarandra stridande utlåtanden om rätta förståndet af 1810 års K. Kungörelse, fästade den ringaste uppmärksamhet vid denna hufvudfråga. Det hela utgör äfven i det hänseendet ett för vår ständsrepresentation föga hedrande motstycke till förhandlingarna i samma ämne vid 1749 års riksdag, endast med den skillnad att stånden då så till vida gingo mera öppet till väga, att skräväsendets upphörande å ena sidan lika uttryckligen fordrades som det å andra sidan bestriddes. Nu deremot gjorde det första ståndet för åtagandet af inqvarteringsskyldigheten i förtäckta ord ett förbehåll, hvars vikt och betydelse, så vida näringsfriheten derunder skulle förstås, enligt det tredje ståndets åsigt ingalunda kunde stå i något rimligt förhållande till Adelns obetydliga uppoffring. Hade Adeln uttryckligen förbehållit sig införandet af en allmän näringsfrihet, så hade Borgerskapet säkerligen icke underlåtit att afslå en sådan fordran på ett vida bestämdare sätt, än det nu ansåg behöfligt. Utgången visade också nu, likasom tillföre och sedermera, att stora samhällsfrågor, hvilka kräfva en öppen strid och förmedling mellan motsatta meningar, icke kunna afgöras med en sådan lättsinnighet, som hoppas vinna allt genom en ögonblicklig öfverraskning.

Vi ha länge uppehållit oss vid denna fråga, emedan den föreställningen ännu är mycket allmän, att näringsfriheten genom K. Kungörelsen af d. 6 April

1810 rättsenligt blifvit i Sverige förkunnad, och att författningens verkställighet sedan blifvit förhindrad af Borgareståndets vid 1812 års riksdag afgifna förklaring öfver den ofvannämnda s. k. concessionen, hvilken förklaring man ansett stå i strid med den verkliga meningen uti ståndets förra medgifvande. Sedan vi nu visat att förhållandet icke är sådant, utan att de äldre författningarna tvertom ännu äro rättsenligt gällande, så vida de icke genom nya påbud efter 1810 blifvit uttryckligen ändrade, borde vi lemna en framställning af den Svenska handverkslagstiftningens närvarande skick; men som vi redan i inledningen samt i det 2:dra och 3:dje Kapitlet anfört många ännu gällande föreskrifter och en fullständig bearbetning af det bestående systemet, hvilket innehåller flera undantag än regler och för öfrigt är så oredigt att det knappast förtjenar detta namn, i detta ögonblick skulle sakna allt interesse emedan en snar reform med säkerhet kan emotses, så inskränka vi oss till en för jemnförelsens skull erforderlig öfversigt af hufvudmomenterna.

Handverksnäringen är enligt regeln bunden vid städer och köpingar; ty på landet få sådana handverk, som i städerna lyda under skrån, icke sjelfständigt idlas af andra än skräddare, skomakare, smeder, murare och glasmästare, hvilka icke numera behöfva Konungens Befallningshafvandes serskildta försvarsbref då de å sockenstämma till socknens gerningsmän blifvit antagna. Skulle ett localt behof nödvändigt fordra sockenhandverkare af andra skrån, skall Landshöfdingen öfverlemna frågan till Konungens serskilda pröfning⁸⁾. Dess-

⁸⁾ Comm. Coll. Kung. d. 14 Dec. 1802 och d. 6 Nov. 1845.

utom är det landtmän tillåtet att såsom binäring idka handaslöjder och att så väl i stad som på land för- yttra egna och grannars mer eller mindre fulländade tillverkningar af hvad slag som helst⁹⁾. Fabriker der- emot, som aldrig varit strängt inskränkta till städerna, kunna numera utan undantag få anläggas på landet af så väl fräse- som ofrälsemän, om Commerce-Collegium dertill gifver sitt tillstånd¹⁰⁾.

För att i Rikets äldre städer blifva antagen till mästare i ett skråhandtverk fordras viss läro- och ge- sälltid samt mästerstycke. Den som inför embetet efter högst 2:ne månaders prøfvotid skall inskrifvas till läro- gosse bör, enligt 1720 års skråordning, vara minst 14 år gammal, och derefter bör han stå i lära högst 5 och minst 3 år innan han erhåller gesällbref. En gesäll står väl under mästarens husbondevälde men han är icke underkastad husaga. Det är icke föreskrifvet att han skall vandra, och arbetstidens längd är enligt skrå- ordningen endast beroende af aftal mellan honom och mästaren, utan att ens någon uppsägningstid är stad- gad. Denna väsentliga brist har blott till en del blif- vit afhjelpat uti Kongl. Förordningen till inskränkande och ordnande af gesällvandringen af den 16 Januari 1844 medelst föreskrifterna, att en gesäll, som under vägen till förpassningsorten finner arbete, må inställa resan så vida han med behörig person ingår ett ordent- ligt contract om minst en månads arbete, samt att en gesäll icke må erhålla vandringspass förr än han arbe-

⁹⁾ Res. på Allm. B. d. 17 Dec. 1734 § 8. — Kongl. Kung. d. 28 Aug. 1834.

¹⁰⁾ Kongl. Instr. för Comm. Coll. d. 23 Apr. 1831. 2: 3.

tat 3 månaders tid å den ort, der pass begäres, så vida arbete funnits att tillgå. Den nyssnämnda för så väl handtverks- som manufacturgesäller gällande Förordningen, hvilken i flera punkter öfverensstämmer med den Franska lagstiftningen i samma ämne, stadgar vidare att de som redan äro antagna eller hädanefter antagas till gesäller skola utom tillfälliga vandringspass erhålla och alltid vara försedda med en gesällbok, som meddelar underrättelse om gesällens yrke, namn, ålder, födelseort och föregående arbetstid. Gesällen är skyldig att till den, hos hvilken han i arbete ingår, aflemna gesällboken, emot qvitto, med rättighet att återfå densamma vid arbetstidens slut. Hvarje slöjdidkare, som använder gesäller, måste vid deras afskedande införa i gesällböckerna huru länge gesällerna hos honom arbetat och huru de uppfört sig under tiden. En fullskrifven gesällbok utbytes emot en ny, i hvilken anmärkes att den utgör fortsättning af en föregående. Då en gesäll för att söka arbete önskar pass till vandring eller resa, hvarunder han numera får begagna gästgifvareskjuts, skall han uppvisa sin gesällbok, som bör intyga gesällens mantalsskrifningsort samt att han har afsked från den mästare, hos hvilken han senast arbetat. Passet utfärdas endast för viss resa, hvarunder gesällen, vid äfventyr att såsom passlös behandlas, hvarken får afvika från den utsatta vägen eller förlänga den i passet bestämda tiden för resan eller genom tiggande besvära allmänheten; i annat fall äger den, som af gesällen finner sig besvärad, anteckna förhållandet å gesällens pass. Efter framkomsten till bestämd ort skall gesällen ofördröjligen uppvisa passet hos behörig polis-

myndighet och gesällboken hos äldermannen eller ordföranden i gesällens yrke.

Då en gesäll söker tillstånd att för egen räkning utöfva det yrke han lärt skall han vid ansökningen föga sin gesällbok. Om han äger god frejd och arbetat utrikes eller inrikes såsom gesäll i 3 år, må Magistraten efter vederbörandes hörande, förelägga honom ett tjenligt mästerstycke, hvilket gesällen ensam skall förfärdiga å en ojäfvig mästares verkstad. Skråordningen fordrar uttryckligen i 6 Art. 4 och 6 §§ att mästerstycke och mästerskap skola föregå beviljandet af burskap; men denna ordning lärer icke allestädes af myndigheterna numera iakttagas, förmodligen emedan Kongl. rescripterna af den 1 Februari 1773 och den 14 December 1802 stadga, att Magistraterna skola i burskaps-resolutionerna utsätta hvad mästerstycke gesällerna hafva att fullgöra. Commerce-Collegium säger sig nemligen hafva en lång erfarenhet deraf, att då Magistraterna afslagit en burskapsansökan och den sökande sedermera genom klagomål hos Commerce-Collegium eller Kongl. Maj:t vunnit bifall å ansökningen, börjas mången gång en ny strid om mästareprovets beskaffenhet, som vandrar genom alla instantierna ¹⁾. Hvarest ett sådant förfarande iakttages tillämpar man felaktigt de gällande författningarna; ty de nämnda Kongl. Rescripterna åsyfta för ingen del att upphäfva den gamla ordningen, enligt hvilken mästerskap skall vinnas före burskap, utan de öfverflytta endast på Magistraterna rättigheten att be-

¹⁾ Commerce-Collegii underdåniga Förslag till förnyad Förordning angående rättighet att åstadkomma slöjde- och handtverksarbeten m. m. Stockholm 1836 s. 37.

stämma burskapssökandes mästerstycken, emedan skrå-
 embetena högeligen missbrukade denna rätt så länge
 de voro i en ostörd utöfning deraf. Mästerstycket bör
 derföre alltid vara behörigen godkändt förr än burskap
 beviljas. Ehuru ett mästerstycke, som blifvit godkändt
 af ett embete äfven borde gälla inför alla andra embe-
 ten af samma skrå, så händer det likväl ofta att ser-
 skilda rättgångar derom föras då sökanden icke aflagt
 profvet i samma stad, der han vill nedsätta sig såsom
 mästare. Ett skråembete, som önskar utestänga nya
 medtäflare, söker nemligen afskräcka en sökande med
 den hotelsen att hans prof skall förkastas; men om
 gesällen blott lofvar att icke i samma stad begagna sig
 af det vunna mästerskapet, så gör embetet vanligen
 ingen svårighet vid att godkänna hans prof om det än
 är aldrig så underhaltigt. Då sökanden sedermera, på
 grund af det förvärfvade mästerskapet, anmäler sig å
 en annan ort till vinnande af burskap och Magistraten
 beviljar honom detta, så börjar dervarande skråembete,
 i brist på andra skäl, en tvist derom att verkliga eller
 förmenta underslef blifvit begångna vid förfärdigandet
 af det längesedan godkända mästerstycket.

En handtverksmästare får icke utöfva sin näring
 innan han tillika vunnit burskap²⁾, för hvilket, utom
 de ofvannämnda villkoren, fordras, att han skall vara
 en till myndiga år kommen Svensk eller Norsk med-
 borgare, att han skall ställa borgen för 6 års utskylder
 till staden och fullgöra sin beväringsskyldighet om han
 än dessförinnan vunnit burskap, det han ej heller får

²⁾ HB. 4 Kap. 2 §. K. Försäkran d. 23 Febr. 1789 § 2.

samtidigt innehafva i tvenne städer. Burskapsansökningen beviljas eller afslås af Magistraten sedan blott embetet och borgerskapets äldste deröfver blifvit hörda; ty stadgandet i 3 Kap. 4 § HB. att stadens Borgerskap skall höras tillämpas väl allmänt på detta sätt³⁾. Kongl. Försäkran af d. 23 Februari 1789 bjuder väl ännu, att om flera handverkare anmäla sig till vinnande af burskap än som skäligen i afseende på ortens belägenhet, folkmängd, näringsutvägar och kringliggande landsort kunna förmodas finna sin bergning, så skall behörigt och skäligt afseende göras på embetets, stadens äldstes och Magistratens intygande derom; men detta stadgande borde numera icke af myndigheterna kunna åberopas såsom ett giltigt skäl för afslag å handverkares burskapsansökningar, emedan städernas handverkare sedan dess erhållit rätt att i hvad stad som helst, äfven utom marknader och ur öppna bodar, föryttra sina tillverkningar i parti och minut⁴⁾. Städernas handverkare, som dertill af ålder äga att arbeta för landsbygden, äro således icke längre inskränkta till näringsutvägarna å den ort, der de vunnit burskap; hela riket äfvensom Norge⁵⁾ står dem tvertom öppet såsom afsättningsort och flera af deras tillverkningar kunna till och med exporteras till andra länder. Vid sådant förhållande är det omöjligt att fastställa ett bestämdt förhållande mellan producenternas och konsumenternas antal å en viss ort, om icke för några strängt

³⁾ HB. 3 Kap. 4—3 §§. — K. Br. d. 31 Maj 1826. — K. Kung. d. 27 Oct. 1842 § 40 och Comm. Collegii Circul. d. 23 Aug. 1843.

⁴⁾ Kongl. Kung. d. 28 Aug. 1834, jfrd med K. Br. d. 15 Juli 1803.

⁵⁾ Kongl. Förordningen d. 24 Maj 1825. Art. 4 § 49.

locala yrken. Emellertid utgör 1789 års Försäkran ännu så till vida ett hinder för en friare täflan, som skrånarna deraf taga sig anledning att i det längsta uppehålla de burskapssökande medelst protester och besvär; men som nämnde stadgande enligt ordalydelsen icke gäller om manufacturister, så kan den som hindras ifrån att blifva skråmästare numera i de flesta fall öfvervinna skråtvånget genom att söka manufacturfrihet.

Hall-Ordningen af år 1770 föreskrifver väl i hufvudsaklig öfverensstämmelse med 1720 års skråordning, att manufacturister skola utstå läro- och gesäll-år samt efter ådagalagd skicklighet vinna mästerskap och burskap innan dem kan tillåtas att sjelfständigt utöfva sin slöjd; men dessa villkor gälla hvarken för fabrikanter eller för sådana manufacturister, som af Commerce-Collegium erhålla tillstånd att åstadkomma andra eller fullkomligare handtverksarbeten, än de som vanligen förfärdigas af skråmästare. Äfven de sistnämnda manufacturisterna böra visserligen styrka sin skicklighet; men som det icke är föreskrifvet på hvad sätt detta skall ske, så beror det af den myndighet hvilken utfärdar tillståndsresolutionerna, att i hvarje fall efter godtfinnande pröfva deras insigter⁶⁾. I afseende på omfånget af de privilegierade manufacturisternas arbetsfrihet hafva så obestämda och allmänna föreskrifter, utan tvifvel med afsigt, sedermera blifvit gifna, att tvister derom icke lätteligen kunna uppstå eller åtminstone icke med hopp om framgång af skråmästarne inledas, enär manufacturisterna äga en oinskränkt rätt att utöfva alla till

- 6) Comm. Collegii Kung. d. 6 Nov. 1824.

det i tillståndsresolutionen nämnda yrket hörande tillverkningar af hvad beskaffenhet de vara må ⁷⁾. Således kunna, då utöfningen af flera olika handtverk fordras till åstadkommande af en fullfärdig produkt, t. ex. af vagnar, manufacturister få tillstånd att idka dem alla eller att förädla olika slags råämnen och använda hvarjehanda arbetare. — Utan något serskildt tillstånd få dessutom vissa manufacturer, såsom finare jern- stål- och metallförädlingar, utöfvas i vissa städer och orter, som hafva vattenfall och tillgång på erforderliga materialier, allenast idkaren anmäler sin afsigt hos Magistraten och företer behörigt bevis om god frejd, skicklighet och erfarenhet ⁸⁾. Såsom bekant är fordras ej heller, enligt Tryckfrihetsförordningen, något tillstånd, utan endast en skriftlig anmälan för inrättande af ett nytt eller öfvertagande af ett förut anlagdt boktryckeri. Flera andra till förädlingsnäringen hörande handteringar, hvilka hvarken pläga hänföras till handtverk eller manufacturer, kunna efter anmälan få idkas äfvensom burskap derå kan vinnas utan hinder af skråtvång och således utan läroår, tjenstetid och mästerprof ⁹⁾. Äfven de handtverk, som lyda under skrå, få enligt flera Kongliga resolutioner undantagsvis idkas af andra än borgare, t. ex. af vaktmästare, soldater och kronoarbetareskarlar, utan att de dock äga begagna sig af gesällers biträde. Dessutom äga numera så väl frälse som ofrälse husbönder rätt att för eget behof använda sina tjenare till alla-

⁷⁾ Comm. Collegii Kung. d. 22 Jan. 1828.

⁸⁾ Comm. Coll. Kung. d. 26 Nov. 1766.

⁹⁾ K. Br. d. 27 Aug. 1799. K. Kung. d. 19 Aug. 1804 § 3. — Comm. Coll. Kung. d. 4 Sept. 1828.

handa handtverks-arbeten. Qvinnor, som lärt ett handtverk, få också utöfva det enligt skråordningen antingen under en mästars försvar eller i egenskap af contingentborgare med Magistratens tillstånd, — ett stadgande, som afser andra än mästare-enkor.

Näringsfrihetens grundsatser hafva till en början redan blifvit tillämpade uti flera nyare städer och köpingar, antingen de senare äro af stad beroende eller icke. Så t. ex. är ej mindre i staden Östersund och i den af stad oberoende köpingen Arvika än i den af Calmar (hvad rättigheten att idka handel beträffar) beroende köpingen Döderhultsvik hvarje välfredad person, som uppnått 24 års ålder, ej står under förmyndare, samt kan skrifva och räkna, berättigad att utöfva handtverk och andra förädlingsnäringar äfven om han ej genomgått läro- och gesälltid samt aflagt mästerprof. Den, som söker tillstånd att blifva byggmästare, murmästare eller kakelugnsmakare, eller att inrätta färgerier, kemiska blekerier och sådana fabriker, der tillverkningarna, i händelse af oriktig behandling, kunna vara eldfarliga eller medföra våda för helsa och lif, bör likväl styrka att han äger erforderlig skicklighet. I Östersund kan en sökande äfven före 24 års ålder komma i utöfning af handtverk och slöjder om han nöjaktigt ådagalägger sin insigt i yrket. Ansökningar om rättighet att idka handtverk pröfvas och afgöras af Konungens Befallningshafvande, sedan stadens eller köpingens municipal-styrelse blifvit hörd. Innan idkaren börjar drifva yrket skall han aflägga tro-, huldhets- och borgareed samt ställa godkänd borgen för sex års utskylder till staden eller köpingen. För antagande af lärlingar och

gesäller samt deras förhållande till husbönderna äfvensom för afläggandet af mästerprof, om någon så åstundar, gälla samma föreskrifter, som för rikets städer i allmänhet ¹⁰⁾.

Redan af denna korta öfversigt torde man kunna finna att näringsfriheten länge och småningom blifvit i Sverige förberedd, hvilket förfarande ingalunda förtjenar allt det tadel, som ej mindre af skråtvångets än af näringsfrihetens försvarare, till följe af deras skiljaktiga åsichter och önsknningar, deremot blifvit rigtadt. Ty en plötslig öfvergång från ett näringsssystem till ett motsatt bör med ett billigt afseende på många enskilda näringsidkares välfärd alltid undvikas, då icke utomordentliga förhållanden och det högre afseendet på allmänt väl göra den nära oundviklig. Emellertid har vår näringslagstiftning, just till följe af den långsamma öfvergång hon ansett sig böra föredraga, omsider mer än de flesta andra länders kommit att bestå af så olikartade elementer, att äfven skråväsendets ifrigaste anhängare måste erkänna det hon för närvarande kräfver en fullständig omarbetning till undanrödjande af det vacklande och osäkra tillstånd, som nödvändigt alstras deraf att samma eller likartade yrken än äro underkastade ett tryckande skråtvång, än ett godtyckligt concessions-system och än en verklig näringsfrihet. Om reformens nödvändighet är man således ense, men om sättet för dess tillvägbringande äro meningarna ännu

¹⁰⁾ Kongl. Reglementet för Östersunds stad d. 4 Dec. 1838, för köpingen Döderhultsvik d. 31 Juli 1843 och för Arvika köping den 29 Aug. 1843.

delade, ehuru de skiljda åsigterna under de fortsatta öfverläggningarna i frågan alltmera närmat sig hvarandra.

Vi hafva sett att 1809 års försök till näringsfrihetens införande var alltför öfverlagdt för att då kunna lyckas; men för framtiden var det så till vida af stor vigt att den en gång väckta frågan icke kunde afstanna, och följderna deraf hafva äfven visat sig både i Regeringens åtgärder och i förhandlingarna på de följande riksdagarna intill den sist förflutna. De anfall, som blifvit rigtade emot skråväsendet, förmådde sjelfva Borgareståndet att vid 1812 års Riksdag anhålla det Konungen måtte låta öfverse, jemka och förändra de gällande näringsförfattningarna, hvarvid ståndet till och med anmärkte, att en viss lärotid i ett yrke hädanefter icke lämpligen kunde föreskrifvas. Den förklaring, Borgareståndet vid samma tillfälle afgaf öfver rätta meningen af ståndets s. k. concession vid 1809 års Riksdag, kan, såsom sedermera tillkommen, icke inverka på bedömandet af denna tvistefråga, så vida förklaringen skulle befinnas stå i strid med den åsigt, ståndet år 1809 bevisligen hyllat. I sjelfva verket har också Borgareståndet medelst denna förklaring till en del råkat i motsägelse med sig sjelft, ehuru icke på det sätt som man vanligen föreställer sig. 1812 års Borgarestånd kunde nemligen icke frigöra sig från den origtiga föreställningen att en eftergift verkligen blifvit gjord i ståndets privilegier, eller också tvekade ståndet, i fall det genomskådade förhållandet, att nu i strid med den rådande opinionen öppet framställa den nakna verkligheten. Men för att åtminstone göra den förmenta concessionen så oskadlig som möjligt, sökte ståndet genom

en konstlad förklaring reda sig ur den förlägenhet, som måste blifva en följd af den falska förutsättningen. "För att äga sin sanna egenskap", säger nemligen 1812 års förklaring, "skulle denna concession innefatta en eftergift uti ståndets privilegier. En sådan eftergift skedde ock, då alla medborgare-classer förklarades berättigade att idka borgerlig näring emot åtagande af borgerlig tunga, hvilken rättighet i sin förut större inskränkning åtminstone tillhörde sjelfva Borgareståndet." Det torde knappast behöfva anmärkas, att om än andra stånd till följe af gammal häfd och sedvana dittills merändels afhållit sig ifrån att på vanligt sätt bereda sig inträde i borgerliga näringar, så vore det dock en uppenbar förtydning af de före år 1809 utfärdade näringsförfattningarna och ståndsprivilegierna att påstå, det de lagt hinder i vägen för någon medborgareklass att t. ex. efter genomgången läro- och tjenstetid ingå i borgareståndet, — och derföre är förklaringen visserligen derutinnan riktig, att hon likaså litet som den s. k. concessionen innehåller något verkligt medgifvande. Bättre hade det dock varit att utan omsvep erkänna detta förhållande, än att på detta sätt gifva med den ena och återtaga med den andra handen. Förklaringen innehåller vidare att "skråordningen och de utfärdade handelsreglementen röra näringarne, icke personerne, och äro icke gifne såsom något privilegium för ståndet, utan till rättelse för alla, som uti handel och näringar ingå. De äro reglementariska stadganden hvilka det beror af Kongl. Maj:ts ensam att förändra eller upphäfva, och Borgareståndet kunde naturligtvis icke gifva ifrån sig större

rättigheter än det sjelf ägde." I denna del är förklaringen fullkomligt grundad, och vi förstå icke med hvad skäl näringsfrihetens försvarare stundom tadlat Borgareståndet för det ståndet helt enkelt förklarat sig instämma uti den för Sverige ingalunda nya grundsatsen att dylika näringsreglementen, så vidt de ligga utom allmänna lagens och ståndsprivilegiernas föreskrifter angående näringarna, böra hänföras till den af Konungen ensamt beroende administrativa lagstiftningen eller till "rikets allmänna hushållning"; ty utan att nu ingå i frågan om gränsbestämningen mellan den s. k. allmänna och den s. k. ekonomiska lagstiftningen, anmärka vi blott, att om man ville hänföra näringslagstiftningen till privat-rätten, som har att skydda den enskildes rättigheter i förhållande till andra enskilda, och icke till den administrativa rätten, som skall bevaka det helas intresse, för hvilket det enskildta ofta måste uppoffras, så skulle man sjelf beröfva sig det förnämsta stödet för yrkandet på näringsfrihet och gifva skråväsendets försvarare de bästa vapnen i händerna. Så väl Konungen som Ständerna hafva också längesedan förklarat att näringsfrågan är ensamt beroende af Konungens beslut, hvadan all tvist derom i praktiskt hänseende är öfverflödig.

Då embetsverkens utlåtanden och öfriga handlingar rörande rätta förståndet af Kongl. Kungörelsen d. 6 April 1840 i Statsrådet föredrogos, förordnade Konungen d. 30 Sept. 1842 en serskild Committé, som skulle granska de gällande näringsförfattningarna och föreslå nya, efter tidernas förändrade skick lämpade, stadganden. Utan att afvakta slutet på Committéens

arbete föreslog Adeln vid 1815 års Riksdag att Stånden gemensamt skulle hos Konungen anhålla om införandet af en allmän näringsfrihet; men som endast Bondeståndet häruti instämde, så öfverlemnade Adeln och Bönderna frågan till Konungen såsom dessa båda stånds enskildta besvär. Under loppet af 1823 års Riksdag tillkännagaf Konungen för Ständerna, att ehuru frågan om näringsfriheten vore af ekonomisk beskaffenhet och följaktligen beroende endast af Konungens pröfning, så ville dock Konungen derom icke besluta utan i samråd med Ständerna, till hvilkas pröfning de förslag till nya näringsreglementen, hvilka den tillförordnade Committéen år 1818 afgifvit, nu öfverlemnades. Sedan trenne stånd hunnit förena sig om åtskilliga jemkningar och förändringar ingåfvo Ständerna till Konungen under samma Riksdag förslag till en handelsordning, en förordning om handtverkerier och en författning om gerningsmäns antagande på landet. Den gällande lagstiftningen om fabriker och manufacturer, hvilken svårigen kan afsöndras från handtverkslagstiftningen, lemnades härvid så utan allt afseende, att Ständernas förslag till en ny handtverksförordning icke kan anses för annat än en omarbetning af 1720 års skrårordning. I stället för de gamla skråembetena föreslår Ständerna inrättandet i alla städer af handtverksassocieringar, bestående af 9 bland olika klasser valda handtverkare, hvilka böra yttra sig om de burskapssökandes skicklighet och befordra näringarnas förkofran. Hvarje välfredad person, som i något handtverk kan ådagalägga sin insigt, på hvad sätt som helst förvärfvad, är berättigad att blifva gesäll vid 18 års ålder. I saknad af serskildt contract

skola gesäller stå under tjenstehjons-stadgan med den skillnad att de få städslas på halft år och att uppsägningstiden bestämmes till 2:ne månader. För vinnande af mästerskap fordras god frejd, nöjaktigt prof på färdighet i handtverket och förmågan att skriva och räkna. En gesäll med dessa egenskaper må blifva mästare vid 21 års ålder, om han förut arbetat 3 år å verkstad, men i annat fall icke förr än vid 24 års ålder. Äfven de, som icke varit gesäller, kunna efter aflagdt mästerprof få öppna egen verkstad då de fyllt 24 år. Den som förlorat sitt burskap är likväl berättigad att med egna händer idka handtverket. Till åstadkommande af sådana arbeten, hvilka, för att blifva fullfärdiga, fordra andra handverkarens handläggning, må en mästare antaga gesäller af olika yrken. De handverk, som fordra vidsträckt utrymme, beqväm tillgång på vatten, ved och dylika förnödenheter, få drifvas på landet, med villkor att idkaren på vanligt sätt förvärfvar mästerskap och burskap i närmaste stad samt uppfyller de med burskap förenade förbindelser utan undantag, hvarvid han likväl, emot erläggande af en utaf borgerskapet bestämd contingent-afgift till stadens kassa, kan vinna befrielse från de personliga skyldigheterna. Enkor och ogifta qvinnor, som blifvit myndiga förklarade och uppnått 30 år, få under vissa inskränkningar utöfva ett handverk efter aflagdt prof. Inhemska handverksarbeten äro i tillverkarens och köpmannens hand lofliga handelsvaror, och det kan icke förvägras en handverkare att i annan stad eller ort, än der han är bosatt, utföra sådana arbeten, som måste förfärdigas på stället. Burskapsägande handverkare skola skyddas emot

allt obehörigt intrång; så väl de, som icke äga rätt till handtverksdrift, som de hvilka öfverskrida sin rätt i detta fall, skola för intrång i borgerlig näring straffas med böter och varans förlust, hvarförutan fiscaler och kronobetjente äga göra beslag å deras tillverkningar. Besvär öfver handtverks-societetens beslut anföras hos Magistrat och vidare hos Konungens Befallningshafvande och Kongl. Maj:t. Förslaget utesluter således Commerce-Collegium från all befattning med dylika mål, förmodligen emedan detta Collegium visat sig vara alltför liberalt vid deras afgörande. — Ständernas förslag medgifver väl flera icke burskapsägande gerningsmäns antagande på landet än de i 1802 års Förordning särskildt uppräknade; men dessa gerningsmän få icke arbeta utom sitt district och icke heller betjena sig af handtverksgesäller och lärlingar.

Ehuru detta förslag visst icke kan sägas hylla näringsfrihetens grundsatser utan snarare vittnar om ett tillbakaskridande, enär det dels icke gör afseende på den redan bestående manufactur-friheten, dels bibehåller skråtvånget under ett förändradt namn och dels gör all handtverksdrift, med undantag af gerningsmännens, strängt beroende af burskap i stad, så innefattade det dock, i Borgareståndets tanka, alltför djerfva omskaffningsplaner för att af detta stånd kunna antagas. Borgareståndet underkastade derföre Ständernas förslag vid samma Riksdag en särskild granskning och öfverlemnade anmärkningarna till Konungen, med anhållan att Konungen i Ständernas förslag måtte urskilja och förkasta hvarje stadgande, som gjorde ingrepp i Borger-skapets privilegier. Så beskaffade stadganden kunna

dock omöjlig i förslaget upptäckas, oaktadt Borgareståndet, till följe af en oriktig tolkning af privilegierna, anförde många exempel derpå. År 1829 afgaf Borgareståndet ett serskildt underdånigt förslag till Förordning om handtverkerier, hvilket icke blott förordar upphäfvandet af åtskilliga dittills i en friare syftning utfärdade näringsförfattningar, utan äfven i flera fall innehåller ett större tvång än 1720 års skråordning, hvilken annars tjenat till mönster. Ståndet ville framför allt bibehålla de gamla skrån, med förkastande af handtverks-societeter, och ansåg att gesäller icke borde få vinna mästerskap förr än de uppnått 25 års ålder. Den, som vunnit burskap, skulle ovillkorligen vara förpligtad att drifva sitt handtverk inom stadens område under deltagande i alla penningeutskylder och personliga besvär. Ut i ståndets förslag till Förordning om gerningsmän omnämnas inga andra handtverkare än de 5 i 1802 års Förordning tillåtna, så vida icke Ståndet äfven räknat trädgårdsmästare bland de skråhandtverkare, som enligt reglen böra bo i städer, och dessa gerningsmän få icke ens i handtverket betjena sig af antagna tjenstehjon. För öfrigt förtjenar det anmärkas, att det sistnämnda förslaget ur 1802 års Förordning helt och hållet uteslutit stadgandet om Konungens rätt att äfven tillåta andra handtverkare arbeta på landet och att det ej heller innehåller någon föreskrift om besvärshänvisning.

Regeringen uppskjöt emellertid frågans afgörande och Ständerna anhöllo derföre vid 1835 års Riksdag ånyo, att deras år 1823 ingifna förslag måtte, efter föregången pröfning, före följande Riksdag utfärdas så-

som allmän lag; men äfven nu inlade Borgareståndet sin protest deremot och anhöll att Konungen i stället måtte gifva företrädet åt detta stånds enskildta förslag. Omedelbart derefter befalle Konungen Commerce-Collegium att, efter pröfning af de förändringar och jemkningar som senare tidens erfarenhet och ombyttta förhållanden kunde påkalla i Ständernas förslag, afgifva underdåniga förslag till förnyade näringsförfattningar så tidigt, att Konungen före slutet af år 1835 måtte kunna derom besluta. Commerce-Collegium anmälte att arbetet inom denna korta tid icke kunde medhinnas, men i början af följande året inlemnade det sitt förslag, hvilket derutinnan äger ett stort företräde framför Ständernas, att det innehåller en gemensam lagstiftning för både fabriker, manufacturer och handverk, med hänsigt äfven till sådana förädlingsyrken, som ej pläga hänföras till någon af dessa näringsgrenar, och att det således, om grundsatserna gillades, skulle kunna träda i stället för den stora massan af nu gällande författningar rörande förädlingsnäringen.

Enligt Collegii förslag få landtmän såsom binäring fritt idka husslöjder äfven till afsalu, men serskildt tillstånd erfordras deremot om någon, i saknad af annat näringsfång, vill å landet försörja sig medelst handarbeten med egna händer. Fabriker och manufacturer få drivas på landet; men handverks-verkstäder få icke derstädes inrättas af andra än gerningsmän. I stad deremot få alla förädlingsyrken drivas, efter erhållet tillstånd af Magistrat eller Commerce-Collegium, med villkor att idkaren innehar burskap, hvilket likväl icke kan åläggas den, som endast vill försörja sig med egna

händer. Tillståndsresolutionerna kunna lyda på olika slags tillverkningar af vissa eller af flera olika råämnen. Hvarje välfrejdad mansperson, som äger råda öfver sig sjelf samt kan skrifva och räkna, är berättigad att i stad idka slöjder; men om den sökande ej fyllt 24 år är han derjemte skyldig styrka sin skicklighet i yrkets utöfning, hvilken skyldighet äfven fortfar för dem, som uppnått nämnde ålder, då fråga är om sådana yrken, hvilka kunna medföra fara för lif, helsa eller eld. Manspersoner af tjenande klassen och gesäller, som äga helsa och krafter att arbeta hos andra, kunna ej erhålla tillstånd att sätta sig för sig sjelfva för att nära sig med egna händer. Välfrejdade qvinnor, som fyllt 25 år och blifvit myndiga förklarade, få icke blott anlägga fabriker, utan äfven inrätta verkstäder då de styrka sin skicklighet i handverket samt kunna skrifva och räkna. För öfrigt få qvinnor i allmänhet vid 25 eller 30 års ålder försörja sig med egna händer eller med biträde af andra qvinnor genom flera slags mindre tillverkningar. — Arbetare och gesäller böra icke antagas om de sakna behörigt afskedsbetyg, som utvisar deras arbetstid, skicklighet och uppförande. Mellan dem och husbonden bör skriftligt contract upprättas på högst 3 år och minst 3 månader; i annat fall tjenar tjenstehjonsstadgan till efterrättelse. Äfven med en lärings målsman bör skriftligt contract uppgöras om lärotiden och öfriga villkor. Arbetare, hvilka inhemtat den känedom, som af gesäll eller mästare vanligen erfordras, äro berättigade att af Magistraten undfå gesäll- eller mästare-bref. Det förra får dock icke meddelas innan arbetaren styrkt sin skicklighet genom betyg af en sak-

kunnig och trovärdig person, och för att erhålla mästerbref bör arbetaren förete prof på något af honom förfärdigadt arbete, hvilket, enligt 2:ne i yrket kunniga personers omdöme; bevisar att han kan arbeta för egen räkning. — På landet få, utan Konungens serskilda pröfning, såsom gerningsmän för en eller flera socknar antagas handtverkare af 15 olika yrken; men dessa personer äga icke föryttra sina tillverkningar i städerna eller å marknader. — Besvär öfver Magistraternas beslut i hithörande frågor skola anföras hos Commerce-Collegium och vidare hos Kongl. Maj:t. Slutligen föreslås att idkare af samma handtering må äga rätt att sammanträda till öfverläggningar om gemensamma intressen och att inom sig utse ombud till bevakande deraf. I städerna må äfven gesällherbergen finnas med vederbörande embets-myndighets vetskap. För öfrigt tillkommer det Magistraterna att med uppmärksamhet följa näringarnas utveckling och att hos Commerce-Collegium göra framställning om de åtgärder, som kunna bidra till deras ytterligare förkofran¹⁾.

Detta förslag blef väl icke öfverlemnadt till Ständernas granskning; men vid 1840 års Riksdag väcktes nya motioner om näringsfrihet af åtskilliga ledamöter bland Adeln och Bondeståndet, hvarvid största delen af det sistnämnda ståndet förenade sig om den åsigt, att hvarje Svensk medborgare borde äga rätt att utan några i förväg lagda hinder idka hvarje ärligt näringsfång, utan att dertill behöfva begära tillstånd eller uppvisa mästerbref eller annat betyg öfver läroår och skick-

¹⁾ Se Commerce-Collegii cit. underdåniga Förslag, jemte åtskilliga till ämnet hörande handlingar.

lighet, med villkor att han anmälte sig hos vederbörlig myndighet för att för sin rörelse blifva i laglig ordning beskattad, hvadan all skillnad mellan landtmanna- och stadsmanna-näringar inför lagen borde försvinna ²⁾). Ständerna, som af en lång erfarenhet lärt inse att näringsfrihetsfrågan allraminst kunde på ett tillfredsställande sätt behandlas af en så beskaffad representation, fruktade likväl att ånyo upptaga detta tvisteämne till handläggning i en olikartad syftning, och tre Stånd förenade sig derföre om en underdånig skrifvelse, hvori de bland annat anförde, att under de många år, som förflutit sedan fråga väcktes om näringsfrihetens bestämmande, åtskilliga jemkningar väl blifvit medgifne, men att de egentliga principfrågorna dock ännu icke blifvit löste, utan, i följd af motsatta opinioner, antagit den riktning, att någon sammanjemkning icke kunde tillvägabringas och att således allt debatterande inom de serskilda Riksständerna för ett dylikt ändamål måste blifva onyttigt samt föranleda snarare till ämnets inveckling än utredande. Vid sådant förhållande och då näringsfrihetens tillämpning och reglementerandet derom icke innefattade egenskap af Ståndsprivilegium utan vore, enligt båda Statsmakternas åsigt, af ekonomisk beskaffenhet, ansågo Ständerna enda möjligheten att snart komma till reda i ett tillstånd af oordning och förlägenhet vara, att Konungen måtte begagna sin afgörande rätt och utfärda en Förordning i ämnet. Likväl uttalade Ständerna härvid den åsigt, att en medgifven sjelfförsörjningsfrihet vore för det allmänna välgörande,

²⁾ Bihang till samtliga Riks-Ständens Protocoll vid Riksdagen 1840 och 1844. Åttonde Samlingen. N:o 39.

emedan den möjligen skulle bidra att, åtminstone till någon del, afleda det armod, den sysslolöshet och det sedeförderf, som fortfarande sprider förstöring bland nationens ringare klasser³⁾.

Motiverna i denna skrivelse behagade likväl icke Borgareståndet, som därför afslog densamma och i stället företog sig att ännu en gång behandla frågan såsom Ståndets enskilda besvärsmål. Förslag till nya Förordningar om handtverkerier och om gerningsmän uppsattes af Ståndets enskilda besvärs-utskott och gillades, efter vidlyftiga öfverläggningar, af Ståndet. De friare åsikter, som vid denna Riksdag inom de andra Stånden blifvit uttalade, Commerce-Collegii genom trycket offentliggjorda förslag och de framsteg näringsfriheten redan i verkligheten gjort, förmådde nu Borgareståndet att åtminstone så mycket gifva akt på tidens tecken att det efter nära 20 års förlopp trodde sig utan våda kunna i hufvudsaken gå in på det förslag, som Ständerna år 1823 antagit, hvadan äfven Borgareståndet ansåg att handtverks-societeter borde träda i stället för skråambeten. Borgareståndets förslag afviker väl icke väsentligt från Ständernas så vidt det afhandlar samma ämnen; men det innehåller derjemte åtskilliga ganska märkvärdiga tillägg, hvilka, ehuru de vid första påseendet tyckas hafva tillkommit endast för fullständighetens skull, vittna om Borgareståndets goda vilja att bereda sig en riklig skadeersättning för den skenbara uppoffringen af skråväsendet. Vi hafva redan nämnt att Ständernas förslag var bristfälligt bland annat derutin-

³⁾ *Ibid.* Tionde Samlingen. 4:sta Afdelningen. 4:sta Band. N:o 486

nan att det icke gjorde något afseende på fabriker och manufacturer, — en ofullständighet, som kan förklaras deraf att Ständerna icke sjelfständigt behandlade frågan, utan inskränkte sig till en omarbetning af ett af den tillförordnade Committéen redan år 1816 uppgjort förslag, hvilket således var äldre än 1821 års Kungörelse om en utvidgad manufactur-frihet. Commerce-Collegii förslag omfattar deremot icke blott handverk utan äfven fabriker och manufacturer. Genom bibehållandet af denna tredelning, som visserligen i theoretiskt hänseende kan anses vara föråldrad, har Collegium, med stöd af redan bestående förhållanden, likväl praktiskt bevakat näringsfrihetens interessen, enär det väl icke tillåtit handverkare att nedsätta sig på landet, men deremot fortfarande lemnat en sådan frihet öppen för både fabrikanter och manufacturister utan skyldighet att vinna burskap. Borgareståndet valde, då det skulle afhjelpa ofullständigheten i Ständernas förslag, en annan väg. Det visade nemligen att det i theoretiskt hänseende följt med sin tid genom att utmönstra benämningen manufacturer och endast bibehålla en skillnad mellan fabriker och handverk; men det gjorde i praktiskt hänseende en högst väsendtlig tillämpning af denna regel, i det Ståndet först och främst i sitt förslag införde en § (Art. 4. § 18), uti hvilken icke blott de gamla skråhandtverken utan äfven de i senare tider privilegierade manufacturerna utan åtskillnad hänfördes till handverk och underkastades de för dessa senare föreslagna tvångslagar. Men detta syntes Borgareståndet ändock icke vara tillfyllest för städernas bestånd, utan det satte kronan på verket dels genom att göra

näringsdrift i köpingar allmänt beroende af burskap i stad och dels genom att föreslå en helt och hållet ny lagstiftning för de yrken, som fingo behålla benämningen fabriker, hvilken lagstiftning likväl sades vara "hufvudsakligen" öfverensstämmande med 2 § af K. Försäkran d. 23 Febr. 1789 och 1739 års manufacturprivilegier. "All tillverkning eller förädling af varor", heter det i förslaget, "hvilken ej tillhör bergsbruk eller något af de uti 4 Art. 18 § af förslaget uppräknade handverk, får, såsom borgerlig näring i stad och, i vissa fall, äfven å landet utöfvas af fabriks-idkare. Rättighet att idka fabriksrörelse beviljas hädanefter ensamt af Magistraterna i Städerna. (Så stor var Borgareståndets ovilja mot Commerce-Collegium). Sådan rörelse må ej idkas utan i förening med burskap i den stad, der fabriken är anlagd, eller, då fabrik får å landet anläggas, i den närmast derintill belägna stad. Ifrån åliggandet att innehafva burskap undantages fabrikant, som är af adeligt stånd" ⁴⁾). Det anförda utgör icke det enda exemplet att Borgareståndet, under öfverläggningen om en utvidgad näringsfrihet, sökte införa ett tvång, som aldrig funnits till i vår näringslagstiftning och som väl icke heller hädanefter kommer att i densamma inflyta; men derföre är det också öfverflödigt att längre dröja vid ett förslag, hvars grundsatser omöjligen kunna vinna afseende vid frågans slutliga afgörande. Ty om Ständernas förslag redan år 1823 kunde anses vara reactionärt — hvadan det också var en lycka att det aldrig blef gällande lag — hvilken benäm-

⁴⁾ Protocoll, hållna hos Borgareståndet vid Riksdagen 1840. Femte Bandet, s. 209—340.

ning bör väl då gifvas åt Borgare-ståndets förslag af år 1840? Det bevisar emellertid, likasom så många andra tilldragelser, huru ett Riksstånd, i egenskap af Svenska folkets representanter, ännu i våra dagar kan anse det vara förenligt med sin pligt att bevaka medborgarnes allmänna interessen, då ståndsfördomarne anse dessa vara oförenliga med ensidigt tolkade privilegier och missförstådda enskilda fördelar.

SJETTE KAPITLET.

Om näringsfrihetens grundsatser och deras tillämpning i Sverige.

HITINTILLS hafva vi förnämligast egnat vår uppmärksamhet åt Sveriges och andra länders positiva näringslagstiftning i dess forna och närvarande skick, emedan det ur jämförelsen framgående factum, att näringsfriheten med oemotståndlig makt utbredd och utbreder sig i Europas mest civiliserade stater, säkerligen inverkar mera på öfvertygelsen än ett upprepande af de theoretiska grunder, som å ena sidan pläga anföras till näringsfrihetens och å den andra till skråväsendets försvar. Huru länge har man icke yrkat, att näringsfrihet är människans naturliga rättighet? *Adam Smith* skref redan år 1776 "att den förmögenhet, som hvarje människa besitter i sitt eget arbete, är den heligaste och äfven den ursprungliga grunden till all annan förmögenhet. Den fattiges arf ligger i hans egna händers styrka och skicklighet, och att hindra honom använda denna förmåga på hvad sätt han sjelf finner lämpligt, då han derigenom icke förorättar andra, är en uppenbar kränkning af hans heligaste rättighet och ett obehörigt in-

grepp i både arbetarens rättmätiga frihet och i deras, som kunna vilja använda honom." Likväl torde dylika allmänna grundsatser allraminst hafva inverkat på lagstiftningens åtgärder, emedan man icke försummat att deremot invända, det skråväsendet endast skenbart inskränker den naturliga arbetsfriheten, enär det icke hindrar någon att följa sin kallelse, allenast han uppfyller lagens fordringar, som äro lika för alla, innan han börjar utöfva ett yrke. Om också denna invändning ingalunda vederlägger påståendet, att den enskilde icke bör vara förbunden att underkasta sig andra villkor för utöfningen af en naturlig rätt, än de som äro nödvändiga för allmänt väl, så återkommer man dock alltid till den frågan, som endast erfarenheten med säkerhet kan besvara, om det gamla näringstvänet på ett välgörande eller menligt sätt inverkar på samhällslifvet och industrien.

Då vi endast hafva för afsigt att granska de mest väsendtliga bland de mångfaldiga förhållanden, som för ett fullständigt besvarande af denna fråga kunna tagas i betraktande, så tveka vi icke att i främsta rummet nämna förhållandet emellan stad och land; ty frågan huruvida de så kallade borgerliga näringarna uteslutande skola tillhöra städerna står vida högre än frågan om skråväsendets bestånd. — I det föregående hafva vi visat, att den värnlösa näringsfliten under medeltidens fejder sökte skydd bakom städernas murar och att dess idkare först ingingo sammansvärjningar och förbund för att försvara lif och egendom emot roflystna feodalherrar och sedan utvidgade dessa förbund till befrämjande af gemensamma näringsintressen ända derhän, att de

äfvén afsöndrade sig ifrån och på visst sätt samman-
svuro sig emot den fredliga landtmannabefolkningen, som
skulle utestängas från all delaktighet i förädlingsnärin-
gens vinst. Det bistånd städerna lemnade Furstarne
då dessa sökte trygga sitt välde, vedergäldes dem
oftast genom uteslutande privilegier på de yrken, som
nu företrädesvis började kallas stadsmannanäringar. Här-
till kommo finansiella beräkningar, som förmådde Re-
genterna att på allt sätt gynna städerna såsom de enda
orter, der penningar kunde erhållas, under det lands-
bygden endast kunde gå dem tillhanda med tjenste-
besvär och naturalprestationer. Uppbördén af de tull-
och accisafgifter, som lades på den inre consumptionen,
måste nemligen verkställas i städerna, så vida ej un-
derslevet skulle blifva alltför stort. Likasom denna om-
ständighet föranledde Regenterna att förse många orter
med stadsprivilegier, så var förbudet att idka handt-
verk på landsbygden ett skäl för dervarande byar och
köpingar att genom stadsprivilegier söka befrielse från
detta tryckande tvång. Så tillskapades många små och
obetydliga städer, som saknade alla medel till fram-
kallande af ett verkligt stadslif, oaktadt industrien icke
längre behöfde ett sådant skydd. Därföre äga också
de i flera länder försporda klagomålen öfver de mindre
städers tilltagande vanmakt och förfall en mera sken-
bar än verklig grund; ty dessa städer hafva i allmän-
het aldrig varit ansevärdare än de för närvarande äro.
Förgäfvés söker man genom privilegier framkalla blom-
strände städer, så länge deras tillväxt icke betryggas
af ett gynnande läge och af den kringliggande lands-
ortens folkrikhet och välstånd. Det medgifves visserli-

gen, att om röselen får återtaga sin naturliga gång och näringsfriheten utsträcker till landsbygden, så skola några af de obetydligaste städerna, som nu ligga på ett ringa afstånd från hvarandra, blifva fullkomligt öfverflödiga; men de kunna i alla fall icke i längden äga bestånd, emedan behovet af talrika städer aftager i samma mån som communications-anstalterna tilltaga i godhet och fullkomlighet. Tillvaron af flera städer, än det naturliga behovet verkliga kräver, kan också ingalunda förhöja, men väl förminska det allmänna välståndet. Om lagstiftningen, sedan de förhållanden, som fordom tvingade de borgerliga näringarna att draga sig till städerna, helt och hållet upphört, fortfarande söker rikta städerna på landets bekostnad, så skadar hon lika mycket de förra som det senare.

Ingenstädes har lagstiftningen genom strängare åtgärder sökt upphjelpa städerna på landsbygdens bekostnad, än i Sverige; men också hafva ingenstädes så många hinder motverkat detta syftsmål. Den Svenske näringsidkaren tvingades nemligen icke af omtänka för sin egen säkerhet att i städerna söka ett skydd, utan han måste der bosätta sig emot sin vilja på Regenternas befallning. Om de första Wasa-Konungarne dermed hufvudsakligen åsyftade grundläggningen af en inhemsk handverksnäring efter fremmande mönster, så kan deremot det 17:de seklets öfverdrifna nitälskan för städernas tillväxt endast förklaras af det då rådande sättet att förskaffa Kronan inkomster genom landttullar och acciser. Oaktadt dessa yttre och tillfälliga anledningar till städernas företrädesrättigheter längesedan upphört med det gamla beskattnings- och uppbördssystemet,

är det icke lättare för vår tid att återställa en billig jemnvigt mellan stad och land, än det var för den förflutna tiden att tillvägabrunga städernas öfvervigt. Det motstånd, som ursprungligen fanns på landet, har sedermera förflyttat sig till städerna, hvilka icke vilja gifva tillbaka hvad de en gång med rätt eller orätt förvärfvat.

Uti andra länder hafva städerna redan nödgats erkänna landsbygdens rätt; men de Svenska städernas anspråk på uteslutande rättigheter till handel och handverk äro obilligare i samma mån, som deras befolkning är landets underlägsen. Det är bekant att af hela rikets folkmängd endast hvar tionde person bor i stad. Bland städernas befolkning, som uppgår till 310,238 personer, finnas återigen blott 5,949 handverksmästare, hvilka således, då de på få undantag när äro uteslutande berättigade att förse både landet och städerna med handverksvaror, skulle arbeta för rikets 3,233,570 innebyggare. Vid ett sådant förhållande mellan produceter och consumer borde handverkerierna vara i det mest blomstrande tillstånd, och likväl har handverkarernes antal på de senare tiderna icke ökats i förhållande till folkmängden, utan tvertom minskats. I sjelfva hufvudstaden, som år 1764 räknade 4394 och år 1798 4169 mestare hade dessas antal år 1837 nedgått till 993 och år 1843 ytterligare till 978. Detta bevisar dels att skrämästarne icke kunnat täfla med manufacturisterna och dels att städernas handverkare icke egentligen kunna påräkna någon afsättning på landsbygden, utan att de alltjemt varit beroende af consumptionen inom städerna. Dessa hafva därför ingen

fördel af ett fortfarande förbud att idka handverk på landsbygden; det är blott en skadlig fördom att landets vinst skulle blifva städernas förlust. Den ökade production, som till följe af ett friare näringsystem skulle uppkomma på landsbygden, blefve icke en minskning i städernas, men väl en förhöjning i hela rikets inkomst. Oaktadt alla hinder å lagstiftningens sida, tilltager antalet af landthandverkare, och fastän de icke på långt när motsvara den ökade landtmannabefolkningen, så äro de dock redan nästan dubbelt så många som städernas. År 1837 funnos nemligen på landet 9,964 mästare, men år 1843 hade deras antal stigit till 11,092, och bland dem finnas här och der, i följd af serskilda concessioner, idkare af icke mindre än 26 andra yrken än de 5, som länge fått drifvas på landet ¹⁾. Att detta antal likväl ännu är alltför otillräckligt och att långt flera arbetare kunna på landet finna sin bergning af handverksnäringen, allenast lagen vill tillåta dem att ärligt försörja sig, synes deraf, att om man fördelar de nuvarande gerningsmännen på 2,361 landsförsamlingar, så finnas icke fullt 5 sådana personer i hvarje socken.

¹⁾ *C. af Forsell*, Statistik öfver Sverige. Stockholm 1844. s. 262. — Commerce-Collegii underdåniga Berättelser om Fabrikernas och Manufacturernas ställning år 1837 och år 1843. Berättelsen för det sistnämnda året utvisar att följande handverksmästare då funnos på landet, fastän de blott voro 2 eller 3 i flera yrken för hela riket: Bagare, Bleckslagare, Bokbindare, Färgare, Gelbgjutare, Glasmästare, Garfware, Gördelmakare, Guld- och Silver-arbetare, Handskmakare, Hattmakare, Kopparslagare, Krukmakare, Kachelugnsmakare, Klensmeder, Kardmakare, Messingsslagare, Murare, Målare, Repslagare, Sadelmakare, Skräddare (till ett antal af 3,857), Skomakare (till ett antal af 3,693), Smeder eller Hofslagare, Snickare, Svarfware, Sämskmakare, Timmermän eller Byggmästare, Tunnbindare, Urmakare samt Vagnmakare.

Man prisar visserligen med rätta näringsfriheten derföre, att hon bereder slöjdidkarne tillfälle att öfvergå från en slöjd till en annan; men ännu större äro hennes välgerningar, då hon bereder medborgarne i allmänhet tillfälle att öfvergå från en näringsgren till en annan — t. ex. från jordbruk till förädlingsnäring — eller också från fullkomlig näringslöshet till en loflig sysselsättning. Behofvet af nya näringsutvägar för flera klasser af den tillvexande landtmannabefolkningen har länge i Sverige varit kämbart. Vår näringslagstiftning lider nemligen af det väsendtliga felet, att hon lemnar alla en nästan oinskränkt frihet att sjelfständigt sköta ett huru ringa jordbruk som helst, under det hon på samma gång underkastar handtverksnärningen ett så mycket större tvång, hvarigenom ett betänkligt missförhållande nödvändigt måste uppkomma. Förlägenheten kan dock för ingen del afhjelpas derigenom att man inskränker den frihet, som på det ena området redan finnes; men väl derigenom att friheten tvertom utsträcker äfven till de bundna näringarna. Den i andra länder så mycket omtvistade frågan om de öfvervägande olägenheterna eller fördelarna af en fri och obegränsad jordparcellering har visserligen äfven i Sverige af teorien blifvit olika besvarad, men i verkligheten har jordens styckning här fortgått och fortgår ännu i dag oberoende af de stridiga åsigtorna. Väl har lagstiftningen under olika tidevarf på skiljaktigt sätt sökt lösa det svåra problemet att på samma gång bereda en tilltagande folkmängd utrymme till nya bosättningar och förebygga en så obegränsad sönderdelning af jorden, hvaraf man kunde befara en minskning i de sjelfständiga

jordbrukarnes antal och en förökning i ännu större proportion af den fattiga befolkningen; men alla strängare förbud i denna riktning hafva varit fruktlösa, och äfven den nu gällande Förordningen af den 19 December 1827 efterlefves icke, oaktadt hon innehåller ganska få inskränkningar. Både hemmansklyfningar och jordafsöndringar fortgå utan allt afseende på de för mängden okända föreskrifterna, emedan det allmänna sträfvandet efter oberoende nu lättast kan tillfredsställas vid jordbruket. Saknaden af verksamma controller bidrager härtill föga; ty äfven om sådana, efter hvad man mer än en gång föreslagit, påbjudas, skall utan tvifvel samma förhållande under förändrade former fortfara, ända till dess kapitalerna och mängdens arbetsförmåga allmänna vändas åt andra näringar, som hittills jemförelsevis blifvit försummade. Dessutom finnes ingen lag, som bestämmer ett minimum för de jordlägenheter, hvilka ägaren upplåter åt brukare på en obestämd tid. Bland dem voro så kallade jordtorp af ålder ganska allmänna, och som de merändels hade tillräckliga ägor för en familjs underhåll, voro de äfven förmånliga för den arbetande klassen. Men i senare tider har, såsom bekant är, det betänkliga förhållande inträdt, att jordägarne indraga dylika jordtorp till sambruk med egendomen och i stället bruka denna med s. k. stat-torpare, hvilka hafva högst ringa eller ingen jord. Långt mera betänkligt är likväl ett annat förhållande, som af lagstiftningen först framkallades eller åtminstone i hög grad uppmuntrades genom en Förordning af år 1762, hvilken, till afhjelpande af en på den tiden öfverklagad folkbrist, sökte befordra tidiga giftermål bland dem,

som icke ägde eget jordbruk. Till vinnande af detta ändamål blef det hvarje jordägare tillåtet att å sina ägor för de tjenstehjon, som ville träda i gifte, uppbygga så kallade backstugor eller boningsrum och deri intaga dem, hvarvid jordägaren efter godtfinnande kunde lemna dem mera eller mindre jord. Några år derefter utfärdades nya Förordningar för att än ytterligare underlätta dylika bosättningar; gifta backstuguhjon och inhysesghjon, som hade ett boningsrum, befriades uttryckligen från skyldigheten att taga årstjenst. Dessa ännu gällande och i fullt mått tillämpade författningar hafva tillskapat en från tjenstehjonerna afsöndrad folkklass, som utan att vara underkastad någon bestämd arbetsskyldighet ofta innehar en så styckad jord, att knappast ett par hundra kvadratalnar tillkomma hvarje hushåll. Så länge man icke anser sig böra eller kunna föreslå en så stor inskränkning i äganderättens frihet, att en jordägare skulle förmenas att å sin jord uppföra dylika boningar, kan det väl också synas öfverflödigt att föreslå några inskränkningar i den af 1827 års Förordning medgifna hemmansklyfningen och jordafsöndringen. Att de nyssnämnda författningarna emellertid icke förfelat sin afsigt att åstadkomma en hastig tillväxt af denna folkklass synes af Tabell-Commissionens senaste berättelser, enligt hvilka de arbetsföra backstugu- och inhysesmännen, som 1815 utgjorde 40,863, år 1835 ökats till ett antal af 59,525 personer. Samma personal har under quinquennium 1836—1840 ytterligare ökats med 5,071 eller nära $\frac{1}{10}$:del. Den vanföra delen af hithörande mankon utgör nära $\frac{7}{12}$:delar emot den arbetsföra. Sammanräknade sum-

man af sådana husbönder stiger till 79,547 med 62,574 hustrur, hos hvilka, jemte 33,684 enkor, hemma vistas 94,734 barn under 10 års ålder.

Hvem kan väl med kändedom af dessa facta bestrida, att nya utvägar till bergning måste öppnas för en stor del af den landtliga befolkningen? Staten har nyligen på ett berömvärdt sätt vårdat sig om folkundervisningens allmänna utbredande; men hvartill tjénar det att den fattiga barnaskaran förvärfvar ett nödortfigt kunskapsmått, om hon sedan saknar tillfälle till en nyttig verksamhet allt efter olika anlag? Den tid torde komma, då man äfven finner det vara nödvändigt att allestädes på landet inrätta eller med folkskolorna förena handtverks-skolor, likasom man nu söker afhjelpa ett sådant behof i städerna; men dessförinnan böra också alla slags verkstäder fritt få anläggas på landsbygden. Man invänder att detta är öfverflödigt, emedan det står allmogen fritt att ännu, såsom fordom, idka allahanda husslöjder såsom binäring. Vi erkänna i fullt mått värdet af denna tillåtelse och anse det vara lika viktigt i sedligt som ekönomiskt hänseende att den förnämsta husslöjden, som för närvarande består i hvarje-handa väfnaders tillverkning, i det längsta måtte kunna täfla med en ständigt tilltagande fabriks-industri, på det icke familjelifvet må beröfvas den oersättliga helso-gifvande kraft, som är menniskan beskärd uti arbetet och tidens nyttiga användande. Men alldenstund detta förhållande lätt kan förändras till husflitens skada, är det så mycket nödvändigare att andra husslöjder, som nu dels äro alltför få och dels äro inskränkta inom vissa socknar, måtte allestädes utbreda sig i vida större

mängd. Detta mål vinnes återigen säkrast genom tillåtelsen att på landet inrätta ordentliga verkstäder af hvad slag som helst; ty dessa skola föröka eller samsätta ortens befolkning, i sin ordning föregå allmogem med exempel samt föranleda uppkomsten af en mängd husslöjder och näringsfång, hvarom man förut ej haft någon aning. Denna nya productiva befolkning skall också mäktigt befrämja sjelfva jordbruket, hvars alster hos den skola finna en lätt och säker afsättning.

I Sverige har man icke velat tillåta, att handverk må drivas på landet; men i stället har man, medelst frikostiga jorddonationer, från början gjort stads-handtverkaren till landtbrukare och sålunda till en stor del upphäft den arbetsfördelning mellan olika näringar, hvilken just skulle tillvägabringas. Ehvad fördel städerna i öfrigt kunna hämta af sitt jordbruk, så är detta dock icke rätt förenligt med den fullkomligare handverksnäring, som utan svårighet beständigt skulle kunna öfvas i verkliga städer, äfven om landsbygden med dem finge täfla. Många af dem, som nu i egenskap af handverkare stå uppförda på borgarelistan, hafva helt och hållet öfvergifvit sin borgerliga näring och blifvit jordbrukare, medan andra fortfära att driva handverket såsom en bisak. Det kan så mycket mindre förtänkas dem som icke de sjelfva utan lagstiftningen vållat att de skola kallas borgare, fastän de i sjelfva verket borde vara landthandverkare, likasom deras boningsorter kallas städer, ehuru de snarare äro köpingar eller byar. Dylika handverkares belägenhet skulle visst icke försämräs utan tvertom förbättras om de efter behag finge förlägga sina verkstäder till lands-

bygden. Derstädes är en förening af olika yrken, utaf hvilka än det ena och än det andra kan utgöra en persons förnämsta sysselsättning, lika naturlig som nyttig, och derigenom blir äfven den öfverklagade jordstyckningen oskadlig.

Enär de hittills anförda grunderna för den billiga fordran, att landtmannen för sin bekvämlighet må i sitt granskap äga tillgång på handtverkare likasåväl som städernas borgare få vara jordbrukare, hufvudsakligen afsett den landliga befolkningens närvarande belägenhet, så skola de säkerligen icke öfvertyga dem, som hysa den föreställningen, att städerna till följe af en sådan näringsfrihet nödvändigt skulle gå under. Detta påstående upprepas beständigt med en tillförsigt, som anser alla skäl och bevis öfverflödiga, och det skall i Sverige icke upphöra förr än erfarenheten äfven här hunnit ådagalägga motsatsen. Redan på förhand borde man dock kunna inse, att städerna fortfarande skola hålla sig uppe såsom rörelsens medelpunkter, såsom säten för embetsverk, undervisningsverk och andra offentliga anstalter, och såsom hemvist för en mängd enskilda kapitalister. När dertill kommer att handeln i stort alltid skall söka till städerna och deras hamnar, så måste också alla slags handtverk, men isynnerhet sådana, som förutsätta hvarandras biträde, som fordra en lätt afsättning och tillfredsställa mera förfinade behof, till följe af dessa fördelar bibehålla sig i städerna, hvarest också kännedom om industriens framsteg och förändringar lättast vinnes. Handtverkarne i de Svenska städerna utgöra ännu såsom fordom en ganska obetydlig del af dervarande folkmängd. Förhållandet i Stock-

holm hafva vi redan omnämnt, och några andra exempel må utan serskildt urval anföras. Så finnas

	invånare	handverksmästare
i Götheborg	21,200	200
" Malmö	11,000	137
" Lund	6,000	104
" Skanör	650	3
" Mariestad	1,650	26
" Nora	780	9
" Öregrund	600	8.

Är det då troligt, att icke lika många handverkare skola finna sin utkomst i städerna om andra få ned-sätta sig på landet, eller att städerna skola gå under om deras handverkare ej längre af lagen nödgas der uppehålla sig?

Om man ej heller vill sätta tro till dessa grun-der, huru vill man väl då förklara de ovedersägliga facta, att städerna icke blott försvarat sin ställning utan gått betydligt framåt i alla de Europeiska Stater, som infört näringsfrihet på landsbygden? Vi erinra i detta hänseende om England, Frankrike, Holland, Belgien, en stor del af Österrike, hela Preussen, Bavern, Würtemberg, Baden, Nassau samt slutligen Norge. Hvarest näringsfriheten längst ägt rum, såsom i England, der är också städernas tillstånd mest blomstrande, och hvarken Frankrike eller Tysklands Rhenländer sakna ett stort antal rika städer, fastän dessa icke blott blifvit beröfvade sina näringsprivilegier utan till och med sina stadsprivilegier, till sjelfva stadsinnevärnarnes allmänna belåtenhet. Oaktadt näringsfriheten i Preussen är jem-förelsevis ny och oaktadt detta lands städer i vida högre

grad än landtcommunerna äro belastade med dryga skulder och skatter, hufvudsakligen till följe af de gamla realprivilegiernas infriande, så hafva dock både de större och de medelstora städerna i senare tider betydligt tilltagit i rörelse och handtverksdrift, hvarjemte deras befolkning ökats i ett större förhållande än landets. Endast några obetydliga städer, som förut mest egnade sig åt jordbruk, hafva sedan råkat i lägervall²⁾). Afven de nyaste statistiska uppgifter från Norge, hvilket land liknar Sverige i anseende till städernas undervigt, utvisa, att den större tillvext af stadsmannabefolkningen i förhållande till landets, hvilken efter år 1815 varit märkbar³⁾, ytterligare fortgått sedan näringsfriheten till och med blifvit vidsträcktare på landsbygden än i städerna.

Det föregående besvarar äfven den anmärkningen, som ofta blifvit framställd, att våra städer, om näringsfrihet medgifves för landet, ej skola förmå aflöna sina embetsmän. Denna förlägenhet har under det bestående skråtvånget redan länge hemsökt de minsta städerna, hvilka endast bära detta namn i kraft af privilegier, menliga både för dem och för det allmänna; men hvad hindrar väl att dessa små orter kunna, i likhet med andra köpingar, uti administrativt hänseende lyda under Konungens Befallningshafvande och uti judiciellt hänseende under Häradsrätt, såsom äfven Lag-Committéen

²⁾ *J. G. Hoffmann*, Die Bevölkerung des preussischen Staats nach dem Ergebnisse der zu Ende des Jahres 1837 amtlich aufgenommenen Nachrichten.

³⁾ *A. Schweigaard*, Norges Statistik. Christiania 1840. s. 498.

längesedan föreslagit *)? För de öfriga städerna återigen är en sådan fruktan öfverflödig. Likväl förtjenar anmärkningen en viss uppmärksamhet, emedan man deraf dragit den slutsatsen att städernas handverkare, som måste bekosta tjenstemännens aflöning och andra kommunala behof, måste blifva de från dylika afgifter befriade landthandverkarna underlägsne i afseende på producternas pris och afsättning. Uti andra länder har man likväl antagit, att stadshandverkarnes större utgifter fullt uppvägas af de naturliga förmåner, som gynna näringsdrift i stad, och erfarenheten har visat att man härutinnan icke missräknat sig, emedan Preussens städer t. ex., hvilka genom egna förhållanden äro sersdeles högt beskattade, kunnat med fördel täfla med landet utan bidrag af dervarande handverkare, och emedan de Norska städerna tilltagit, oaktadt endast de landthandverkare, som bo $\frac{1}{4}$ mil nära en stad och som arbeta för dervarande invånare, äro skyldiga att i förhållande till deras näring deltaga i stadens skatter. I Sverige har man deremot föreslagit, att rättighet till handverksutföring på landet ovillkorligen skall vara förenad med burskap i närmaste stad och med skyldighet att svara till alla borgerliga onera utan undantag, hvarvid befrielse likväl kan vinnas från de personliga besvären genom erläggandet af en utaf borgerskapet och Magistraten fastställd contingent-afgift till stadens kassa. Det behöfver icke serskildt ådagaläggas, att ett sådant stadgande icke vore annat än ett ovillkorligt förbud

*) Förslag till Allmän Civillag. Stockholm 1826. Rättegångs Balk. 3 Kap. 7 §.

under en förändrad form att idka handtverk på landet. Man talar om rättvisan af en lika beskattning som om man icke förmådde inse, att en absolut likhet i detta fall blefve den största orättvisa och att rättvisan just består i ett noga afpassadt förhållande mellan förmåner och skyldigheter; men en rättvis fördelning skulle säkerligen icke tillvägbringas genom tillåtelsen för städernas borgare att godtyckligt beskatta handtverkarne på landsbygden. Då sjelfva Borgareståndet medgifvit att handtverk kunna få idkas på landet, så måste man antaga, att det också medgifvit användandet af de medel, som ensamt kunna leda till det åsyftade målet, emedan medgifvandet annars skulle sakna all mening och betydelse. Kongl. Försäkran för städerna af den 23 Febr. 1789 innehåller visserligen "att ingen må tillåtas borgerlig handel och rörelse drifva, som derå ej burskap vunnit samt afgifter till Kronan och staden derföre betalar"; men detta stadgande förutsätter att handtverkarne skulle vara bosatta och drifva sin rörelse inom sjelfva städerna. Så snart det medgifves att de få nedsätta sig på landet bör också deras beskattning lämpas efter deras förändrade boningsort. Afgifterna till Kronan eller bevillingen kunna de naturligtvis lika väl utgöra på landet som i städerna; hvad åter de cömmunala utskylderna beträffar, så är det både rättvisast och naturligast att de utgöra dem på den ort, der de kunna af dem draga någon nytta eller erhålla motsvarande fördelar. Om de på landet bosatta handtverkarne t. ex. skulle bidra till stads-clereciets underhåll och till stadsläkarnes aflöning, så borde de också, utan afseende på afståndet, kunna fordra läkarevård och prester-

ligt biträde från städerna; om de nödgades lemna bidrag till fattigförsörjningen i städerna, så borde också städerna underhålla alla fattiga landthandverkare med deras hustrur och barn; om de skulle deltaga i stads-skjuts och väghållning, så borde de äfven hafva någon motsvarande andel i den stadsegendom, för hvilken dessa kostnader utgå. Hvarthän skulle allt detta leda, och med hvad rätt kunde landthandverkarne åläggas att betala brandskatt, lyktskatt och annat dylikt i stad, då de alls icke begagna städernas politi-anstalter? Det talas mycket om borgerskapets kostnader för städernas styrelse, men man tyckes dervid förgäta att dessa kostnader dels bestridas af staten, hvars embetsmän Magistratspersonerne också på visst sätt äro, och dels lika mycket af andra stadsinnevånare, som af borgare. Stapelstäderna bestrida nemligen till en stor del dessa utgifter med tolagen, som är en för alla känbar afgift å handel och rörelse, och till alla städer har Kronan dessutom donerat jord till ett sammanräknadt belopp af 144,259 tunland. Fördelar man denna ansenliga jordrymd på 84 städer, så har hvarje stad i medeltal 1,684 hela tunland, hvilka enligt donationernas afsigt och föreskrift böra användas till stadens gemensamma behof. Om de flesta städer under tidernas lopp utan motsvarande ersättning afhändt kommunen denna egendom och fördelat den på husägarne, hvilka återigen ofta föryttrat den till andra enskilda personer, så är detta städernas eget fel, för hvilket åtminstone icke landsbygden bör plikta. — Här kunna vi icke närmare inlåta oss i frågan om städernas författning och förvaltning. Vi anmärka blott att kommunalväsendets

ordnande i andra länder merändels föregått näringsfrihetens införande, och att behovet af en reformerad lagstiftning är ganska kämbart äfven i Sveriges städer, hvilka nu förete de största skiljaktigheter i sina styrelseformer och knappast sjelfva äga någon kännedom om hvad som för dem är gällande lag eller icke. Om än de gamla häfdyunna grundsatserna rörande städernas förhållande till staten och rörande menighetens deltagande i kommunalförvaltningen icke behöfva undergå någon väsendtlig förändring, alldenstund sjelfständigheten i båda dessa fall kan anses vara tillräcklig för utbildandet af ett bättre kommunalväsende, så erfordras dock utan tvifvel nya bestämmelser både om stadsmenighetens sammansättning och om det sätt, hvarpå denna vid de kommunala ärendernas handläggning skall representeras. Det förhåller sig nemligen så, att stadsmenigheten eller borgerskapet i ordets ursprungliga betydelse, såsom endast bestående af näringsidkare, till större delen förändrats genom uppkomsten af en ännu talrikare medelklass och af en icke burskapsägande industriklass, som bosatt sig i städerna och som icke utan orättvisa kunna uteslutas från delaktighet i förvaltningen af stadens gemensamma angelägenheter. De nya förhållanden, som redan i verkligheten inträdt, böra också af lagen erkännas, helst städerna endast kunna vinna på en sådan utvidgning af burskapsbegreppet och en sådan förändring i villkoren för vinnande af burskap, hvarigenom innevånarne allmänare än nu skola använda sin förmåga till befrämjande af kommunens välgång. Att denna reform ännu icke blifvit verkställd och att allmänna lagens föreskrifter om vinnande af burskap

icke blifvit ändrade genom båda statsmakternas samverkan förorsakar utan tvifvel Regeringen många svårigheter och hinder vid näringsväsendets ordnande efter friare grundsatser, hvilken omständighet de icke böra förgäta, som framdeles komma att bedömden förväntade näringsstadgan.

Då vi i fråga om landets rätt till handtverksdrift hyllat åsigter, som äfven stå i strid med Commerce-Collegii förslag, så anse vi oss böra erinra derom, att detta förslag innehåller en mera skenbar än verklig inskränkning i landsbygdens näringsfrihet. Ty då Collegium dels vill tillåta gerningsmän idka 15 olika handtverk, ehuru under vissa inskränkningar, och dels föreslår att fabriker och manufacturer utan undantag må inrättas på landet, utan att någon gränsbestämning mellan dessa yrken å ena och handtverk å andra sidan blifvit uppgjord; så finnes väl knappast något handtverk, som icke enligt dessa bestämmelser skulle kunna utöfvas på landet. Så mycket mera oväntadt förefaller det då, att Collegium uti det underdåniga betänkande, som åtföljer sjelfva förslaget, upprepat de gångbara fördomarna att städerna oundvikligen måste förfalla och att sjelfva benämningen af städer ej vidare skulle tjena till någonting om handtverk finge idkas äfven utom deras områden. Derigenom motsäger betänkandet i sjelfva verket förslaget, till hvars stadgande i denna punkt de motiver snarare kunna lämpas, som blifvit uttalade i den välgrundade reservation, hvilken en af Collegii ledamöter afgifvit. Vi anmärka detta, icke för att tadla, utan endast för att förringa verkan af de bevis, dem

mången torde vilja hämta från Commerce-Collegii auctoritet till skydd för städernas monopolium.

Sedan vi så länge sysselsatt oss med det inbördes förhållandet mellan stad och land, måste vi mindre utförligt behandla några andra frågor, som förnämligast angå näringsfriheten inom städerna. Huruvida de gamla skråna böra bibehållas eller afskaffas, derom äro åsigtterna ännu delade, mycket derföre att man ej behörigen skiljer emellan de serskilda beståndsdelarna i denna fråga. Skråinrättningarne hafva länge på ett beundransvärdt sätt uppfyllt de viktiga åligganden, för hvilka de ursprungligen bildade sig såsom fria, men af tidens behof framkallade, föreningar. Den framgång, hvarmed dessa samfund under medeltiden verkade för industriens utöfning, organisation och förkofran, berodde derpå, att de då dels hade en politisk betydelse, som skyddade det fredliga arbetet emot yttre våld och förtryck, dels en religiös karakter, som inom samfundet upprätthöll ordning och sedlighet samt hos medlemmarne alstrade endragt, välvilja och hjälpsamhet. Det näringsmonopolium, hvilket skråna dels egenmäktigt dels genom Regenternas ynnest förvärfvade, var ursprungligen icke någon väsendtlig egenskap hos dessa corporationer; men numera är skråtvånget för dem så väsendtligt, att de helt och hållet skulle förändra sin natur och återigen blifva fria föreningar om de utan detsamma bibehöllo sig. Så länge industrien ännu var föga utbildad och blott få personer hade vilja och förmåga att deltaga i handtverksproductionen, emedan andra näringar gäfvö mängden tillräcklig sysselsättning, voro olägenheterna af ett skråmonopolium föga känbara; men för-

hållandet har fullkomligt förändrats genom den nyare industriens förvånande framsteg. Denna behöfver, såsom fullmyndig, ej längre binda sig vid skrånas föreskrifter och hon behöfver ej heller deras beskydd under ett lagbundet samhällsskick. Hvad som en gång varit det verksammaste befordringsmedlet för industrien har under andra förhållanden förvandlat sig till ett hämmande tvång. Då industrien numera är underkastad beständiga vexlingar, huru kan man då fordra att lagstiftningen för densamma skall vara oföränderlig? Likväl påstår man, att skråmonopoliet ännu är nyttigt och välgörande, emedan det bereder handtverksmästarne en säkrare utkomst och arbetsförtjenst, än de skulle kunna påräkna under en fri täflan. Den anmärkningen är redan gjord, att frågan icke ensamt får betraktas ur denna synpunkt, utan att lagen äfven bör behjerta deras belägenhet, som befinna sig utom skråna; ty ju mera tillträdet till skråyrkena försvåras, desto allmännare måste mängden antingen kasta sig in i de fria sysselsättningarna, så väl de högre som de lägre, eller också se sig dömd till fullkomlig näringslöshet, och ett arbetsförbud emot flertalet af medborgarne till förmån för ett mindre antal verkar sålunda förderfligt på hela samhället. Men om man också vill lemna denna hufvudsakliga omständighet ur sigte, är det då så säkert, att det ofvannämnda påståendet är grundadt hvad handtverksmästarne beträffar, eller att dessa lefva tryggare under skråväsendets än under näringsfrihetens skydd? Vi tro det icke; ty sjelfva denna beprisade trygghet förminskar de flestas verksamhet och omtanka, det högre priset, som är en följd af monopoliet, minskar

afsättningen och följaktligen äfven productionen, och industriens fullkomnande, som lika mycket skulle vara idkarnes som allmänhetens fördel, röner hinder i stället för uppmuntran. De medel, hvarigenom skråna söka utestänga för många medtäflare, äro dessutom numerä alltför otillräckliga; de kunna väl skada dem, som söka inträde i samfundet, men icke gagna dem, som förut blifvit upptagna deri. Sedan de slutna skråna, hvilka voro de enda, som under alla omständigheter kunde betrygga medlemmarnes vinst, blifvit afskaffade, såsom innefattande en alltför uppenbar kränkning af allmänhetens rätt, har man nemligen tagit sin tillflykt till ett försök att bringa producenternas antal i jemnvigt med consumenternas på hvarje ort. Men lagen har ej kunnat medgifva skråmästarne sjelfve rättigheten att vägra de sökande mästerskap på den grund endast att mästarne antal redan vore tillräckligt stort; utan de kunna endast medelbart söka vinna sin afsigt genom att uppehålla de sökande med hvarjehanda svårigheter och genom att vända sig till embetsmyndigheterna med begäran om skydd mot ett befaradt intrång. Som myndigheterna åter på olika orter eller i olika instantier afgöra dylika mål efter skiljaktiga åsigter, så uppkommer lätteligen ett större missförhållande i mästarne antal orterna emellan, än den fria concurrensen skulle förorsaka. Det är också omöjligt för embetsmännen att med någon säkerhet bedömma det rätta antalet af idkare i alla de fall, då afsättningen af dessas tillverkningar icke är inskränkt till boningsorten och det närmaste granskpet. Äfven om mästarne tillbörliga antal i några yrken skulle kunna utrönas för en tid, så

kan deras framtida bergning dock icke tryggas emot sådana oundvikliga förändringar i productionssättet och consumptionen, hvarmedelst ett handverk såsom sådant helt och hållet bringas till undergång; men i dylika fall kan näringsfriheten mildra förlägenheten genom de nya bergningsutvägar, som alltid håller i beredskap.

En af skråväsendets största olägenheter, som ej heller ursprungligen tillhörde detsamma, är också den småaktiga och ofta orimliga gränsbestämningen mellan de olika yrkenas arbetsrätt, hvarigenom icke blott ständiga tvister och rättegångar förorsakas mellan handtverkarne, till stort men för dem sjelfva, utan äfven de, som vilja anlita dem om biträde, onödigtvis få vidkännas hinder och ökade kostnader. Som dylika bestämmelser, de må uppgöras huru skarpsinnigt som helst, vid tillämpningen endast alstra förvirring, och som de enligt sakens natur alltid blifva ofullkomliga, emedan de icke kunna hålla jemna steg med de oupphörliga förändringarna inom industrien; så är det förnuftigare att låta de tvistande parterna tillverka hvad de kunna i alla de fall, då icke afseendet på allmän säkerhet och ordning fordrar, att arbeten af ett visst slag endast må förrättas af dem, som af politien dertill erhållit tillstånd.

Man anser skråtvånget vidare vara nyttigt såsom det lämpligaste medlet till fortplantande af handtverkarne konstfärdighet, hvadan ingen bör få arbeta i ett yrke eller idka det såsom mästare utan att regelmässigt hafva lärt detsamma och visat prof på sin skicklighet. I det föregående hafva vi sökt göra full rättvisa åt skrånas förtjenster om handtverkeriernas för-

kofran och medgifvit, att de för detta ändamål i allmänhet valt de bästa medel, som i förra tider stodo dem till buds; men deraf följer icke, att samma medel numera äro lika ändamålsenliga eller att de äro de enda, som böra och kunna användas. Undervisning och öfning i en verkstad, på grund af ett fritt aftal, torde väl alltid blifva den vanligaste förberedelsen för en handtverksmästare, och skråordningarnas föreskrifter härutinnan äro med få förändringar ännu användbara; men om någon på annat sätt förvärfvat sig erforderlig insigt, hvartill vår tids bildningsanstalter erbjuda flera fordom okända medel, så bör han också äga samma rätt att utöfva ett yrke, som de hvilka funnit för godt att besträda den allmännast begagnade vägen. Likaledes bör det stå en mästare fritt att använda hvilka arbetare som helst, utan afseende på om de äro försedda med ett formligt gesällbref. Att de vanliga mästerprofven inför skråembetena längesedan så urartat, att de icke utgöra bevis på skicklighet utan endast tjena till förvändning för egennyttan, som tillåtes vara domare i sin egen sak, att förhindra en friare täflan, erkännes väl allmänt; men deremot äro meningarna delade om nyttan af skicklighetsbevis öfverhufvud, såsom villkor för utöfningen af ett handtverk, äfven under förutsättning att det gamla missbrukét afskaffas och pröfningen på ett ändamålsenligt sätt inrättas. Man befarar att om bevis på skicklighet, den må vara förvärfvad på hvad sätt som helst, fordras äfven efter skråtvångets upphäfvande, så skall det svåraste hindret för handtverksnäringens förkofran qvarstå, emedan kapitalister, som ej kunna förete dylika bevis, skola förhindras att in-

rätta verkstäder, hvartill de dock böra äga samma frihet som till fabrikers anläggning, och man anser det äfven öfverflödigt, att en blifvande handtverkare skall på något sätt styrka sin insigt, då ett sådant villkor ej heller fordras af dem, som egna sig åt jordbruksnäringen. Dylika jemnförelser mellan handverk samt fabriker och jordbruk äro dock mycket haltande, emedan dessa näringar i så många hänseenden skilja sig ifrån hvarandra. Jordbrukaren upphämtar endast redan befintliga naturalster eller också frambringar han råämnen, understödd af naturens alstringskraft, hvilken förorsakar att producterna blifva i det närmaste lika beskaffade antingen arbetet verkställles väl eller illa. Jordbruket förutsätter visserligen, om det med framgång skall drifvas, stora insigter; men alldenstund det lika mycket är hushållning för eget behof som egentlig näring till andras betjenande, så kan ett visst kunskapsmått icke åläggas den, som dermed vill sjelfständigt sysselsätta sig. Enär jordbrukaren dessutom sjelf är ägare eller disponent af fältet för sin verksamhet, så må han äfven bruka det efter behag; ingen annan kan hafva någon omedelbar skada af hans okunnighet, helst det står hvar och en fritt att antaga eller afslå ett köpeanbud af landtmannaproducter. Fabrikanten är på samma sätt ägare af de råämnen han förädlar till allmän brukbarhet och försäljning i gross. Han kan icke med egna händer tillverka en vara, som dels åstadkommes medelst machiner och dels genom en långt drifven arbetsfördelning. Det är nog om han förstår att ordna och leda företaget; i annat fall blir det hans egen förlust om han, till följe af bristande insigter,

använder sina råämnen och kapitaler på tillverkan-
 af varor, som ej finna afsättning. Men just derföre
 att fabriker jemförelsevis fordra ganska betydliga kapi-
 taler, kan man i allmänhet vara förvissad att ingen
 deråt egnar sig utan tillräcklig förberedelse. I en helt
 annan ställning till allmänheten står handtverkaren, som
 merändels förarbetar andras råämnen eller materialier
 på beställning, efter hvarje förbrukares individuella be-
 hof. Om han ej sjelf, såsom sig bör, deltagar i arbe-
 tet, så bör han åtminstone hafva tillsyn öfver detsamma
 och ansvara för sina arbetares skicklighet; men dertill
 fordras att han sjelf skall äga praktisk insigt i handt-
 verket, som med skäl kan sägas vara en mans höfva.
 Allt beror nemligen i handtverket af arbetarens per-
 sonliga konstfärdighet, som här icke ersättes af machi-
 ner, utan endast understödjes af enklare verktyg. För-
 färdigar handtverkaren en oduglig vara af fremmande
 materialier, som blifvit honom anförtrodda i förlitande
 på hans skicklighet, så är skadan för den som gjort
 beställningen på visst sätt oersättlig. Man invänder väl
 att en okunnig handtverkare, efter hand skall förlora
 allmänhetens förtroende; men innan hans oskicklighet
 blir allmänt bekant kan han dock onekligen förorsaka
 många afnämare stora förluster. På samma sätt kan
 det dröja länge innan en handtverkares skicklighet blir
 allmänt känd genom afnämarnes vitsord, emedan dessa
 i början draga i betänkande att vända sig till en per-
 son, som ej på något sätt styrkt sin förmåga, och der-
 före är det för sjelfva handtverkarne en stor förmån,
 hvilken lagen icke bör betaga dem, att de kunna för-
 skaffa sig ett offentligt skicklighetsbevis innan de för

egen räkning börja utöfva ett handtverk. För den som verkligen besitter erforderliga insigter bör det vara ganska lätt att ådagalägga dem om pröfningen så inrättas, att alla öfverflödiga hinder och kostnader undvikas, hvartill fordras att de, som på något sätt kunna hafva nytta af profvets förkastande, betagas all afgörande röst vid dess bedömande. Dessutom måste en pröfning fortfara, enligt politiens fordran, i de fall då handtverkarens okunnighet lätt kan förorsaka våda för personer och egendom. Men äfven i andra fall är det en billig fordran, att den, som åtager sig att undervisa andra i ett yrke, sjelf skall äga någon insigt deri. Det medgifves att offentliga prof äro öfverflödiga i länder, hvilka, såsom England, länge åtnjutit en vidsträckt näringsfrihet och förete en högt utbildad industri, emedan den stora concurrensen der i alla fall tvingar handtverkaren att sjelfmant förskaffa sig en utmärkt konstfärdighet på det han må kunna åstadkomma de bästa tillverkningar för det billigaste pris; men deremot är det ingalunda rådligt för sådana länder, hvilkas obetydliga industri alltjemt varit fjettrad af skråväsendet, att redan vid öfvergången till en större frihet allmänt uppgifva fordringarna på blifvande handtverkares ådagalagda insigter. Också har man i Tyskland samt i Norge, såsom vi i det föregående visat, äfven efter näringsfrihetens införande bibehållit mästerprof, ehuru dessa numera kunna på hvarjehanda sätt afläggas. Ut i Preussen, der sådana prof vid näringsfrihetens första införande ej föreskrefvos, har man funnit sig föranlåten att åter upptaga dem; ty den nya näringsstadgans föreskrifter härom äro ej mindre verksamma derföre att

prof ej fordras af hvar och en, som vill nära sig af ett handverk med egna händer, då ådagalagd skicklighet i stället blifvit ett oeftergifligt villkor för alla dem, som önska blifva activa medlemmar i en handverksförening och för alla sådana idkare af 42 bland de mest anlitade yrkena, som vilja komma i åtnjutande af den viktiga förmånen att få antaga en eller flera lärlingar. Om lagen tilläte dem, som sakna alla insigter i ett handverk, att sjelfständigt idka detsamma, så skulle dylika handverksmästare ändock för sin egen säkerhet och fördel icke underlåta att på eget bevåg införa tillfyllestgörande prof för sina gesäller och arbetare; men i afseende på handverksnäringen, som gemenligen fordrar större konstfärdighet än kapitalstyrka, finnas inga tillräckliga skäl hvarföre lagstiftaren skulle på detta sätt gynna kapitalisterna framför arbetarne, isynnerhet som de förra ändå äga en naturlig öfvervigt och ett vidsträckt utrymme för sin verksamhet inom andra näringar. Utan att instämma i de oftast öfverdrifna klagomålen öfver det förtryck, kapitalerna skola alstra, kan man dock snarare anse det vara lagstiftarens pligt att så mycket som möjligt tillbakavisa deras obilliga anspråk och att åtminstone gifva alla lika skydd. Ingen är i större behof af lagens hägn än den fattiga och i så många hänseenden vanlottade arbetande klassen, hvars mödosamma sträfvande efter en oberoende ställning och en laglig egendom visst icke skulle underlättas derigenom att konstfärdigheten, som ofta är dess enda kapital, erhöles sjelfskrifna medtäflare i sådana kapitalister, som utan egen skicklighet fika efter nya tillfällen att föröka sin rikedom. Vi kunna derfor icke

heller i denna punkt instämma med Commerce-Collegii förslag, som tydligen går ut på att framför allt göra blotta kapitalister till handtverksmästare, enär det icke ålägger sådana personer, om de fyllt 24 år, utan endast arbetare, som önska erhålla gesällbref eller mästerbref, skyldigheten att visa betyg och prof på skicklighet i yrket. Det är visserligen af vigt att leda kapitaler till handtverkerierna; men detta ändamål kan vinnas på ett naturligare och rättvisare sätt om den skråmessiga läromethoden utbytes mot en fri, om skolorna göra mera afseende än hittills på blifvande näringsidkares behof och om tekniska undervisningsanstalter derjemte inrättas, då äfven bildade och förmögna ynglingar ej längre skola draga i betänkande att på allvar egna sig åt ett handverk.

I sammanhang härmed kan man ej undgå att betrakta det enligt skråförfattningen bestående förhållandet mellan mästarne och gesällerna samt de senares belägenhet och utsigter. En handtverksmästare kan väl på landet men svårligen i stad underhålla en familj om han är den ende arbetaren i verkstaden, utan han nedsjunker vanligen i torftiga omständigheter om hans näring är så ringa, att han ej till sitt biträde kan antaga lärlingar och gesäller. Dessas underhåll förökar visserligen hans utgifter, men deras arbete inbringar honom likväl mera, än han derföre betalar. Det är också billigt att mästaren, som leder arbetet, som vidkännes dess tillfälliga förluster och som ansvarar afnämne för arbetarnes duglighet innan dessa sjelfva hunnit förvärfva sig allmänhetens förtroende, erhåller en del af medhjelparnes arbetslön. Ett sådant förhållande

mellan mästare och arbetare bildar sig så väl inom som utom skråna och derpå beror hufvudsakligen de förras välstånd, med afseende hvarpå det vore önskligt att hvarje handverksmästare förmådde hålla två gesäller och en lärling eller att medhjelparnes antal alltid vore tre gånger så stort som mästarnes. Men i verkligheten äger ett annat förhållande rum både i Sverige och i andra länder. År 1843 funnos nemligen i Sveriges städer 5,949 mästare, 5,664 gesäller och 7,065 lärlingar, hvadan medhjelparnes hela antal var föga mer än dubbelt så stort som mästarnes, under det gesällernas ensamt icke en gång var likaså stort som de senares. Missförhållandet blir ännu större om man anställer en jemnförelse mellan de serskilda städerna, enär gesällernas antal endast uti 9 större städer öfvergick mästarnes, och det ganska obetydligt uti 5 bland dessa städer, men i alla de andra städerna, hvarest mästarne förnämligast hafva lärlingar till biträde, var mycket underlägset.

Arbetaren tillbringar gerna sin ungdom i andras tjänst för en ringa vedergällning om han derigenom för framtiden kan vinna en säker utsigt till bergning för sig och de sina. Skråförfattningen tyckes väl i detta fall uppfylla hans önskan, enär hon lofvar att med mästerskap belöna den, som genomgått den stadgade läro- och gesälltiden; men som en mästare icke utan arbetsbiträden kan anständigt underhålla en familj, så blir det i sjelfva verket omöjligt för ett stort antal lärlingar och gesäller att vinna en oberoende ställning såsom mästare. Antager man att en mästare under loppet af 30 år endast utskrifver 7 lärlingar, så kunna

måhända tvenne af dem en gång träda i den afgåendes ställe; men för de 3 finnes ingen utsigt att någonsin vinna mästerskap. Skråförfattningen innehåller således en olöslig motsägelse, alldenstund hon å ena sidan förutsätter att medhjelparne böra vara omkring tre gånger så många som mästarne, men å andra sidan omöjligen kan uppfylla det allmänna löftet om mästerskap, så vida medhjelparnes antal är mer än ungefär hälften så stort som mästarne. Från denna motsägelse härleda sig utan tvifvel de flesta af skråväsendets ofta öfverklagade missbruk; ty skråna hafva alltid, af ontanka för mästarne bergning, anselt sig böra genom hvarjehanda mer och mindre stränga medel motarbete gesällernas åstundan att vinna mästerskap, och följaktligen hafva utvägar saknats för de öfvertaliga gesällerna att på laglig väg ernå en själfständig utkomst inom yrket. En yngre gesäll saknar väl icke arbetsförtjenst så länge han förblifver ogift och kan vandra från en ort till en annan; men svårigheterna tilltaga med åren. Träder han, misströstande om mästerskapet, redan såsom gesäll i gifte, så tvingas han nästan att hemligen utöfva sitt yrke för egen räkning, emedan mästarne och de ogifta gesällerna nu icke gerna vilja erkänna honom; men då blottställer sig också fuskaren för lagens stränghet och för embetets oblidkeliga förföljelser. Så snart han icke längre kan eller får arbeta, måste den offentliga fattigvården vanligen åtaga sig honom. De ogifta gesällernas belägenhet blir med åren ännu sämre då de merändels under sitt kringvandrande lif förlora arbetslust och ordningssinne samt lefva af embetets understöd, hvarpå de lagligen kunna göra anspråk,

har gesällernas antal alltmera tilltagit i förhållande till mästarne, ehuru de senares ännu är öfvervägande, så att omständigheterna i detta hänseende till och med äro mera gynsamma under näringsfrihetens inverkan än i länder, der skråväsendet ännu råder ⁵⁾. Men fastän således icke heller näringsfriheten kan skänka alla gesäller mästerskap — hvilket så mycket mindre kan tillvitas henne som hon icke, i likhet med skråförfattningen, gifver dem ett bedrägligt löfte derom — är det dock en väsendtlig skillnad mellan den nödtvungna försakelse, skråväsendet ålägger dem, och den frivilliga afsägelse, som under näringsfriheten blifver en följd af deras egna klart insedda fördelar. Då emellertid de gesäller, som ej kunna blifva mästare, äfven under friare näringsförhållanden blifva ganska talrika, så kan deras belägenhet icke förbättras om gesällväsendet fortfarande bibehåller de vanor och missbruk, skråtvånget oundvikligen alstrat. Under näringsfriheten skola skickliga och arbetsamma gesäller säkerligen icke blifva för många eller sakna arbetsförtjenst, och alla åtgärder som åsyfta en förminskning af gesällernas antal blifva derföre både öfverflödiga och skadliga för industrien. Deremot är det af vigt att gesäller, som ej hoppas vinna en sjelfständig bergning såsom mästare, må komma i tillfälle att grunda ett eget hushåll utan tryckande näringsbekymmer. En gift gesäll befinner sig i allmänhet i en bättre belägenhet än en mästare, hvars rörelse är så ringa, att han ej förmår hålla sig ett biträde,

⁵⁾ *K. H. Rau*, Grundsätze der Volkswirtschaftspolitik. 2:te Ausg. Heidelberg 1839, s. 293. — *Hoffmann*, Die Befugnis zum Gewerbebetriebe. s. 423 ff.

och om gesällen, såsom i större städer redan är brukligt, erhåller en högre aflöning emot det att han själf försör sig med kost och husrum, så skall äktenskapet i de flesta fall vänja honom vid en större ordning och sparsamhet. För fattigvården blir förhållandet enahanda om hon betungas af gifta gesäller, hvilket stundom icke kan undvikas, eller af utarmade mästare, såsom nu är mera vanligt. Men till en sådan förändring fordras en upplösning af det gamla gesällskapet, hvilket nu på mångfaldigt sätt inskränker medlemmarnes frihet. Om de gamla skråna måste gifva vika för fria föreningar af en större omfattning, så böra också gesällernas brödraskap med alla inrotade missbruk afskaffas eller ombildas. Gesällvärdningen har väl upphört att vara ett lagligt tvång; men hon kan först med skråväsendet upphöra att vara en förderlig plägsed, i hvilken oordentliga gesäller, som icke förstå att deraf draga någon nytta, söka en ursäkt för ett planlöst och sysslolöst kringirrande. Ett sådant lefnadssätt förtjenar ingalunda uppmuntras genom serskildta understöd, hvilka endast böra tilldelas de vanföra och verkligt behöfvande. Skickliga och ordentliga gesäller skola ändå icke underlåta att genom resor utbilda sig på egen bekostnad. Först genom gesällväsendets fullständiga ombildande i förening med en friare läromethod, som gör behörigt afseende på lärlingarnes olika anlag och villkor, kan handtverksklassen vinna det anseende, att äfven förmögna och bildade ynglingar deri inträda, och kvarstanna.

Då lagstiftningen måste besluta sig till att afskaffa skråtvånget, kan reformen antingen småningom eller också på en gång utföras. Uti flera länder har öfver-

gången förmedlats af ett concessionssystem, som lemnat Regeringen fria händer att i det allmännas interesse mer eller mindre afvika från skråväsendets fordringar, och man har äfven sedan skråna helt och hållet blifvit upphäfna försökt att fortfarande grunda en allmän näringsförfattning på ett sådant system. Huruvida en verklig näringsfrihet derigenom kommer till stånd, beror af den frikostighet eller sparsamhet, hvarmed den offentliga makten lemnar de sökande tillträde till näringarna. Äro inskränkningarna många, så består hela reformen i ett utbyte af skråtvång emot ett nytt näringstvång; äro de återigen få och obetydliga, så kan det synas vara likgiltigt om hvar och en får fritt utöfva en näring till följe af en formlig tillåtelse eller på grund af en enkel anmälan. Men just därför att concessionssystemet, alltefter de styrandes vexlande åsigter, lika lätt kan verka emot som för näringsfriheten är det, såsom en allmän norm användt, förkastligt. Som det icke kan gifvas någon allmänt giltig lag för meddelandet af tillståndsresolutioner, så blir lagen genom sin egen ofullkomlighet förvandlad till godtycke. Om embetsmyndigheterna obetänksamt gifva vika för redan anställda näringsidkares klagomål och föreställningar, så tillintetgöres lagens på förhand gifna löfte om ett lika skydd för alla dem, som uppfyllt dess fordringar. Statsförvaltningen försättes genom concessionsväsendet i motsägelse med sig sjelf och i en vacklande ställning, som högst menligt inverkar på alla af hennes ledning beroende förhållanden. Medborgaren kan med skäl fordra, att hans val af yrke endast må bero af en lag; hvars föreskrifter han i tid kan lära känna och uppfylla, men icke af ett

godtycke, hvars resultat på förhand omöjligen kunna beräknas.

Företrädet måste därför tillerkännas det system, hvilket utan afseende på näringsidkarnes redan för handen varande större eller mindre antal enligt regeln berättigar hvar och en att utöfva ett yrke, då han dertill anmäler sig och kan visa att han uppfyllt lagens en gång för alla bestämda villkor. Flera undantag och grader måste visserligen alltefter yrkenas olika beskaffenhet finnas i ett sådant system; men dessa böra endast grundas på den offentliga maktens skyldighet att vaka för allmän säkerhet och icke på osäkra ekonomiska beräkningar om näringsidkarnes sannolika utkomst. Med en sådan näringsfrihet har man i flera länder förenat den inrättningen, att hvarje handverkare årligen skall uttaga ett patent, hvilket han kan erhålla för huru många fria yrken som helst, hvarvid patentafgiften tillika utgör hans näringskatt. Exemplet torde dock icke förtjena att följas, emedan näringsidkarne vid ett sådant förfarande lätt inledas i frestelsen att obetänksamt och oupphörligt ombyta sysselsättning, till stort men för både dem sjelfva och industrien, och emedan patentafgiften, såsom näringskatt betraktad, har det väsendtliga felet, att alla idkare af samma yrke på en ort blifva lika högt beskattade utan afseende på deras olika inkomster af rörelsen. Bättre är det utan tvifvel att handverkaren alltid anmäler sig till utöfning af ett bestämdt yrke eller af några vissa yrken i förening, och att han sedan för sin näringsdrift blifver behörigen taxerad.

I Sverige har concessionssystemet allt hitintills varit rådande, ej mindre för de yrken som lyda under

skrån och som icke utan burskap få utöfvas, än för fabriker och sådana yrken, hvilka i senare tider blifvit fritagna från skråtvånget för att bilda en öfvergång till näringsfrihet. Man kan icke heller hoppas att det häfdvunna systemet skall allmänt öfvergifvas af den nya näringsstadga, som nu afvaktas, emedan den allmänna lagen ännu innehåller alltför många hinder emot införandet af en verklig näringsfrihet; men i afseende på sådana fabriker och manufacturer, hvilkas fria bedrivande ej kan medföra allmän våda, är det dock möjligt att beträda en annan bana. Äfven för skråhandtverkerna kan ett af de största hindren undanrödjas, om de äldre näringsidkarnes rätt att göra föreställningar och att anföra besvär i anledning af nya burskapsansökningar förfaller så snart skråembetena upphöra, hvarefter endast borgerskapets representanter skulle komma att höras innan burskapsansökningar af embetsmyndigheterna afgöras.

Några af de invändningar, som blifvit gjorda emot näringsfriheten, skola vi slutligen söka skärskåda i nästföljande kapitel.

SJUNDE KAPITLET.

Om arbetets organisation.

HVEM har icke hört omtalas de häftiga anklagelser, som i våra dagar blifvit rigtade emot näringsfriheten eller den obegränsade concurrensen, såsom källan till allt det onda hvaraf samhället lider? Oaktadt dessa anklagelser hafva ingenting gemensamt med de åsigtter, som ännu hyllas af skråväsendets försvarare, emedan deras upphofsmän föreslå helt andra botemedel än en återgång till de gamla skråna, så hafva dock skråtvångets kämpar, till ett bevis på att ytterligheterna ligga hvarandra nära, icke försmått att vända sig dessa nya anfall emot näringsfriheten till godo, och det är derföre nödvändigt att pröfva styrkan af de skäl, som gemensamt anföras af bundsförvandter, hvilka i grunden äro hvarandra så olika.

De som uppträdt emot den nyare industriens her-
ravälde våga väl icke förneka rikedomens och civilisationens stora tillväxt under inflytelsen af arbetets frihet; men de påstå att endast några få kommit i åtnjutande af dessa fördelar under det massan nedsjunkit i armod

och barbari. Kapitalisterna, som redan förut hade mycket, hafva bemäktigat sig allt, och de olyckliga arbetarne, genom hvilkas flit rikedomerna hufvudsakligen alstrats, hafva blifvit helt och hållet beröfvade mödans frukter; ty ett sparsamt lifsuppehälle räddas dem, då de finna arbete, endast såsom en nådebevisning ur de rikas händer, och då de sakna arbete, så skyddas samhället dem icke ens emot hungerdöden. Då man forskat efter orsaken till denna orättvisa fördelning af rikedomerna, har man funnit den i den oinskränkta concurrensen, som å ena sidan tvingat entreprenörerna att förminska arbetslönerna och att ersätta arbetarne med maskiner för att kunna sälja producterna mindre dyrt, och som å andra sidan tvingat arbetarne, hvilkas antal blifvit för stort, att låta sig nöja med den lön, man velat gifva dem. Concurrensen, som är den närvarande industriens befordringsmedel, måste hylla den grundsatsen att den enes förderf är den andres vinst; men deraf alstras endast söndring och förvirring. Industrien, som till sin natur är fredlig, upptänder på detta sätt ett krig, i hvilket den arbetande klassen, som är den svagaste, måste duka under. Arbetets befrielse, hvarpå menskligheten i årtusenden arbetat, har således endast varit en olycka för sjelfva den arbetande klassen, och man fordrar nu att samhället skall göra ett slut på detta olycksaliga tillstånd och befria arbetaren från concurrensens vådor. Då hvarje människa har rätt att lefva, så måste hon också äga rätt till arbete, för att dermed underhålla sig och de sina; men om den fattige skall komma i åtnjutande af denna rätt, så måste arbetets organisation träda i den närvarande anarkiens

ställe och associationen godtgöra hvad concurrensen brutit ¹⁾).

Det är bekant att dessa åsigter uppkommit i Frankrike och att de derifrån börjat sprida sig till det öfriga Europa; men i sjelfva Frankrike, der de ännu ifrigast bearbetas, hafva så många systemer, hvilka alla på ett sjelfständigt sätt sökt lösa det ifrågavarande problemet, blifvit uttänkta, att det fordrades ett eget arbete för att om dem gifva ett någorlunda fullständigt begrepp ²⁾. Man öfverensstämmer endast i missbelåtenheten med det närvarande tillståndet; men i fråga om sättet att förbättra detsamma råder redan emellan de egentliga Socialisterna inbördes en stor olikhet i planer och förslager, emellan dem och Communisterna en ännu större, och från båda dessa secter skilja sig återigen mångfaldiga skriftställare, hvilka hvar för sig sökt finna det rätta. Vi ämna icke granska St. Simonisternas och Fourieristernas läror, hvilka åsyfta en förbättring i den arbetande klassens belägenhet genom en fullkomlig omskapning af det bestående samhällsskicket. De förra

¹⁾ Som dylika anklagelser förekomma öfverallt i nyare skrifter, så är det egentligen öfverflödigt att anföra några bevis derpå. Exempelvis må dock nämnas: *A. Cherbuliez*, Riche ou Pauvre. Paris et Genève 1840. — *E. Buret*, De la misère des classes laborieuses en Angleterre et en France. Paris 1844. — *F. Stromeyer*, Organisation der Arbeit. Belle-Vue 1844. — *F. Engels*, Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Leipzig 1845.

²⁾ Vi hänvisa till *L. Reybaud*, Études sur les Réformateurs contemporains ou Socialistes modernes, Paris 1840, till flera uppsatser af samme författare i *Revue des deux mondes*, till *L. Stein*, Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs, Leipzig 1842, samt till *Th. Oelckers*, Die Bewegung des Socialismus und Communismus. Leipzig 1844.

föreslå nemligen arfsrättens upphäfvande och en hierarki, i hvars händer all förmögenhet bör samlas för att åter utdelas till hvar och en efter förtjenst. De senare åter vilja förena alla de enskildta interesserna, som nu söndra människorna, till en harmonisk association genom att organisera menskligheten i stora phalanger, med gemensamma boningar och gemensamt arbete, hvars vinst bör fördelas, i förhållande af medverkan till productionen, emellan kapitalet, arbetet och talenten, hvarvid likväl de, som inom arbetsklassen valt de nyttigaste och mödosammaste yrkena skola bekomma en större andel än de öfriga. Vi vilja än mindre egna någon uppmärksamhet åt Communisternas råa omstörtningplaner, hvilkas enda mål är en absolut jemnlighet och egendomsgemensamhet. Deremot torde ett par exempel böra anföras på de reformförslag, hvilka i mängd blifvit framställda af sådana författare, som icke ställt sig helt och hållet utom den bestående verkligheten. Ut i Frankrike, der man hunnit tillräckligt vänja sig vid en öfverdrifven centralisation, är det icke sällsynt, att de, som anse den fria associationen vara alltför vanmäktig att hämma den olycksbringande concurrensen, i stället föreslå en tvungen association, i det de vilja tillägga regeringen eller valda representanter rättigheten att bestämman arbetarens lön och entreprenörens vinst. *Buret* har sålunda uppgjort en ganska invecklad industriell charta, enligt hvilken mästarne och arbetarne i hvarje yrke skola välja representanter i de serskilda kommunerna för att på vissa tider fastställa arbetslönernas belopp och ordna alla förhållanden inom industripersonalen. Dylika representanter böra ytterligare utses för

cantonerna, departementerna och hela riket. En annan bekant författare ³⁾, som påstår att concurrensen skall utrota folket, ruinera medelklassen och slutligen förorsaka ett krig på lif och död mellan England och Frankrike, anser följande botemedel användbara och verk samma: Regeringen bör betraktas såsom productionens högsta ledare och för att kunna uppfylla sitt åliggande bör hon beklädas med en stor makt. Detta åliggande består deri, att hon skall betjena sig af sjelfva concurrensens vapen för att undanrödja concurrensen. Till den ändan skall Regeringen upptaga ett lån, som bör användas till inrättande af sociala verkstäder uti nationalindustriens förnämsta grenar. Såsom verkstädernas grundläggare äger Regeringen för dem uppgöra statuter, hvilka granskas och antagas af national-representationen. Till att arbeta i dessa verkstäder inkallas alla välkända arbetare. I början och intill dess en fullkomligt ny uppfostran hunnit förändra tänkesätten och sederna skall arbetslöernas olika belopp lämpas efter förättningarna; men lönen bör alltid vara fullt tillräcklig för arbetarens behof. Första året bör Regeringen fördela functionerna, men derefter inträder valprincipen. Behållningen fördelas årligen i trenne delar, af hvilka den ena lika utdelas till associationens medlemmar, den andra användes till understöd för vanföra personer och andra industrianstalter, den tredje förser dem med arbete, som vilja deltaga i associationen, på det denna må kunna utvidgas i oändlighet. Medlemmarne äga använda sina arbetslöner efter behag; men de stora för-

³⁾ *Louis Blanc*, Organisation du travail. 4:e Ed. Paris 1845.

delarna af en gemensam hushållning skola snart göra en sådan allmän. Då en offentlig verkstad inom hvarje industrigren på detta sätt skulle komma att täfla med den enskilda industrien, så kan striden hvarken blifva långvarig eller oviss; den måste slutas till statens fördel, som sålunda efter hand blifver hela industriens beherrskare och ordnare. Så snart en centralverkstad finnes för hvarje arbets-sfer, måste alla andra verkstäder blifva dess supplementer, och från den stunden finnes icke mera någon concurrens.

Genom dylika artificiella systemer, som i detaljerna mer och mindre afvika från hvarandra, tror man sig kunna häfva den samhällssjukdom, som frihetens naturliga system skall hafva framkallat. Om man äfven vill antaga, att alla de föregifna olyckorna äro verkliga och att de äfven härleda sig från de uppgifna orsakerna, skulle väl de föreslagna åtgärderna åstadkomma något bättre? Man vill ersätta de vexlande företeelserna inom industrien och de enskildas fria association med en allmän organisation och association. Det nya tillståndet tyckes väl vid första påseendet vara enklare och bestämdare; men hvad är dermed vunnet om det saknar rörlighet och lif samt slutligen förfaller i dvala och upplösning? Och sådan skulle följden utan tvifvel blifva; ty just till följe af den bristande concurrensen och den bristande enskilda omtanken skulle man producera vida mindre än nu, hvar och en skulle förlita sig på andra och väl vilja njuta men icke arbeta, de svaga arbetarne, som mest behöfva skydd, skulle öfverlemnas åt sitt öde, och den sysslolösa mängden skulle förorsaka förvirring och strider af vida betänkligare art än den

oro, hvilken det fria tillståndet, som icke förorättar någon, stundom framalstrar. Rikedomens fördelning skulle hvarken blifva jemnare eller rättvisare. Arbetaren, som nu har en bestämd andel i productens hela värde eller en arbetslön, som på förhand kan beräknas, skulle i stället blifva beroende af slumpen och godtycket, enär hans lön genom maktspråk eller omröstning än skulle förhöjas och än förminsas. Det är visserligen de nya teoriernas tydligt tillkännagifna afsigt att rikta den fattige på den rikes bekostnad; men huru skall detta ändamål lagligen och i godo kunna vinnas, och huru skall man ens med våld kunna förmå förmögenhetens, nuvarande innehafvare, som äfven hafva makten, att öfvergifva det säkra för det osäkra? Derföre måste man medgifva, huru man än vill bedömma dylika systemer, att de lättare kunna uppgöras än verkställas.

Det är en annan fråga om de, ofvannämnda anklagelserna i hela sin vidd verkligen äro grundade. Hvar finnes väl ännu i verkligheten den obegränsade och allmänna concurrens hvaröfver man klagat? Åtminstone har den icke inträdt mellan världens alla länder, då tvertom hvarje land genom införselsförbud och skyddstullar förhindrar eller försvårar fremmande medtäflan. Icke heller är den inre concurrensen i de länder, som af alla äga den största näringsfrihet, ohämmad; ty om täflan i det närmaste är fri inom en näringsgren, så är tvånget ofta så mycket större inom en annan. Lika öfverdrifvet är påståendet att nationalrikedomen inom de mest civiliserade staterna nu är så ojemnt fördelad, att det minsta antalet äger allt och mängden intet. Motsatsen mellan rikedom och ärmö

faller visserligen lättare i ögonen uti länder med en högt utbildad industri, än i sådana länder, der nationalförmögenheten är så ringa, att ett jemförelsevis ganska obetydligt belopp tillfaller äfven de rikaste; men de lägre folkklasserna i de förra länderna kunna likväl förskaffa sig bekvämligheter och njutningar, som för de högre klasserna i de senare länderna äro ett okänt öfverflöd. Långt ifrån att den största rikedom gränssar omedelbart intill den största nöd, är det just ett utmärkande kännetecken för vår tids civilisation, att en allt talrikare medelklass uppstår, som genom arbete och omtanka förvärfvar sig ett allmänt välstånd, och att öfvergångarna från den ena ytterligheten till den andra derigenom blifva så mångfaldiga, att den verkliga nöden lyckligtvis utgör ett undantag. Man kan icke heller betvifla att civilisationen, så snart hon med allvar vill gripa verket an, äger tillräckliga medel i sin makt till lindrande af denna verkliga nöd, utan att hon derföre behöfver, såsom man föreslagit, helt och hållet öfvergifva de hittills kända villkoren för sin egen tillvaro. England, hvars exempel man i främsta rummet plägar åberopa, har ju visat, att det endast fordrades en förnuftigare fattigvård, som för tolf år sedan infördes, för att nedtinga de omåttliga fattigtaxorna och med ens undanrödja en stor del af det förra eländet, hvilket nu ytterligare kommer att minskas till följe af de stora reformer, som innevarande år blifvit verkställda. De verkliga orsakerna till Irlands nöd inser man klart, och botemedlen skola vara till hands så snart man har mod och vilja att använda dem. Hvad Frankrike beträffar, så öfverensstämma de tillförlitligaste

factiska uppgifter derutinnan, att nationalrikedomen är mycket jemnare fördelad än i England, att det materiella välståndet under de sista 50 åren utomordentligt tilltagit och att antalet af dem, som blott lefva för dagen utan att kunna bespara något af arbetsförtjensten, är jemnförelsevis ganska inskränkt ⁴⁾).

Äfven med afdrag af all öfverdrift måste man erkänna, att nöden ännu hemsöker en stor del af befolkningen i de rikaste länder; men man misstager sig om det ondas verkliga orsak då man endast härleder det från den fria concurrensen. Fattigdomen har funnits i alla tider, och dess skepnad har varit strängare i samma mån som arbetet varit fjettradt. Fastän den nu så mycket öfverklagade concurrensen fordom var okänd, har arbetsklassen under den nyare tidens samhällsskick visst icke skäl att afundas forntidens slafvar och medeltidens lifegna. Orsakerna till fattigdomen äro i sjelfva verket mångahanda, och man kan icke med något sken af rättvisa och sannolikhet tillägga concurrensen någon andel deri, utom då fråga är om dem, som både kunna och vilja arbeta, men det oaktadt af hvarjehanda anledningar icke finna något arbete. Den egna företeelsen att antalet af arbetsföra personer ökas, som klaga öfver bristande arbetstillfällen under det den frigjorda industrien öppnar allt flera utvägar till bergning för mängden, bevisar blott att mången saknar vilja eller förmåga att uppsöka och begagna de försörjningsmedel, som finnas. Af den större personliga friheten och den

⁴⁾ Se t. ex. *Ch. Dunoyer*, De la liberté du travail. Paris 1845. I: 417. — *Th. Morin*, Essai sur l'organisation du travail et l'avenir des classes laborieuses. Paris 1845. s. 420.

utvidgade näringsfriheten följer äfven, att man numera icke nödvändigt måste arbeta, och sysslolösheten utgör derföre för många den dyrbaraste rättighet, som genom befrielsen blifvit dem beskärd. Men friheten alstrar äfven en liflig täflan, en ökad production och ett vidsträcktare användande af den tillgängliga arbetskraften. Det oaktadt kunna icke, alla bestå profvet, emedan förmögenheterna äro olika. Den som äger störré kapitaler och större insigter besegrar lätt en svagare medtäflare, som icke ägt förstånd nog att välja en sysselsättning, motsvarande hans krafter. Concurrensen inom industrien har således visserligen det felet, om det så kan kallas, att i likhet med all slags frihet kunna missbrukas och att dess rätta bruk förutsätter en större förmåga och besinning, än hvar och en äger. Men deraf följer dock icke, att man för det möjliga missbruket och några olägenheter skall förkasta de vida större fördelarna, eller att en i sig sjelf sann grundsats skall förnekas för det icke alla genast kunna fatta den. Tvertom måste samhället sträfva derhän att bibringa sina medlemmar den upplysning och sedlighet, som fordras, så vida den fria concurrensens välgärningar skola rätt användas och dess vådor undvikas.

Om de tvångsåtgärder, medelst hvilka man vill helt och hållet tillintetgöra concurrensen och införa ett hitintills okänt samhällsskick, grunda sig på en förvillelse, så är sanningen icke heller till finnandes uti det gamla skråsystemet, hvilket, utgående från samma förutsättning om concurrensens skadlighet, icke är djerft nog att deraf draga samma slutsatser utan stannar vid halfva åtgärder och inskränkningar, likasom om dessa

innefattade industriens högsta mål. Man befarar att alltför många idkare skola ingå i de serskildta yrkena om skråtvånget undanrödjes. En allmän och fortfarande öfverproduction kan dock minst äga rum under näringsfriheten, emedan concurrensen skall nedtvinga arbetsförtjensten och vinsten i de öfverfyllda productionsgrenarna och sålunda förmå arbetarne att vända sig till andra sysselsättningar, som erbjuda dem ett friare utrymme. Den fria tällan besitter icke blott en stark rörelsekraft, utan äfven en återhållande kraft, som hon vid förefallande behof använder; men skråtvånget, som verkar i tid och otid, förhindrar deremot jemnvigtens återställande och håller arbetaren i okunnighet om de förändringar inom industrien, dem han ständigt med uppmärksamhet borde följa. Ville man också antaga, att en allmän öfverproduction kan inträda, så skulle ett sådant tillstånd ingalunda kunna förbättras genom uppställandet af hinder emot productionen, utan endast genom beredandet af en större consumption, som naturligen beror af kapitalernas tillvext och consumenternas ökade välstånd. Men skråväsendet påskyndar visserligen icke uppnåendet af ett sådant mål.

Det invändes, att om också icke alla näringar på en gång kunna erhålla ett för starkt tillopp af idkare, så äro likväl ganska många yrken utsatta för en sådan våda. Det vill med andra ord säga, att arbetskraften och kapitalerna kunna på ett felaktigt sätt fördelas mellan de serskildta yrkena. Vi bestrida icke att ett sådant tillstånd är både möjligt och verkligt, så väl under näringsfrihet som under näringstvång. Skråväsendet gör likväl dylika olägenheter mera känbara och

långvariga, derigenom att det drager för många krafter till de fria näringarna, till men för skråyrkena sjelfva, som derigenom komma att lida brist på en lifvande täflan. Om skråhindren, efter att länge hafva verkat, borttagas, så inträffar det naturligen, att jemnvigten icke kan återställas utan ett starkare tillopp i början till flera af de näringar, som förut varit för strängt tillslutna. Derifrån härleda sig förnämligast de klagomål öfver näringsfriheten, hvilka under öfvergångsperioden nästan allestädes förspörjas. Dessa bevisa nemligen mindre, att ett i förhållande till det verkliga behovet alltför stort antal af idkare ingår i de förra skråyrkena, än att idkarnes antal uti dem förut varit för ringa, och dessutom är det naturligt att de äldre skråmästarne skola klaga, då de nu måste använda en större omtanka för att kunna täfla med flera nya mästare, som måhända äga en öfvervägande skicklighet.

Emellertid vore det fäfängt att söka bestrida det concurrensen, äfven då näringsfriheten är mest utbildad, kan tidtals blifva alltför stor i flera yrken och således medföra svåra lidanden för en stor del af den arbetande klassen. Detta är minst att befara för de productionsgrenar, hvilkas bedrivande fordrar stora kapitaler och stora insigter, emedan hvar och en, som dermed är begåfvad, sjelfinant tager sig till vara för förluster, dem han kan förutse och beräkna. Men så mycket större är vådan för sådana yrken, hvilka fordra ett obetydligt kapital och blott en mekanisk färdighet. Om dertill kommer att sådana yrken äro rent locala och att ett riktigt förhållande mellan productionen och consumptionen icke kan beräknas med tillhjelp af handeln

såsom medlare, enär producenten står i en omedelbar beröring med förbrukaren, som för hvarje gång beställer varan; så måste det lätt inträffa, att många af lättsinnighet och oförstånd företrädesvis uti sådana yrken fika efter en oberoende ställning. Arbetaren förmår då icke sjelf bedömma consumptionens möjliga utsträckning; men det oaktadt förlitar han sig på sin lycka till dess den tilltagande concurrensen med arbetslöshet bestraffar hans misstag. Dessutom är arbetaren, äfven utan sitt eget förvållande, numera blottställd för många nya favorer, till följe af industriens hastiga framsteg och täta vexlingar, dem han hvarken kan förutse eller beherrska. Om än dessa oundvikliga förändringar äro välgörande för det hela, så angripa de dock till en tid utan skoningsamhet många enskildas lycka och välstånd. Gifves det i sådana fall för framtiden ingen annan tröst, än den fatalistiska åsigten, att industrien nödvändigt kräfver sina offer och att lättsinnigheten och okunnigheten må lida sitt straff utan afseende på skulden och uppsåtet? En sådan tröst vore sämre än ingen; ty uti den ligger en misströstan och en förtviflan om samhällets förmåga att förekomma och mildra ett ondt, hvars tillvaro det icke kan förneka. Men innan omöjligheten antages vara gifven är det samhällets skyldighet att allvarsamt undersöka om det verkligen icke äger några botemedel i sin makt. Vår tid är som bäst inbegripen i en dylik undersökning, och derföre måste man ännu hoppas att flera fruktbringande resultat er en gång skola framstå efter många misslyckade försök. Till dessa hafva vi utan betänklighet hänfört alla de djerfva och konstlade teorier, som vilja nedrifva den gamla samhällsbyggnad-

den för att uppföra en annan på nya grundvalar. Otjenliga äro äfven numera de hämmande former och inskränkingar, hvilka en förfluten tid med framgång användt innan behovet af arbetsfrihet blifvit oemotståndligt. Arbetets fullständiga befrielse är ett långsamt men säkert verk af civilisationen, till hvars största välgerningar denna med skäl må räknas; ty endast det fria arbetet är verkligt fruktbärande och det är också det enda, som förmår höja arbetarens människovärde. Men deraf att friheten icke bör undertryckas följer dock ingalunda, att hon handlöst skall öfverlemnas åt slumpen. Det fria arbetet både tillåter och behöfver en förnuftig organisation för att så mycket som möjligt undgå vådan af frihetens missbruk. För att vinna detta mål måste man dock uppgifva de fäfänga försöken att införa ett allmänt tvångssystem, hvilket, långt ifrån att organisera friheten, helt och hållet skulle tillintetgöra henne. I stället måste man beträda en mera anspråkslös bana och icke försumma något medel, som kan häfva den ena efter den andra af de nuvarande olägenheterna; ty dessa äro ingalunda desamma inom de olika arbetsfererna och följaktligen medgifva de ej heller användandet af något universalmedel.

I det föregående hafva vi med några exempel från de länder, der en större näringsfrihet redan blifvit införd, visat, att den nya lagstiftningen, som i början inskränkte sig till att undanrödja tvånget, efterhand antagit en positiv karakter och infört eller uppmuntrat åtskilliga institutioner, hvilka till en del utgöra viktiga bidrag till en ny arbetets organisation. De fria handverksföreningarna, syndicaterna, skiljedomstolarna och

andra likartade inrättningar hafva dock hitintills förnämligast inskränkt sin verksamhet till upprätthållande af ordning och disciplin inom de serskildta yrkena, och i det hänseendet utgöra de egentligen en efter nya förhållanden lämpad fortsättning af de forna skråna, hvilkas goda föreskrifter de tillegnat sig med förkastande af deras näringsmonopolier och deras för industriens utveckling menliga inskränkningar. Men lika litet, som skråna numera kunna tillfredsställa behof och fordringar, som voro okända på de tider, då skråväsendet utbildade sig, likaså litet förmå dessa nya institutioner, så länge de väsendtligen inskränka sig inom samma verkningsskrets, afhjelpa de olägenheter, som äro egendomliga för den nya friheten. Dessa olägenheter hafva vi redan antydt; de bestå icke i förminskade bergningsutvägar, utan i svårigheten för den obildade massan att i tid uppsöka och begagna dem som finnas. Alla bemödanden, som gå ut på att höja arbetarens sedlighet, förståndsodling och konstfärdighet, äro därför de verksammaste skyddsmedlen mot denna våda; ty som de lägre yrkena, hvilka kräfva de minsta insigterna, lättast blifva öfverfyllda, så återställes jemn vigten i den mån arbetarne förvärfva sig erforderlig bildning för att kunna välja andra sysselsättningar. Den nyare tidens industriföreningar, slöjdskolor och hvarjehanda för den arbetande klassen beräknade bildningsmedel utgöra redan en början till ett bättre tillstånd. Men det är icke nog att dylika välgörande anstalter finnas; man måste äfven göra dem tillgängliga för den mest vanlottade folkklassen, och i allmänhet måste man hafva en mera speciell omvårdnad, än hittills, om de

arbetare, som icke sjelfva kunna bedömma om ett yrke förmår sysselsätta ännu flera idkare. Åtskilliga företeelser tyckas bebåda, att äfven detta behof i en framtid skall afhjelpas. I England och Frankrike finnas redan frivilliga föreningar med det ädla syftmålet att förbättra den arbetande klassens belägenhet och upplysa den om dess sanna fördelar. En berömd Fransysk författare ⁵⁾ har föreslagit, att man åt denna ringa början borde gifva en större utsträckning och en fullständigare organisation. Han vill att hvarje stad skall äga en institution, som med råd och upplysningar, men icke med tvångsåtgärdér och befallningar, bör ordna och leda arbetarnes anställning och fördelning inom de serskildta yrkena. Denna auctoritet (*direction de placement*) bör äga en officiell karakter och stå i samband med communalstyrelsen och fattigvården. Öfver mästarne, gesällerna och lärlingarna i alla yrken hållas fullständiga förteckningar, hvilka i förening med gesällböckerna och lärocontracterna sätta directionen i tillfälle att tjena såsom medlare mellan arbetarne och dem som behöfva använda dem. Föräldrar, som vilja sätta sina barn i lära, och arbetare, som sväfva i ovisshet om det tjenligaste val af yrke, kunna af directionen erhålla nyttiga råd och upplysningar. Han föreslår ytterligare likartade centralinstitutioner för större districter (*comités de patronage industriel*), hvilka myndigheter på samma sätt böra ordna arbetarnes fördelning mellan jordbruks- och förädlingsnäringen, deras förflyttning från stad till stad och deras anställning i olika

⁵⁾ De Gérando, De la Bienfaisance publique, III: 344, 327.

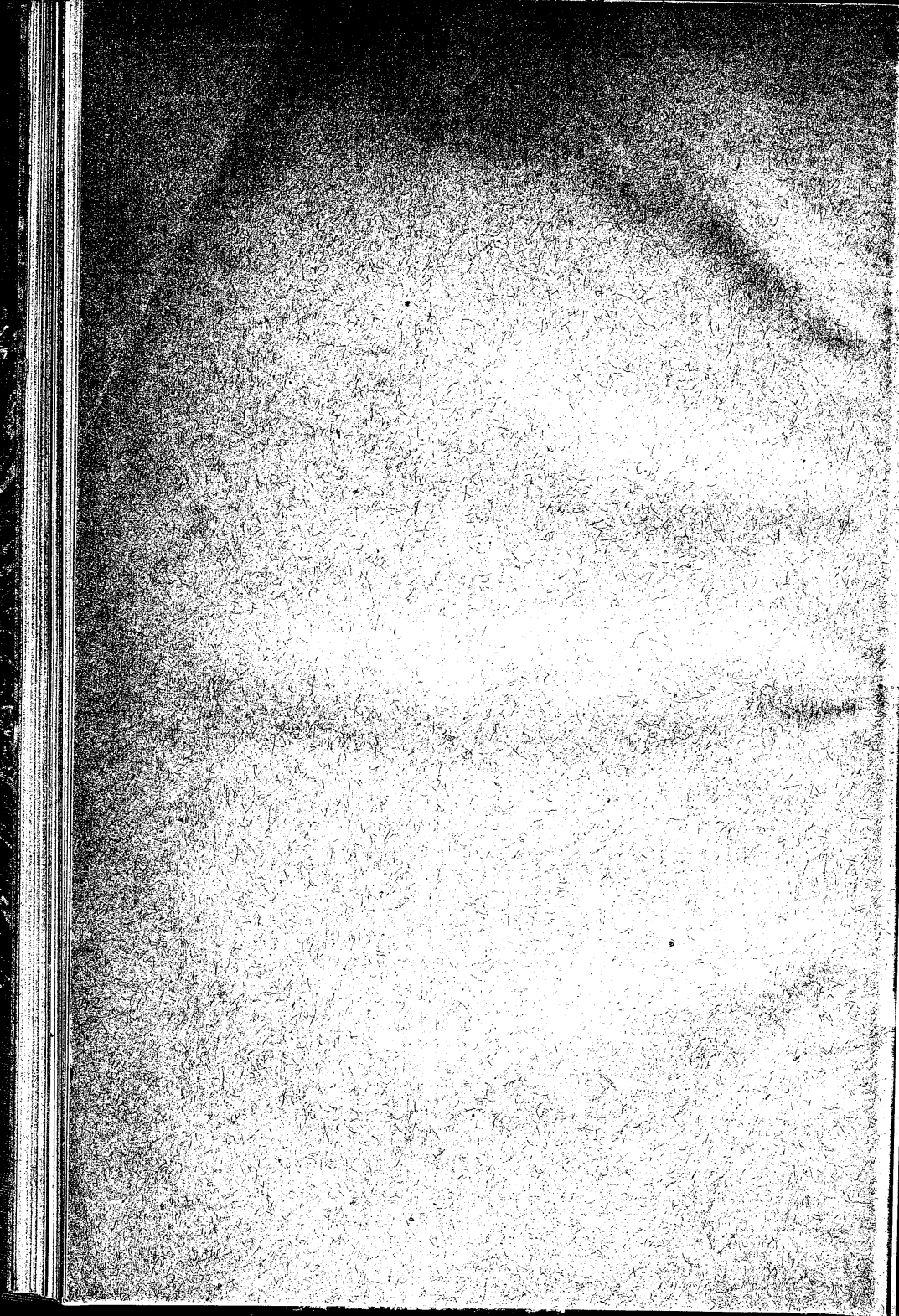
yrken, om hvilka angelägenheter de tid efter annan böra offentliggöra nödiga underrättelser för den arbetande klassen. Det förstnämnda förslaget har till och med redan på åtskilliga ställen af erfarenheten blifvit pröfvadt och godkänt, ehuru det ännu icke blifvit tillämpadt i hela sin vidd. Uti Dresden organiserades nemligen år 1840 af en enskild förening och uti Leipzig år 1844 af sjelfva kommunen dylika anstalter, hvilka bereda arbetarne (isynnerhet dagsverkare och tjenstehjon) sysselsättning hos innevånarne, och nästan alla större städer i Tyskland äro betänkta på att följa exemplet ⁶⁾.

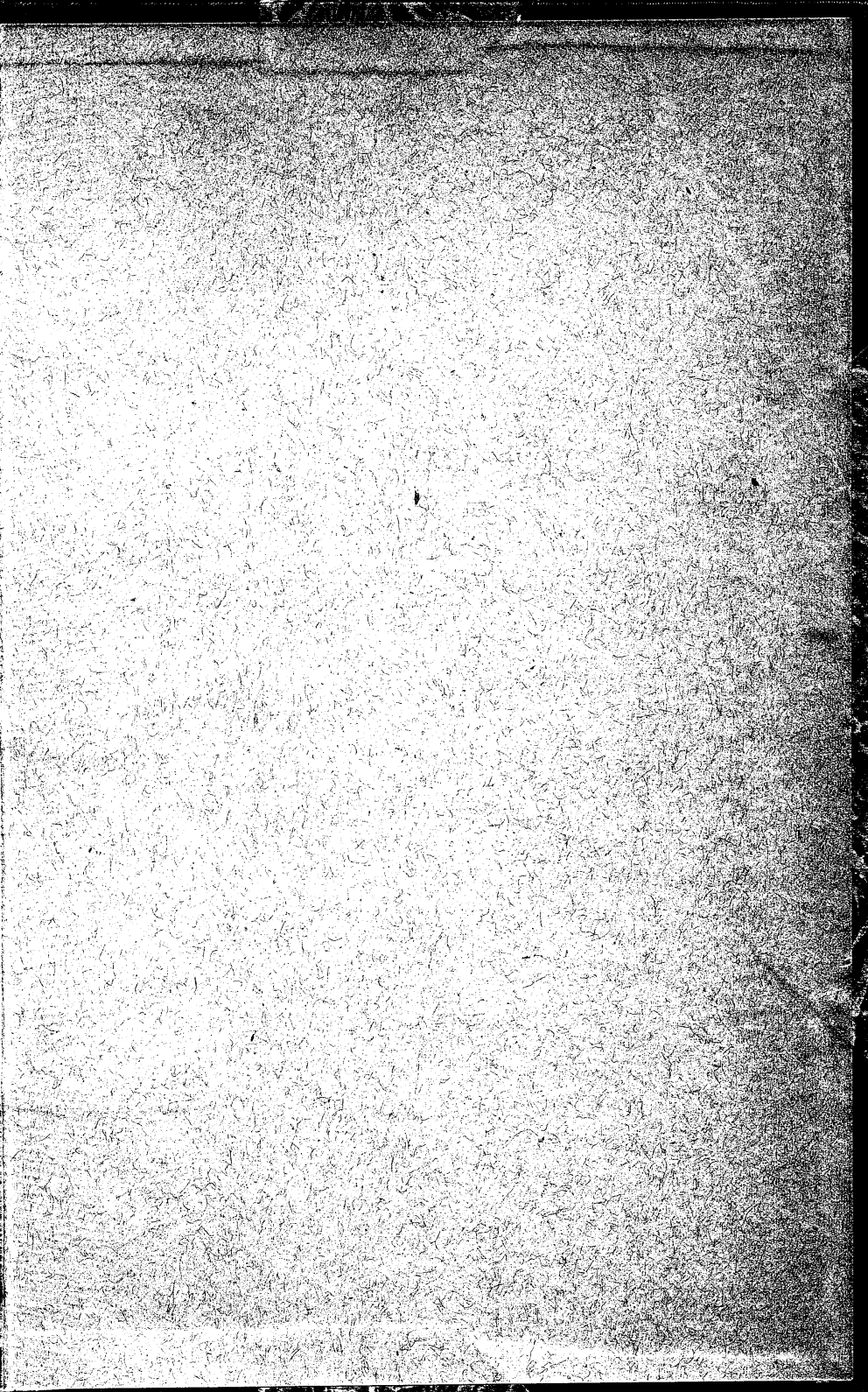
Hvarföre skulle då vår tid misströsta om möjligheten att utan kränkning af frihetens helgd åstadkomma en ny organisation för det fria arbetet, likasom föregående tider förmått sjelfständigt ordna sina egendomliga förhållanden? Långt säkrare är hoppet, att tiden bär i sitt sköte många hjälpmedel, hvilka i behovets stund skola träda i dagen, fastän man ännu knappast anar dem, och det vore derföre klenmodigt att för några öfvergående olägenheter försaka det fria arbetets oändliga fördelar. För nationerna står valet öppet mellan tvenne banor, som leda till olika mål. De som haft mod och kraft att spränga arbetets fjettrar hafva dy-medelst vunnit rikedom makt och odling; men de, som låtit industrien af brist på frihetens lifsluft förtvina, hafva måst kämpa med armodet, umbära civilisationens rikaste frukter och uppgifva anspråket på en varaktig

⁶⁾ *G. Hanssen*, Ueber öffentliche Arbeitsnachweisungs-Anstalten (Archiv der politischen Oekonomie. Neue Folge. IV: 296).

politisk betydelse. Huruvida Sverige, som länge nog försummat nationalkraftens fria och allsidiga utveckling, omsider ämnar beträda en annan bana, skall den närmaste framtiden till en del utvisa.

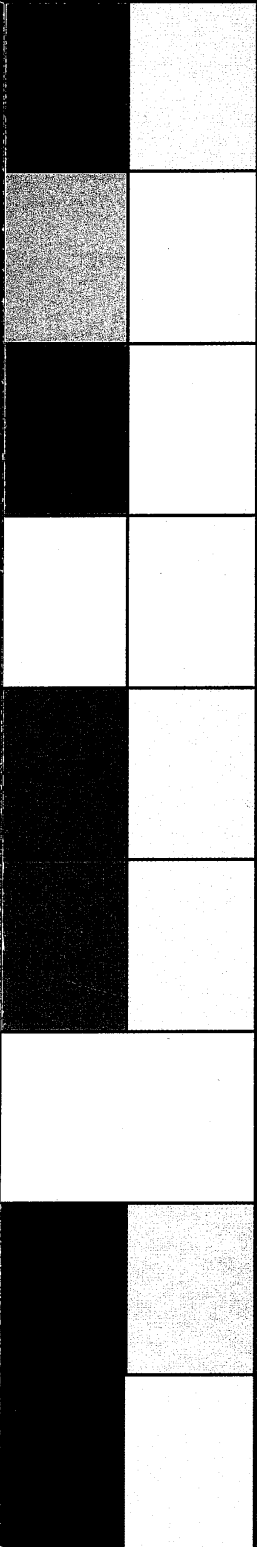

Farbkarte #13

B.I.G.

Grauskala #13

M

B.I.G.

